

FİKRET ADAMAN

Lisans ve yüksek lisans derecelerini Boğaziçi Üniversitesi'nden, doktora derecesini ise Manchester Üniversitesi'nden aldı. 1993 yılından buyana Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmaktadır. Çevre iktisadı, iktisadi metodoloji ve ekonomi-politik üzerine yurtiçinde ve yurtdışında yayınlanmış eserleri bulunmaktadır. ☞

ALİ ÇARKOĞLU

Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi'nden, yüksek lisans derecesini Rutgers Üniversitesi'nden ve doktora derecesini SUNY-Binghamton Üniversitesi'nden aldı. 1994-2002 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyeliği görevini yürüttü. 2002 sonbaharından buyana Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Oy verme davranışı, siyasal partiler ve ekonomi-politik üzerine yurtiçinde ve dışında yayınlanmış eserleri bulunmaktadır. ☞

BURHAN ŞENATALAR

1968 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdi. 1969-1981 yılları arasında aynı fakültenin Maliye Bölümü'nde, 1981-2000 yılları arasında da İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü'nde görev yaptı. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyesidir. Çeşitli tarihlerde Almanya, İngiltere ve ABD'de konuk araştırmacı olarak bulundu. Çalışmaları vergi politikası, kamu harcamalarında etkinlik ve sosyal devlet gibi konulardadır. ☞

FİKRET ADAMAN
ALİ ÇARKOĞLU
BURHAN ŞENATALAR
İŞ DÜNYASI GÖZÜNDEN TÜRKİYE’DE YOLSUZLUĞUN NEDENLERİ VE ÖNLENMESİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

TESEV YAYINLARI
İÇ POLİTİKA SERİSİ II
ISBN 975-8112-42-2

TASARIM DANIŞMANLIĞI BEK
KAPAK TASARIMI BÜLENT ERKMEK
KİTAP TASARIMI YETKİN BAŞARIR, BEK

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Kitabın hiçbir bölümü, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan, hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

COPYRIGHT © ŞUBAT 2003 TESEV

TESEV
BANKALAR CADDESİ NO:2
MİNERVA HAN, KARAKÖY 80020
İSTANBUL
TEL:+90.212.292.89.03 PBX
FAX:+90.212.292.90.46
info@tesev.org.tr.
www.tesev.org.tr

**Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir ve
bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle
bire bir örtüşmeyebilir.**

İŞ DÜNYASI GÖZÜNDEN
TÜRKİYE'DE YOLSUZLUĞUN
NEDENLERİ
ve
ÖNLENMESİNE İLİŞKİN
ÖNERİLER

FİKRET ADAMAN
ALİ ÇARKOĞLU
BURHAN ŞENATALAR

TEŐEKKÖR

Yazarlar, bu çalışmanın gerçekleőmesinde verdikleri destekten ötürü Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e; TESEV'e; Boğaziçi Üniöersitesi Rektörü Sabih Tansal'a; değerli görüş ve katkılarını aldıkları meslektaşları Ersin Kalaycıoğlu ve Ünal Zenginobuz'a; yardımlarını esirgemeyen Emrullah Akgündüz, Tuğçe Bulut, Hasan Canpolat ve Burcu Eyigüngör'e; çalışmanın saha taramasını titizlikle gerçekleőtiren, baőtta ağlayan Iőtık olmak üzere, Frekans Araştırma Şirketi çalıőanlarına teőekkürlerini sunarlar. Doğal olarak, çalıőmadaki görüőlerden sadece yazarlar sorumludurlar.

ÖNSÖZ

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), bilindiği üzere, kuruluşundan bu yana, akademik bulgular ile politika kararları arasındaki bağın kurulması için çalışan ve kamu yararına politikalar üreten, bağımsız bir düşünce üretim merkezidir.

TESEV'in araştırmaları ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda olup, Türkiye'de yaşadığımız değişimlerin ve bunların yansımalarının incelenmesi ve ülkenin içinde bulunduğu bölgedeki rolünün teşvik edilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. TESEV, toplumun karşı karşıya bulunduğu sorunlara çözüm seçenekleri oluşturmak hedefiyle araştırmalarını yürütürken, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği sürecini hızlandırmayı ve demokrasinin gelişmesi sürecinde sivil toplum örgütlerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

TESEV'in son yıllarda üzerinde hassasiyetle durmakta olduğu konulardan biri de kamusal alandaki yolsuzluktur. Bu amaca yönelik olarak, "siyasal iktidarın ve/veya kamu görevlilerinin erklerini görev tanımları dışı kullanmaları" olarak tanımlanagelen yolsuzluk sorununun mercek altına alınması hedeflenmişti. Gerek sorunun kaynaklarını daha iyi görebilmek gerek çözüm önerileri konusunda alternatifler geliştirebilmek amacıyla, birbirleriyle ilişki halinde olan üç farklı kesim-hanehalkı, işdünyası ve bürokrasi-üzerine ayrıntılı fotoğraflar çekilmesinin gerekliliğinden hareketle, TESEV uzun soluklu bir araştırma projesi başlatmıştı. Bu kapsamda, öncelikle, Türkiye'de belediye sınırları içerisinde yaşayan 18 yaş ve üzeri nüfusu temsil eden 3000 kişilik bir örnekleme yapılan yüz-yüze görüşmeler yoluyla, yurttaşların yolsuzlukla ilgili algı ve tutumları ile doğrudan ilişki ve deneyimlerinin sorgulanması ve yolsuzlukla mücadelede nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda hanehalkı gözünden reform önerilerinin araştırılması gerçekleştirilmişti. Çalışmanın sonuçları kitap olarak yayınlanmıştı.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap ise, yolsuzluk çalışmasının ikinci ayağı olan iş dünyası gözünden yolsuzluk sorunsalını incelemekte, yolsuzluğun

nedenerine ve çözüm önerilerine ilişkin iş dünyasının görüş ve deneyimlerini yansıtmaktadır. İlk çalışmada kullanılan örneklem seçimi yöntemi bu çalışmada da uygulanmış ve rastsal olarak seçilen farklı etkinlik alanlarındaki 1200 firmaya ulaşılmıştır. Ancak, ilave olarak, büyük şirketlere de ulaşılabilmesi açısından 30 adet derinlemesine görüşme de gerçekleştirilmiştir. Böylelikle iş dünyasının temsili konusunda gereken titizlik sağlanmaya çalışılmıştır. Sonuçların açıklandığı konferansımızın açılış konuşmasını Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer'in yapmış olması, kendilerinin de konuya verdiği önemi belirtmektedir.

Kısa zaman içerisinde gerçekleştirmeyi planladığımız üçüncü ayak ile bürokrasinin görüş ve deneyimleri analiz edilebilecektir. Ayrıca yerel yönetimlere yönelik olarak hanehalkı yolsuzluk algılaması 2004 yerel seçimlerinden önce gerçekleştirip, sonuçları kamuoyu ile paylaşmayı planlıyoruz. Böylece, Türkiye'de sürmekte olan ve kökleri derinlere inen bir sorunun daha iyi anlaşılmasına ve çözüm önerileri geliştirilmesine katkı yapılacağına inanılmaktadır.

Dr. Şerif Sayın TESEV Direktörü

İÇİNDEKİLER	
GİRİŞ	9
ÇALIŞMANIN GENEL YAPISI	15
ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ ve ÖRNEKLEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	16
GENEL BİLGİLER	28
GÖRÜŞÜLEN KİŞİNİN NİTELİĞİ VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	29
ŞİRKETLERİN NİTELİKLERİ VE ÖZELLİKLERİ	35
İŞ DÜNYASININ YOLSUZLUĞA BAKIŞI: ALGILAR, DENEYİMLER VE REFORM ÖNERİLERİ	41
ALGI DÜZEYİNDE YOLSUZLUK	43
YOLSUZLUK VE GERÇEK DENEYİMLER	69
YOLSUZLUĞUN MALİYETLERİ VE REFORM	78
ANALİZLER	116
BAĞIMLI DEĞİŞKENLER	117
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	119
YORUMLAR	124
BAĞIMLI DEĞİŞKENLERİN AÇIKLAYICILARI	126
SONUÇ	132

GİRİŞ

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından Türkiye'de yolsuzluk ekonomisinin toplumsal ve yönetsel temellerini irdelemek ve bu sorunla mücadele için politikalar üretmek amacıyla başlatılan "Türkiye'de Yolsuzluk" projesi 1999 yılından beri sürdürülmektedir. TESEV, yolsuzluk araştırmalarına girişirken basit bir tespitten hareket etmiştir. Türkiye'de toplum değişime açık, hatta değişimi talep eder durumdadır. Bu taleplerin en başında kamu kaynaklarının yolsuzluk ve rüşvet ağları tarafından israf edilmesinin önüne geçilmesi gelmektedir. Beklenen bu değişimin düşünsel tabanının yaratılmasında ve toplum tarafından benimsenip desteklenmesinde mütevazı bir rol üstlenilmesi görev bilerek bu çalışmaya girilmiştir. Kamunun dışında, sivil toplum içinde yer alan çok sayıda kişi ve kuruluşun desteğini alarak ve hiçbir bağımlılık ilişkisine girmeden gerçekleştirilen bu çalışma, yolsuzluk ve rüşvet hastalığının tedavisinin başlangıcında pek çok önemli ipucu sağlamaktadır.

Başından beri, çalışmanın üç aşamada sonuçlandırılması planlanmıştır. Üç aşamanın ilkinde hanehalkına giderek yaklaşık 3,000 kişi ile görüşülmüştü. Birinci aşamada sade vatandaşın yolsuzluğa bakışını ve deneyimini, yolsuzluğun vatandaşların yaşamı üzerine koyduğu ağırlıklı etkinin doğasının ne olduğunu anlama ve yolsuzluk karşısında izlenebilecek mücadele politikaları arasında ne tip tercihler ortaya konulabileceğini irdeleme, araştırma amacı olarak güdülmüştü. Tarafımızdan kurgulanan ve uygulanan ilk aşama 2001 yılında sonuçlandırılmış ve TESEV tarafından basılarak kamuoyuna sunulmuştu.¹

İkinci aşamaya gelindiğinde, özel sektörün merkezi devlet ve yerel yönetim bürokrasiyle olan ilişkilerinde ortaya çıkan yolsuzluk örüntülerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu aşamada yaklaşık 1,200 iş dünyası temsilcisi ile görüşülmesinin yanı sıra, iş dünyasından 30 üst düzey yönetici ve iş sahibiyle anket formatı dışında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Üçüncü aşama olarak planlanan çalışmada ise aynı soruna yerel ve merkezi kamu yönetiminde çalışan bürokrasi açısından bakmak hedeflenmektedir. 2004

¹ Bakınız: Fikret Adaman, Ali Çarkoğlu ve Burhan Şenatalar, Hanehalkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler, TESEV, İstanbul, 2001.

yılında üçüncü aşamanın da tamamlanmasıyla TESEV yolsuzluk projesi sonuca erdirilmiş olacaktır. TESEV bu çalışmada da bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olarak yer almak isteğiyle hazırlık çalışmalarına başlamıştır. Son aşama için hükümetin destek ve onayı beklenmektedir.

Türkiye'de yolsuzluk iktisadi faaliyetin yoğun olduğu yerlerde yaygın bir biçimde görülmektedir. Dolayısıyla, üretken faaliyet dışı bir rant paylaşımı olan bu ödemelerin Türkiye ekonomisinin büyükçe bir kısmını eritmesi de bu yolla olmaktadır. Yolsuzluk ve rüşvet ağları, ilave olarak, Türkiye ekonomisini üretkenlikten uzak, dünya ekonomisi içinde rekabet edemez duruma sokmaktadır.

Doğası gereği gizli olan bir faaliyet hakkında yapılan araştırmanın ancak göreceli sıralamalar ve ipuçları verebileceğini bilerek, öncelikle hangi alanlarda sorun olduğunu gözler önüne sermek istedik. İyi yönetişime ulaşmanın önünde önemli bir engel olan yolsuzluk ve rüşvetin halk ve iş dünyası tarafından ne derece içselleştirildiğini görmeyi amaçladık. Çeşitli çözüm önerilerinin halk ve iş dünyası tarafından ne derece desteklendiğini ortaya koymak bir diğer hedefimizdi.

Hanehalkı araştırmamız, hatırlanacağı üzere, ilk olarak değişik kamu kuruluşlarının halkın gözlemlerine göre rüşvet ve yolsuzluğa ne derece açık olduğunu göstermiştir. Rüşvet ve yolsuzluğun önem arz ettiği kurumların başında polis ve kamu hastaneleri gelmektedir. Toplumun emniyet ve sağlık hizmetleri için yaptığı kuraldışı ödeme diğer tüm kamu hizmeti alanlarından fazladır. Bu tespit elbette halkın doğrudan karşı karşıya geldiği, nispeten küçük yolsuzluk ve rüşveti açıklamaktadır. Diğer taraftan, kurumların göreceli olarak halkta yarattıkları izlenim ve kanılar halkın kurumlardaki davranış şeklini de belirlemekte ve bu kanılar değişmedikçe yolsuzluk ve rüşveti besleyen bir işlev görmeye devam etmektedir. Rüşvetle mücadele eden bir siyasi otoritenin halkın kanaatlerini dikkate alarak onların öncelikli olarak sorunlu gördükleri alanlarda değişimi tetiklemesi bu açıdan önemlidir ve nihai olarak kurumlar hakkındaki kanaatlerin düzelmesi bu tip rüşvet ve yolsuzlukla mücadeleye önemli bir katkı yapacaktır.

Türkiye gerçeğinin ışığında, her kurumda değişik amaçlarla yapılan kuraldışı

ödemelerin tümünün aynı kategoride yer almaması gerektiğinden hareket ettik. Çalışmamızda, Dünya Bankası'nın daha önce çeşitli ülkelerde yaptırdığı benzer araştırmalardan önemli bir farklılaşmayla, Türkiye'de yolsuzluk ve rüşvet, ödemenin amacına göre ayrıştırılmıştır. Vatandaşın hakkı olan bir hizmeti; kapasite eksikliği, bürokratik ayak sürüme ya da benzeri nedenle alamadığı durumlarda yapılan ödemeler ayrı bir kategori olarak alınmıştır. Örneğin, tapuda ya da mahkemede bir dosyaya ulaşmak gibi olağan bir işlem için yapılan kuraldışı ödeme tümüyle "meşru" görülebilmektedir. Oysa, hız limitinin üzerinde içkili araba kullanırken yakalanan birinin ceza ödemekten kurtulmak için yaptığı ödeme doğası gereği farklı bir tür, "gayri-meşru" bir kuraldışı ödemedir.

Hanehalkı araştırma sonuçları göstermiştir ki, toplum belli başlı kurumları bu anlamda "meşru" ve "gayri-meşru" ödeme yoğunluğu açısından gayet isabetli olarak ayrıştırmaktadır. Örneğin, halkın kanaatine göre; polis, gümrük ve kısmen de vergi dairelerinde yapılan kuraldışı ödemeler ağırlıklı olarak kişilerin hakkı olmayan bir çıkarı sağlamak amacıyla yapılırken; öğretim kurumları, tapu daireleri ve devlet hastanelerinde kişiler ağırlıklı olarak aslında hakları olan hizmetlere kamu kurumlarındaki kaynak eksikliği ve benzeri nedenlerle ulaşamadıkları için kuraldışı ödeme yapmaktadırlar. Kısaca, eğitim, sağlık ve benzeri alanlarda görev yapan kamu dairelerinde hizmet için gerekli kapasitenin eksikliği yolsuzluk ve rüşveti besler görünmektedir.

Araştırmamız göstermiştir ki, rüşvet ve yolsuzluk ilişkileri kamu kurumlarının sundukları hizmetlerden duyulan memnuniyeti de olumsuz etkilemektedir. Vatandaş ne kendine sunulan hizmetlerden memnundur, ne de bu hizmetleri sağlayan kurumlara güven duymaktadır. Özellikle demokratik rejimimizin en önemli kurumları olan siyasi partiler, Meclis ve merkezi hükümete duyulan güven kaygı verici derecede düşüktür. Öyle ki, demokratik sistemimizin halk gözündeki meşruiyet temellerinden kaygı duymamız gerektiğini söyleyebiliriz. Toplum, sorunlarını çözemeyen, beklenti ve taleplerine cevap veremeyen bir kamu yönetimine baktığında kayırma, yolsuzluk ve rüşvet görmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak da kamunun hizmet götürdüğü halka eşit davranmadığı düşüncesi yaygın kabul görmektedir.

TESEV hanehalkı araştırmasına göre kentsel yerleşim bölgelerinde oturan seçmen kitlesinin yaklaşık %88'i içinde yaşanan toplumsal sistemimizin bir şekilde değiştirilmesini istemektedir. Bu değişim talebini dile getirenlerin yaklaşık %41'i "büyük" bir değişim isterken, geriye kalan biraz daha büyük kitle reformlarla yavaş yavaş bir değişime destek vermektedir.

TESEV yolsuzluk araştırmasının ikinci ayağında özel sektörü temsil eden yaklaşık 1,200 firma ile görüşülmüştür. Daha önce, hanehalkı gözünden elde edilen rüşvet resmi bu kez de iş dünyası perspektifinden incelenmiştir. İş dünyası anketlerinin sonuçlarını sunarken rüşvet ve yolsuzluk ilişkilerinin Türkiye ekonomisinin kaynaklarını nasıl yıpratıldığını, en çok hangi faaliyet alanlarında ne tip amaçlarla kuraldışı ödeme yapıldığını ve bu sorunların çözümünde ne tip reform politikalarına ihtiyaç olduğunu aktaracağız.

Açıktır ki, iş dünyasının perspektifi sade vatandaşınkinden farklıdır. Elindeki maddi imkanlar görece olarak daha büyüktür ve söz konusu çıkar ilişkileri daha uzun dönemlidir. Dolayısıyla, iş dünyasının kendine sorun olarak gördüğü kamu alanları biraz farklı olabilecektir. İlerideki bölümlerde altını çizdiğimiz gibi, görece küçük olan firmaların söz konusu yolsuzluk ağlarından daha büyük zarar görmeleri söz konusudur. Çünkü piyasa şartları görece büyük firmaların lehine sürekli olarak yeniden şekillenirken küçük firmaların sorunları ağırlaşmakta ve kuraldışı ödemeye başvurma gereksinimleri artmaktadır.

Devletin rüşvet ve yolsuzlukla mücadele politikası hakkında hanehalkının ve iş dünyasının tercihlerinde farklılıklar beklenmektedir. Örneğin, sade vatandaş açısından reform paketlerinde devlet kontrolü ön plana çıkarken, bu seçenek iş dünyasında aynı derecede önemsenmemekte, bürokratik formalitelerin azaltılması, personelin maaşının yükseltilmesi, kaynak ve hizmet kapasitesinin arttırılmasına reform paketi içerisinde verilen önem artmaktadır. Sonuç olarak, yine sade vatandaş gibi iş alemi de nerede sorun algılıyorsa, orada daha farklı bir davranış kalıbına uyacağı için bu tespitlerin mücadele politikalarındaki önceliklerin belirlenmesinde önemli olduğu kanaatindeyiz. İş dünyası yolsuzluğu büyük sorun olarak gördüğünden, kurumlarda işini yürütebilmek ve piyasa şartlarında rekabet edebilmek gibi amaçlarla yolsuzluğa karşı daha açık tavır alabilecektir. Böylelikle, algıların

değiştirilmemesi durumunda algılar yolsuzluk ağını besler bir rol üstlenecektir. Bu açıdan bakıldığında, gerek genel kamuoyunda, gerek iş dünyasında algıların değiştirilmesine yönelik reform politikalarının önemi büyüktür.

Yine de vurgulamak gerekir ki, bu iki aşamadan çıkan en ilginç sonuç sade vatandaş ve iş sahibinin Türkiye'de kurumların rüşvet ve yolsuzluk açısından göreceli durumları, çözüm önerileri ve rüşvete karşı tutumlarında genel hatlarıyla gözlenen uyumdur. Bu uyum bize yapılması gerekenlerin her iki alanda da çok büyük farklılıklar göstermeyeceği ipucunu vermektedir. Öncelikle, algılanan rüşvet yaygınlığında kurumların görece konumlarında büyük farklılıklar yoktur. Ancak gayet açık görülmektedir ki, iş dünyasında yolsuzluk ve kuraldışı ödeme deneyimi hanehalkından çok daha yüksektir. Neredeyse her iki iş adamı ya da firma yöneticisinden birinin son iki yıl içerisinde bir kuraldışı ödeme yaptığı gözlenmektedir. Açıktır ki, daha fazla paranın döndüğü ve iş ilişkilerinin daha çok karşılıklı bağlılık saikleri etrafında şekillendiği ve sürekli olduğu durumlarda yolsuzluğun yaygınlığı çok daha fazladır. Bu saptama genel olarak yolsuzluğu kanıksama ve kamunun firmalara eşit davranmadığı düşüncesinin yaygınlığı gerçeğiyle eşanlı olarak gözlenmekte, dolayısıyla da kurumlara olan güven eksikliğinin ana nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. İş dünyası gözüyle bakıldığında, hukuk sisteminin de tam anlamıyla işlediğini söylemek mümkün değildir.

İş dünyasının da, hanehalkı anketlerinde gözleendiği gibi, yolsuzluk ağlarını içselleştirdiği gözlenmektedir. Öyle ki, hipotetik olarak değerlendirmeye sunulan ve açıkça rüşvet ve kuraldışı ödeme örnekleri durumunda tepkisi sorulan iş dünyası temsilcilerinin yolsuzluk ağlarına yüksek oranlarda uyum tercihleri söz konusudur. Yine de tüm bunlara rağmen iş dünyasının Avrupa Birliği'ne üyelik sürecine ve gerektirdiği reformların çoğuna sıcak bakması da dikkate değerdir. Özellikle demokrasi dışı çözümlere uzak duran iş dünyası Avrupa Birliği'ne üyeliği yüksek düzeylerde destekler görünmekte ve bu çerçevede yolsuzluklardan arınmış bir piyasa ekonomisi ile etkin bir kamu yönetimini talep etmektedir.

Aşağıda araştırmanın metodolojisinin ve belli başlı bağımlı ve bağımsız değişkenlerin açıklanmasının ardından, ilgi odağımızı oluşturan bağımlı

değişkenlerin davranışını belirleyen açıklayıcı testler sunulacaktır. Son olarak, nicel çalışmanın ötesinde yürütülmüş olan nitel derinlemesine görüşmelerin sonuçları tartışılacaktır.

ÇALIŞMANIN GENEL YAPISI

Yolsuzluk araştırmasının, iş çevrelerinin yolsuzlukla ilgili algı ve tutumlarını ve bireysel deneyimlerini inceleyen ikinci aşamasında başlıca amaç varolan sistem içerisinde faaliyet gösteren firmaların soruna bakış açılarını ve deneyimlerini yansıtmak olduğu için araştırmanın firmalar üzerinden yürütülmesine karar verilmiştir. Bu bölümde, yapılan görüşmelerin illere ve sektörlere dağıtılmasında kullanılan metodolojinin açıklanması ve örnekleme yer alan şirketlerin ve görüşülen kişilerin, yapılacak ekonometrik analizlerde yararlı olabileceği düşünülen bazı özelliklerinin betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ilk kısımda örneklemin ülke geneline dağılımı, il kümelerinin oluşturulması ve sektörlerin örnekleme oranlarının belirlenmesinde kullanılan yöntemler açıklanmış ve görüşülecek firmaların nasıl seçildiği anlatılmıştır. İkinci kısımda ise, öncelikle, görüşülen kişilerin, yolsuzluğu algılamada farklılık yaratabileceği düşünülen bazı nitelikleri üzerinde durulmuş, ardından örneklem hakkında bir fikir vermesi amacıyla, örneklemin kapsamındaki firmaların ciro, toplam ithalat-ihracat tutarı, çalışan sayısı gibi bazı temel özellikleri sunulmuştur.

ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ ve ÖRNEKLEMİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Örneklem Dağılımı

Yolsuzluk araştırmasının iş dünyası ile yürütülecek ikinci aşamasında, yolsuzluk saha çalışmasının amaçları doğrultusunda öncelikle verilen karar, çalışmanın firmalar düzeyinde yürütülmesi olmuştur. Firma düzeyinde yapılacak gözlemlerde birkaç değişken ön plana çıkmaktadır. Firmaların istihdam ve ciro temelinde büyüklükleri, faaliyet alanları, uluslararası iş dünyası ile ilişki düzeyleri (dış ticaret ile uğraşma düzeyleri), Türkiye içinde faaliyet gösterdikleri coğrafi bölge gibi değişkenlere göre firmaların gerek yolsuzluğa bakışları, gerek bu konudaki tecrübeleri değişiklik gösterebilecektir. Dolayısıyla, bu etkenleri göz önüne alan bir örneklem seçim sistemi kurgulanmıştır.

Örneklem seçiminde ilk olarak, devlet sektörünü araştırma dışında bırakmaya karar verdik. Bunun başlıca nedeni hem bu sektörün doğasının özel sektörden önemli farklılık göstereceği düşüncesi, hem de zaten araştırmanın üçüncü aşamasında devlet sektörü üzerine daha ayrıntılı eğilme olanağının bulunmasıdır.

İkinci olarak, hanehalkı araştırmasında kullanılmış olan il kümeleri temelinde iki bölge yarattık. Birinci bölge, hanehalkı araştırmasının birinci ve üçüncü il kümelerindeki 29 ilden oluşan "Batı" bölgesidir. İkinci bölge ise bunların dışında kalan üç il kümesinden oluşan "Doğu" bölgesi olarak belirlenmiştir.²

Üçüncü olarak, Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden yararlanarak 1999 yılının illere göre Gayri Safi Milli Hasıla sayılarını kullandık. Bu veriler her il için sektör bazında GSMH büyüklüklerini vermektedir. Bu sayılar temelinde imalat sanayii (GSMH içinde %28.8), inşaat (GSMH içinde %5.2),

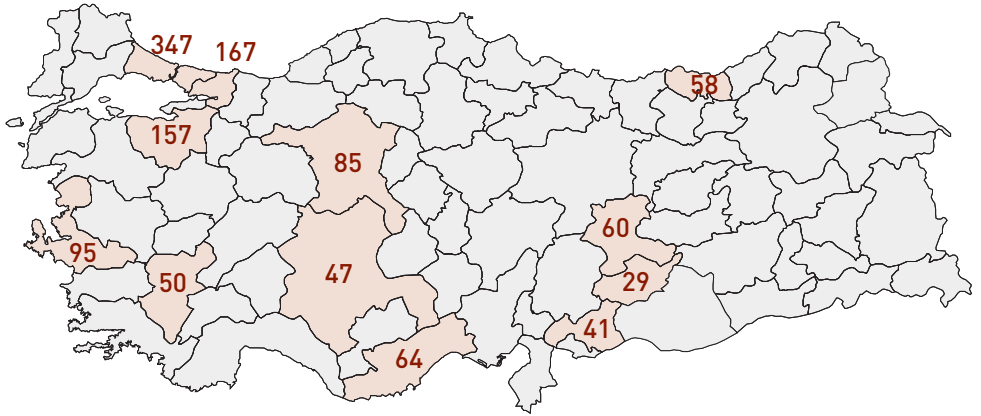
² Sosyo-ekonomik özellikler ve siyasi tercihler göre il kümelerinin dağılımı hakkında ayrıntılı bilgi için Fikret Adaman, Ali Çarkoğlu ve Burhan Şenatalar, Hanehalkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler, TESEV, İstanbul, 2001, çalışmasına bakınız.

ticaret (GSMH içinde %21.5), ulaştırma ve haberleşme (GSMH içinde %13.4), mali kuruluşlar (GSMH içinde %2.3), serbest meslek ve hizmetlerden (GSMH içinde %2.6) oluşan altı sektör üzerine yoğunlaşmaya karar verdik. Bu altı sektör, lke Gayri Safi Milli Hasılasının yaklaşık %74'ünü kapsamaktadır.³

lke genelinde bu altı sektörün GSMH'ye toplam katkısı içinde bizim oluşturduğumuz "Batı" bölgesi %75 pay alırken "Doğu" bölgesine %25 düşmektedir. Tablo 1 ve Şekil 1'de gösterildiği gibi, ülke geneli için seçmiş olduğumuz örneklem büyüklüğü olan 1,200 görüşmeyi %75 "Batı" illerine geri kalan %25' i de "Doğu" illerine düşmek üzere ikiye ayırdık.

Şekil 1
Planlanan rneklemenin İllere Göre Dağılımı

Batı	
Büyük	Küçük
İstanbul	347
İzmir	95
Ankara	85
Toplam	527

Doğu	
Büyük	Küçük
İçel	64
Konya	47
Gaziantep	41
Malatya	60
Trabzon	58
Adiyaman	29
Toplam	147

"Batı" ve "Doğu" illerini daha sonra kendi ilerinde küçük ve büyük iller olmak üzere ikinci defa tabakalandırdık. "Batı" ve "Doğu" bölgeleri içindeki illeri, her iki bölge için de GSMH'ye yaptıkları katkıya göre, büyükten

³ Bu sayılar hem özel hem de devlet sektöründeki faaliyetleri kapsamaktadır. Ne yazık ki iller düzeyinde özel ve devlet sektörü bazında GSMH sayıları mevcut değildir. Devlet İstatistik Enstitüsü ile yaptığımız görüşmelerde özel ve devlet ayırımının ancak 25 kişi üzerinde işçi çalıştıran sanayi işletmeleri için var olduğunu ğrendik.

Tablo 1
Örneklemin İllere ve Sektörlere Göre Dağılımı

Batı				Doğu				
Örneklemin %75'i (N=1200)				Örneklemin %25'i (N=300)				
Büyük %43.9 527		Küçük %31.2 374		Büyük %12.7 152		Küçük %12.2 147		
Istanbul	347	%28.9	Kocaeli	167	%13.9	İçel	64	%5.4
Izmir	95	%7.9	Bursa	157	%13.0	Konya	47	%3.9
Ankara	85	%7.1	Denizli	50	%4.2	Gaziantep	41	%3.4
Toplam	527	%43.9	Toplam	374	%31.1	Toplam	152	%12.7
ANKARA			Sayı	%		ADIYAMAN		
Sanayi	20	24				Sanayi	16	55
İnşaat	9	10				İnşaat	1	4
Ticaret	29	34				Ticaret	6	21
Ulaştırma ve Haberleşme	21	25				Ulaştırma ve Haberleşme	5	17
Mali Kuruluşlar	2	3				Mali Kuruluşlar	0	1
Serbest Meslek ve Hizmetler	4	4				Serbest Meslek ve Hizmetler	0	1
Toplam	85	100				Toplam	29	100
BURSA						GAZİANTEP		
Sanayi	79	50				Sanayi	13	31
İnşaat	12	8				İnşaat	3	7
Ticaret	33	21				Ticaret	17	42
Ulaştırma ve Haberleşme	25	16				Ulaştırma ve Haberleşme	6	14
Mali Kuruluşlar	4	3				Mali Kuruluşlar	1	3
Serbest Meslek ve Hizmetler	4	2				Serbest Meslek ve Hizmetler	1	2
Toplam	157	100				Toplam	41	100
DENİZLİ						İÇEL		
Sanayi	14	29				Sanayi	26	40
İnşaat	5	9				İnşaat	3	5
Ticaret	20	40				Ticaret	19	30
Ulaştırma ve Haberleşme	9	17				Ulaştırma ve Haberleşme	13	20
Mali Kuruluşlar	1	3				Mali Kuruluşlar	1	1
Serbest Meslek ve Hizmetler	1	3				Serbest Meslek ve Hizmetler	2	4
Toplam	50	100				Toplam	64	100
İSTANBUL						KONYA		
Sanayi	141	41				Sanayi	14	31
İnşaat	18	5				İnşaat	5	11
Ticaret	100	29				Ticaret	12	26
Ulaştırma ve Haberleşme	50	14				Ulaştırma ve Haberleşme	13	29
Mali Kuruluşlar	24	7				Mali Kuruluşlar	1	2
Serbest Meslek ve Hizmetler	15	4				Serbest Meslek ve Hizmetler	1	2
Toplam	347	100				Toplam	47	100
İZMİR						MALATYA		
Sanayi	38	41				Sanayi	24	40
İnşaat	5	6				İnşaat	3	5
Ticaret	28	29				Ticaret	21	35
Ulaştırma ve Haberleşme	21	25				Ulaştırma ve Haberleşme	10	16
Mali Kuruluşlar	3	4				Mali Kuruluşlar	1	2
Serbest Meslek ve Hizmetler	3	3				Serbest Meslek ve Hizmetler	1	2
Toplam	95	100				Toplam	60	100
KOCAELİ						TRABZON		
Sanayi	114	68				Sanayi	17	29
İnşaat	9	5				İnşaat	5	8
Ticaret	21	13				Ticaret	19	33
Ulaştırma ve Haberleşme	18	11				Ulaştırma ve Haberleşme	14	24
Mali Kuruluşlar	3	2				Mali Kuruluşlar	2	3
Serbest Meslek ve Hizmetler	2	1				Serbest Meslek ve Hizmetler	1	2
Toplam	167	100				Toplam	58	100
Toplam Sektörel Dağılım			Fark			Toplam Sektörel Dağılım		Fark
Sanayi	406	45.1	4.6			Sanayi	110	36.7
İnşaat	59	6.5	-0.2			İnşaat	21	6.9
Ticaret	231	25.6	-3.0			Ticaret	95	31.8
Ulaştırma ve Haberleşme	139	15.4	-1.3			Ulaştırma ve Haberleşme	61	20.3
Mali Kuruluşlar	38	4.2	0.1			Mali Kuruluşlar	6	2.0
Serbest Meslek ve Hizmetler	29	3.2	-0.2			Serbest Meslek ve Hizmetler	7	2.3
Toplam	901	100				Toplam	299	100
Toplam Sektörel Dağılım						Toplam Sektörel Dağılım		
Sanayi	24775032.11	40.5				Sanayi	7038898	34.5
İnşaat	4117966	6.7				İnşaat	1621035	7.9
Ticaret	17496874.41	28.6				Ticaret	6259172	30.7
Ulaştırma ve Haberleşme	10240219.59	16.7				Ulaştırma ve Haberleşme	4593736	22.5
Mali Kuruluşlar	2536787	4.1				Mali Kuruluşlar	394551.5	1.9
Serbest Meslek ve Hizmetler	2050090.012	3.3				Serbest Meslek ve Hizmetler	483374	2.4
Toplam-Batı	61216968.41	100				Toplam-Doğu	20390766.59	100

küçüğe sıraladık. Bu sıralama içinden her bölgenin GSMH'sine en büyük katkıyı yapan iller, bölge GSMH'sine yaklaşık %50 katkı yapan "büyük" iller olarak ayrılıp geri kalanlar da bölgenin "küçük" illeri olarak kategorilendirilmiştir. Bu büyük ve küçük il kümeleri içinden üçer il bölge GSMH'sine yaptıkları katkıya oranlı ağırlık verilerek rastsal olarak seçilmişlerdir. Tablo 1'de gösterilen 12 il bu şekilde belirlenmiştir.

Seçilen her il kendi grubu içindeki GSMH payına göre ağırlıklı olarak bölgeye düşen görüşme sayısından pay almıştır. Böylelikle, örneğin "büyük" "Batı" illerinden İstanbul, "büyük" "Batı"ya düşen 526 görüşmenin 347'sini, İzmir 95'ini, Ankara da 85'ini almıştır. Buna karşılık "küçük" "Batı" illeri grubunda olan Kocaeli bu gruba düşen toplam 374 görüşmenin 167'sini, Bursa 157'sini, Denizli ise 50'sini almıştır.

Her il düşen toplam görüşme sayısı böylece belirlendikten sonra her il içinde, seçilen altı sektörün payı il bazındaki sektör paylarına göre belirlenmiştir. Örneğin, Ankara GSMH'sinin yaklaşık %24'ünün sanayi sektöründe olduğu göz önüne alınarak, Ankara'ya düşen toplam 85 görüşmenin 20'si sanayi sektörüne ayrılmıştır. Bu yöntemle illere dağıtılan sektörel görüşme sayıları da Tablo 1'de verilmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, sonuç olarak tüm ülke için ortaya çıkan sektörel görüşme sayısı dağılımı ülke genelinde seçilen sektörlerin pay dağılımına çok yakındır. Tablo 1'in alt kısmında gösterildiği gibi, sanayi sektörü "Batı" illerinde %40.5 pay alması gerekirken örneğimizde %41.9 pay almıştır. "Doğu" illeri için de benzer bir durum gözlenirken serbest meslek ve hizmetler dışındaki tüm sektörlerde pay dağılımları olması gerekenlerin çok ufak bir oranda altındadır.

Bu şekilde her ilde sektörel bazda dağıtılan görüşmeler belirlendikten sonra geriye kalan adım her il bazında bu altı sektörde faaliyet gösteren firmaları bulup bunlar arasından gerekli sayıda görüşülecek firmayı seçmektir. Bu seçimin nasıl yapıldığı aşağıda açıklanmaktadır.

Örneklem Çerçevesi (Evreni) ve Firma Seçim Yöntemi

Araştırma kapsamına alınan illerde örneklem evreni Ticaret ve Sanayi

Odalarına kayıtlı işyerleri olarak tanımlanmıştır. Rastsal örneklem seçim yöntemi kullanılan araştırmada "her örneğin seçilme şansının eşit olması" kuralı çerçevesinde, illerdeki işyeri kayıtlarının tamamı toplanarak örneklem çerçevesi oluşturulmuştur. Ticaret ve Sanayi Odalarından elde edilen bu kayıtlar, elektronik veya basılı olmak üzere iki farklı şekilde temin edilebilmiştir. Elektronik kayıtlar içerisinde örneklem seçimi, belirlenen sektör kotaları çerçevesinde bilgisayar ile yapılmıştır. Basılı kayıtlarda ise örnek seçiminin ilk adımında, her sektör için ne kadar toplam kayıt olduğu hesaplanmıştır. Her sektör için yedekleri de dahil olmak üzere ne kadar örnek seçilmesi gerektiği bulunmuş ve elde edilen sonuç toplam kayıt sayısına bölünmüştür. Rastsallığı sağlamak amacıyla, bu bölüm işleminden elde edilen katsayı esas alınarak, seçilen ilk kayıttan bu katsayı kadar atlanarak bir sonraki kayıt seçimi gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bu verilerin birkaç kısıtı üzerinde durmak gerekir. Öncelikle bu verilerde firma büyüklükleriyle ilgili bir bilgi yoktur. Söz konusu kayıtlardan, gerek çalışan kişi sayısı, gerek firma cirosu gibi bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Ayrıca göz önünde tutulması gereken bir diğer zorluk, bu listeler içinden büyük firmalara ulaşma olasılığının çok düşük olduğudur. Bu zorluğu aşmak için, böylesi büyük firmaların yöneticileri ile daha derinlemesine ve daha esnek bir görüşme yapılması tercih edilmiştir. Bu kapsamda, çoğunluğu ülkedeki en büyük 500 sanayi firmasının arasında yer alan 30 firmanın yöneticileriyle derinlemesine görüşme yapılmıştır.

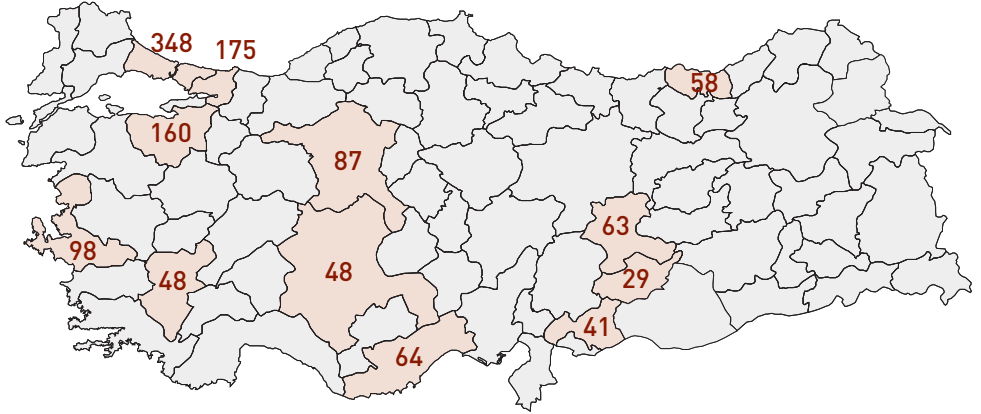
Bu kısıtlar ışığında, seçilecek firmaların belirlenmesi öncesinde sıkı bir tarama yapılması gereği ortadadır. Ticaret ve Sanayi Odalarından elde edilen adreslerin güncelliği hakkında elde kesin bir bilgi olmadığı için Oda yöneticilerinin tecrübeleri ve daha önce yapılmış benzer çalışmalardan elde edilen istatistikler ışığında, yapılması gereken anket miktarının 10 katı kadar kayıt seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararın verilmesinde göz önünde bulundurulmuş temel nedenler aşağıda sayılan hususlar olup, saha çalışması esnasında da bu gözlemlerin doğruluğu tespit edilmiştir.

- Her ilde kayıtların güncelliğinin farklı olması,
- Yaşanan ekonomik kriz çerçevesinde kimi işyerlerinin kapanması,
- Ekonomik kriz çerçevesinde kimi işyerlerinin kira giderlerini düşürmek amacıyla taşınmış olmaları,

- İllerdeki Ticaret Odalarının işyeri faaliyet sınıflandırmalarının farklı farklı olması,
- Faaliyet sınıfı içerisinde yer alan kimi işyerlerinin gerçekte farklı faaliyetlerle uğraşması,
- Telefon ve adres bilgilerinin yanlış kaydedilmiş olması,
- Aynı kişi ve gruplara ait birden fazla şirketin olması,
- Şirketin kayıtlı olmasına rağmen bugüne kadar hiç faaliyette bulunmaması vb.

Bu kriterler çerçevesinde araştırmanın 1,200 kişi ile yapılacağı planıyla toplam 12,000 adresin rastsal seçilmesi kararlaştırılmış ve ilerleyen sayfalarda tablo halinde gösterildiği şekilde 12,015 adres seçilerek toplamda 1,219 görüşme gerçekleştirilmiştir. Gerçekleşen 1,219 görüşmenin illere göre dağılımı Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2
Örneklemenin İllere Göre Dağılımı

Batı			
Büyük		Küçük	
İstanbul	348	Kocaeli	175
İzmir	98	Bursa	160
Ankara	87	Denizli	48
Toplam	533	Toplam	383

Doğu			
Büyük		Küçük	
İçel	64	Malatya	63
Konya	48	Trabzon	58
Gaziantep	41	Adıyaman	29
Toplam	153	Toplam	150

Verilerin Güncellenmesi ve Sektör Sınıflandırılmasının Yapılması

Elde edilen 12,015 işyerinin tamamı ilk önce telefon ile aranmıştır. Telefon numarası yanlış olan veya eksik bulunan işyerleri için ise internet ve Türk Telekom bilinmeyen numaralar servisinden faydalanılarak rastsallığın bozulmaması amacı ile güncel telefon numaraları temin edilmeye çalışılmıştır. İlk seçilen 12,015 kayıttan toplam 4,615 işyeri telefonla aranarak işyeri bilgileri doğrulanabilmiştir. Önceden hazırlanan bir işletme bilgi formu çerçevesinde o işyerine ait bilgiler alınarak sektör gruplaşmaları gerçekleştirilmiştir. 12,015 adresin taranması ile ilgili istatistikler Tablo 2.a ve Tablo 2.b'de gösterilmektedir.

Tablo 2.a
Adres Güncelleme İstatistikleri; Mutlak Sayılar

	Tarama Sonucunda Ulaşıp Güncellenen	Listede Telefonu Yok, Bulunamıyor	Telefon Yanlış, Cevap Vermiyor	Şirket Faaliyet Göstermiyor	Mükerrer (aynı işyeri listede birden fazla defa görünüyor)	Red (taramayı reddediyor)	TOPLAM
ADIYAMAN	145	0	137	10		11	303
ANKARA	282	245	267	7	1	49	851
BURSA	762	56	626	61	15	50	1,570
DENİZLİ	254	74	139	21	2	10	500
GAZİANTEP	157	107	120	15		11	410
İÇEL	197	142	276	21		4	640
İSTANBUL	953	1,012	1,290	107	5	103	3,470
İZMİR	506	24	316	76	2	27	951
KOCAELİ	536	372	674	36	29	23	1,670
KONYA	230		197	17	6	20	470
MALATYA	430	41	78	11	1	39	600
TRABZON	163	98	304	6	1	8	580
TOPLAM	4,615	2,171	4,424	388	62	355	12,015

Listede telefonu bulunmayanlar ve telefonu yanlış olan ya da cevap vermeyenlerin toplamı (2,171+4,424=6,595), 12,015 kişi içerisinde $(6,595/12,015)*100=\%54.9$ olup adres listesinin güncellik düzeyinin düşüklüğünü göstermektedir.

Ulaşılan ve güncellemesi yapılan bu 4,615 işletmenin bilgi formlarının tamamı bilgisayara girilmiştir. İl ve sektör bazında ayrılan bu veriler bilgisayarda yeniden rastsal sıralanarak görüşmelere başlanmıştır. Toplam

Tablo 2.b
Adres Güncelleme İstatistikleri; Oranlar

	Tarama Sonucunda Ulaşıp Güncellenen	Listede Telefonu Yok, Bulunamıyor	Telefon Yanlış, Cevap Vermiyor	Şirket Faaliyet Göstermiyor	Mükerrer (aynı işyeri listede birden fazla defa görünüyor)	Red (taramayı reddediyor)	TOPLAM
ADIYAMAN	48%	0%	45%	3%	0%	4%	100%
ANKARA	33%	29%	31%	1%	0%	6%	100%
BURSA	49%	4%	40%	4%	1%	3%	100%
DENİZLİ	51%	15%	28%	4%	0%	2%	100%
GAZİANTEP	38%	26%	29%	4%	0%	3%	100%
İÇEL	31%	22%	43%	3%	0%	1%	100%
İSTANBUL	27%	29%	37%	3%	0%	3%	100%
İZMİR	53%	3%	33%	8%	0%	3%	100%
KOCAELİ	32%	22%	40%	2%	2%	1%	100%
KONYA	49%	0%	42%	4%	1%	4%	100%
MALATYA	72%	7%	13%	2%	0%	7%	100%
TRABZON	28%	17%	52%	1%	0%	1%	100%
TOPLAM	38%	18%	37%	3%	1%	3%	100%

4,615 güncellenmiş adresten 3,217 kadarı çalışmada gerekli yeter sayıya ulaşmak için kullanılmıştır. Kullanılan bu 3,217 adresin ulaşım raporu ise Tablo 3.a ve Tablo 3.b' de sunulduğu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.a
Ulaşım Raporu Frekansı (Response Rate)

	TOPLAM ADRES	YAPILACAK	YAPILAN	RED	SEHİR DIŞINDA	ARTAN KOTA DIŞI	FAALİYET DIŞI	ULAŞILAMADI	RANDEVUDA OLMAYAN	ARAYACAĞINI SÖYLEYEN ARAMAYAN	MÜKERRER	TELEFON CEVAP VERMİYOR	İPTAL
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
ADIYAMAN	108	29	29	4	1	27		22	4	3	1	11	6
ANKARA	223	85	87	43	14	21		16	6	5		30	1
BURSA	485	157	160	82	10	48	3	86	24	25	2	43	2
DENİZLİ	141	50	48	8	3	23	1	19	7	12		18	2
GAZİANTEP	123	41	41	6	4	27		21	6	5		12	1
İÇEL	174	64	64	15	8	18	2	26	12	8	1	19	1
İSTANBUL	923	348	348	192	45	44	5	122	52	56	5	49	5
İZMİR	278	95	98	52	18	19	4	37	22	16	2	7	3
KOCAELİ	311	168	175	23	13	21	2	23	13	14		7	20
KONYA	166	47	48	11	5	23	1	38	8	7		24	1
MALATYA	158	60	63	9	3	23	4	31	2	5	1	14	3
TRABZON	127	58	58	6	2	18		21	4	7		10	1
TOPLAM	3,217	1,202	1,219	451	126	312	22	462	160	163	12	244	46

Tablo 3.b
Ulaşım Raporu Oranları (Response Rate)

	REDLER	TOPLAM ULAŞILABİLENLER	RED (%)
	D+I+J	C+(D+I+J)	D+I+J / C+D+I+J
ADİYAMAN	11	40	28
ANKARA	54	141	38
BURSA	131	291	45
DENİZLİ	27	75	36
GAZİANTEP	17	58	29
İÇEL	35	99	35
İSTANBUL	300	648	46
İZMİR	90	188	48
KOCAELİ	50	225	22
KONYA	26	74	35
MALATYA	16	79	20
TRABZON	17	75	23
TOPLAM	774	1,993	39

Tablo 3.b'de şirketlere ulaşım oranları hesaplanmaya çalışılmıştır. Öncelikle değişik formlarda red cevapları ayrılmıştır (D+I+J). Bunların toplam ulaşılabilenler (C+D+I+J) arasında ne kadarlık bir orana karşılık geldiği hesaplandığında (%39), tüm örnekleme ulaşım oranının %61 olduğu ortaya çıkmaktadır. İzleneceği üzere, 1,993 firma arasından 774'ü araştırmamıza katılmayı reddetmiştir. Red oranları Bursa, İstanbul ve İzmir gibi büyük illerde %45'in üzerinde gerçekleşirken Ankara'da %38, İçel ve Konya'da ise %35 olmuştur. Kısaca, iller küçüldükçe red oranları düşmektedir diyebiliriz. Bunun önemli bir nedeni olarak, büyük illerde iş yoğunluğunun fazla olmasını düşünebiliriz.

Örneklemin Sektörel Dağılımı

Örneklem dağılımı 6 sektör başlığı altında yapılmıştır. Bu sektörler; sanayi, inşaat, ticaret, ulaştırma-haberleşme, mali kuruluşlar ve serbest meslek-hizmetler grubudur. Saha çalışması öncesinde yapılan işyeri bilgi güncellemelerinde o işletmenin hangi sektöre girdiği belirlenmeye çalışılmış ve anket çalışması esnasında da işyeri bilgileri detaylı olarak sorgulanmıştır. Bu sorgulamalarda ilk önce, hangi sektör ya da sektörlerde faaliyet gösterildiği sorulmuştur. Daha sonra da eğer birden fazla faaliyet alanı

varsa, hangi faaliyet alanının şirket cirosuna daha fazla katkı yaptığı sorulmuştur. Bu sorgulama çerçevesinde aşağıda sunulan Tablo 4.a ve Tablo 4.b'de şirket cirosuna en fazla katkı sağlayan faaliyet alanlarının illere göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo 5.a ve Tablo 5.b'de ise işyerlerinin çoklu cevap olarak hangi sektörlerde faaliyet gösterdiklerinin toplam cevap oranları görülmektedir.

Tablo 4.a

Şirket Cirosuna En Fazla Katkı Sağlayan Faaliyet Alanlarının Frekansı

	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Ulaştırma ve Haberleşme	Mali Kuruluşlar	Serbest Meslekler ve Hizmetler	TOPLAM
ADİYAMAN	18	0	6	5	0	0	29
ANKARA	16	9	32	21	2	7	87
BURSA	79	12	31	27	5	6	160
DENİZLİ	13	4	21	7	2	1	48
GAZİANTEP	16	3	14	6	1	1	41
İÇEL	27	3	18	13	1	2	64
İSTANBUL	131	22	110	46	23	16	348
İZMİR	33	5	32	17	4	7	98
KOCAELİ	112	10	28	19	5	1	175
KONYA	15	5	13	13	1	1	48
MALATYA	25	5	19	9	1	4	63
TRABZON	18	6	19	13	1	1	58
TOPLAM	503	84	343	196	46	47	1,219

Tablo 4.b

Şirket Cirosuna En Fazla Katkı Sağlayan Faaliyet Alanlarının Oranları

	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Ulaştırma ve Haberleşme	Mali Kuruluşlar	Serbest Meslekler ve Hizmetler	TOPLAM
ADİYAMAN	62%	0 %	21%	17%	0%	0%	100%
ANKARA	18%	10%	37%	24%	2%	8%	100%
BURSA	49%	8%	19%	17%	3%	4%	100%
DENİZLİ	27%	8%	44%	15%	4%	2%	100%
GAZİANTEP	39%	7%	34%	15%	2%	2%	100%
İÇEL	42%	5%	28%	20%	2%	3%	100%
İSTANBUL	38%	6%	32%	13%	7%	5%	100%
İZMİR	34%	5%	33%	17%	4%	7%	100%
KOCAELİ	64%	6%	16%	11%	3%	1%	100%
KONYA	31%	10%	27%	27%	2%	2%	100%
MALATYA	40%	8%	30%	14%	2%	6%	100%
TRABZON	31%	10%	33%	22%	2%	2%	100%
TOPLAM	41%	7%	28%	16%	4%	4%	100%

Tablo 5.a
Şirketlerin Faaliyet Alanlarının Cevap Frekansı

	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Ulaştırma ve Haberleşme	Mali Kuruluşlar	Serbest Meslekler ve Hizmetler	Toplam	Cevap
ADIYAMAN	18	1	11	7	0	1	29	38
ANKARA	18	9	34	22	3	8	87	94
BURSA	81	15	58	27	5	14	160	200
DENİZLİ	13	5	25	8	2	2	48	55
GAZİANTEP	21	4	19	6	1	1	41	52
İÇEL	30	4	23	16	2	8	64	83
İSTANBUL	140	28	148	50	24	26	348	416
İZMİR	37	6	50	17	3	10	98	123
KOCAELİ	118	17	45	21	5	7	175	213
KONYA	18	6	18	15	2	4	48	63
MALATYA	25	5	26	9	2	5	63	72
TRABZON	18	8	23	15	3	2	58	69
TOPLAM	537	108	480	213	52	88	1,219	1,478

Tablo 5.b
Şirketlerin Faaliyet Alanlarının Cevap Oranları

	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Ulaştırma ve Haberleşme	Mali Kuruluşlar	Serbest Meslekler ve Hizmetler	Toplam	Cevap
ADIYAMAN	62%	3%	38%	24%	0%	3%	2%	131%
ANKARA	21%	10%	39%	25%	3%	9%	7%	108%
BURSA	51%	9%	36%	17%	3%	9%	13%	125%
DENİZLİ	27%	10%	52%	17%	4%	4%	4%	115%
GAZİANTEP	51%	10%	46%	15%	2%	2%	3%	127%
İÇEL	47%	6%	36%	25%	3%	13%	5%	130%
İSTANBUL	40%	8%	43%	14%	7%	8%	29%	120%
İZMİR	38%	6%	51%	17%	3%	10%	8%	126%
KOCAELİ	67%	10%	26%	12%	3%	4%	14%	122%
KONYA	38%	13%	38%	31%	4%	8%	4%	131%
MALATYA	40%	8%	41%	14%	3%	8%	5%	114%
TRABZON	31%	14%	40%	26%	5%	3%	5%	119%
TOPLAM	44%	9%	39%	18%	4%	7%	100%	121%

Şirketlerde görüşülecek kişilerin seçimi de zorlu bir konu olmuştur. İdeal olarak şirket sahipleri ya da en tepedeki yöneticilerle görüşülmeye çalışılmıştır. Ancak bu tip bir kişiye ikinci aramada da ulaşılamazsa, onun altında ama yine yönetici pozisyonunda birine ulaşılmıştır.

Görüşmeci Eğitimleri

Çalışmada, Frekans Araştırma bünyesinde görev alan süpervizör ve anketörlerin tamamı proje yöneticisi öğretim üyeleri tarafından eğitime tabi tutulmuşlardır. Görüşmeciler, proje içeriği ve soru formu hakkında bilgilendirilerek her biri pilot çalışmaya tabi tutulmuştur. Yapılan bu pilot çalışma ile gerek soru formuna yönelik, gerek anketör eğitime yönelik eksikler giderilerek saha çalışmasına başlanmıştır. İllerde yapılan saha çalışmalarının tamamına Frekans Araştırma'nın saha uzmanları nezaret etmiştir.

Anket çalışmasının sahası 15 Eylül - 20 Ekim 2001 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

GENEL BİLGİLER

Genel bilgiler başlığında ankete katılanların ve temsil ettikleri şirketlerin genel bir portresinin sunulması amaçlanmıştır. İlk kısımda, görüşülen kişinin özellikleri yer almaktadır. İkinci kısımda ise ankete katılanların temsil ettikleri şirketlerin özellikleri sunulmuştur. Şirketle ilgili olarak sunulan veriler arasında, şirketin büyüklüğü, cirosu, şirkette çalışan sayısı, şirketlerin mülkiyet biçimi, şirketin ihracat/ithalat yapıp yapmadığı bulunmaktadır.

Gerek ilk, gerek ikinci kısımda sıralanan bilgilerin bir kısmı, çalışmamızın bir sonraki bölümünü oluşturan ekonometrik çalışmalarda bağımsız değişkenler olarak kullanılacaktır.

GÖRÜŞÜLEN KİŞİNİN NİTELİĞİ VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Unvan

Sonuçlar Tablo 6'da gösterilmektedir. Ankete katılanların %42'si şirketin sahibi, %21'i ise ortağı durumundadır; dolayısıyla, görüşülen kişilerin neredeyse üçte ikisi şirketin mülkiyetinin tamamına ya da bir kısmına sahip durumdadır. İleride sunulacağı gibi, görüşülen şirketlerin büyük bir bölümü ufak işletmelerden (çalıştırdığı işçi sayısı bakımından) oluştuğundan bu sonuç bizi şaşırtmamıştır. Görüşülen kişilerin yaklaşık %4'ü yönetim kurulu başkanı ya da üyesi, %25'i genel müdür/genel müdür yardımcısı/müdür, %6'sı mali işler/muhasebe/personel müdürü olduklarını ifade etmişlerdir. %1 gibi bir oran da bölge müdürü/acente sorumlusu gibi diğer üst düzey sorumluluklar taşımaktadır. Bu sonuçlar, anketin hedef kitlesine ulaşımında anketörlerin hatalı davranmadıklarının da göstergesi olmaktadır (zira, hatırlanacağı üzere, anketörler ve randevuları ayarlayanlara verilen talimat şirketi temsil yeteneği olan kişiler dışındakilerle görüşülmemesi doğrultusunda). Tablomuzda, toplam görüşme sayısından bir miktar daha fazla sayıda cevap alınmış (1,320) olmasının nedeni aşikârdır. Görüşülen kişilerin bazılarının birden fazla unvanı bulunmaktadır: hem ortak hem de muhasebe müdürü olmak örneğinde olduğu gibi.

Tablo 6
Görüşülen Kişinin Unvanı

	Cevap Sayısı	Kişi %	Cevap %
İşletme sahibi	560	42.4	45.9
Ortak	275	20.8	22.6
Yönetim kurulu başkanı/üyesi	56	4.2	4.6
Genel müdür	96	7.3	7.9
Müdür	229	17.3	18.8
Mali işler müdürü/Muhasebe müdürü/Personel müdürü	80	6.1	6.6
Bölge müdürü	2	0.2	0.2
Genel müdür yardımcısı	6	0.5	0.5
Mağaza/Acente/İşyeri sorumlusu	16	1.2	1.3
Toplam Cevap	1,320	100	108.3

Cinsiyet

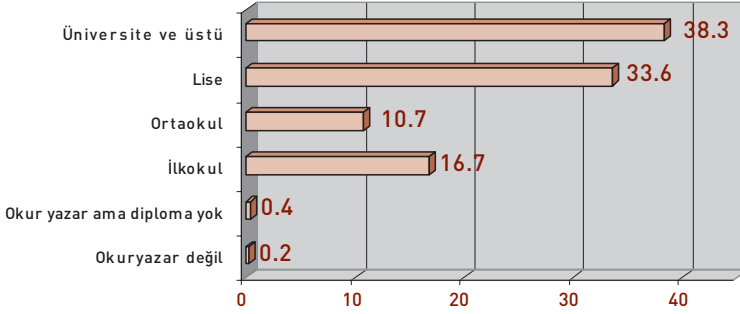
Görüşülen kişilerden %92.9'u erkektir. Ancak, çalışmamızda görüşülen kişilerin cinsiyeti temelli bir analiz yapılması düşünülmendiğinden çıkan sonuç bir sorun teşkil etmemektedir.

Eğitim

Görüşülen kişilerin mezun oldukları son okula göre yapılan dağılım Şekil 3'te sunulmaktadır. Ankete katılanların %70'den fazlası lise veya daha üstü okullardan mezun olmuştur. %10'u ortaokul mezunu, %16'sı ilkokul mezunudur. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı yok denecek kadar azdır. Beklendiği üzere, görüşülenlerin eğitim seviyesi Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir.

Şekil 3

Görüşülen Kişilerin Eğitim Durumu (Toplam cevap içinde yüzdesi)

Üniversite mezunu olanlara, ikinci aşamada, hangi alanda eğitim aldıkları sorulmuştur. Ankete katılan şirket yöneticilerinin ağırlıklı olarak mühendislik (%37), işletme (%26) veya ekonomi (14) dallarından mezun oldukları görülmektedir.

Yurtdışında Çalışma

Rüşvet ve yolsuzluğun algılanmasında ve değerlendirilmesinde şirket

sahibinin/yöneticisinin yurtdışı tecrübelerinin bulunup bulunmamasının, en azından başka ortamlarla karşılaştırma yapabilme olanağına sahip olması açısından farklılıklar yaratabileceği düşünülmüştür. Şirket sahiplerine/yöneticilerine yurtdışında çalışıp çalışmadıkları, çalıştırsa nerede çalıştıkları sorulmuştur. 1,219 kişiden 134 kişi yurtdışında çalışmış olduklarını beyan etmişlerdir. Çalışma yerlerine ilişkin cevaplar ise Tablo 7'dedir. Ankete katılanların yaklaşık %10'unun yurtdışında çalıştığını ve bu tecrübelerin de Batı Avrupa ve Ortadoğu/Arap ülkelerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Tablo incelenirken kimi kişilerin birden fazla ülkede çalışmış olduğunu göz önünde tutmakta yarar bulunmaktadır.

Tablo 7
Yurtdışında Çalışma Deneyimi ve Bulunulan Ülkeler

	Yurtdışında Çalışanlar	%
Batı Avrupa Ülkeleri	80	59.7
ABD/Kanada	7	5.2
Ortadoğu/Arap Ülkeleri	35	26.1
Balkan Ülkeleri	10	7.5
Rusya/Türki Cumhuriyetler	11	8.2
Toplam	143	106.7

Türkçe Dışındaki Diller

Ankete katılanların Türkçe dışında kullanabildikleri yabancı diller öğrenilmek istenmiştir. Yabancı dil bilmenin, yurtdışındaki yönetim sistemleri ve gelişmelerle ilgili bilgilere birinci elden ulaşabilme fırsatını verebileceği öngörülmüştür. Sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir. Tabloda, o dili bildiğini belirtenlerin toplam içindeki yüzdesi sunulmaktadır. Ankete katılanlar arasında birden fazla yabancı dil bilenler de bulunduğu için bu oranların toplamı yüzü aşmaktadır. Ankete katılanlar arasında Türkçe dışında en yaygın olarak konuşulan dil %37 ile İngilizce'dir. Daha sonra %9 ile Almanca, yaklaşık %4 ile Kürtçe ve Arapça gelmektedir. İkinci bir dil konuşamayanların oranı %48'dir.

Tablo 8**Görüşülen Kişilerin Yabancı Dil Bilgisi ve Bilinen Yabancı Dillerin Dağılımı**

	Yabancı Dil Bilenler	%
İngilizce	454	37.2
Almanca	105	8.6
Kürtçe	54	4.4
Arapça	49	4.0
Fransızca	37	3.0
Diğer	97	8.1
Bilmiyor	587	48.2
Toplam	1,383	113.5

Yaş

Ankete katılanların yaşlarına göre dağılımları Tablo 9'daki gibidir. Şirket yöneticilerinin ağırlıklı olarak 30-50 yaş aralığında olduğunu görmekteyiz.

Tablo 9**Görüşülen Kişilerin Yaşı**

	Oran %
30 yaşın altındakiler	19
31-40 yaş arası	34
41-50 yaş arası	30
50 yaşın üstündekiler	17
Toplam	100

İnsanlara ve İş Dünyasına Güven

Görüşülen kişilerin genelde insanlara ve özelde iş dünyasındaki meslektaşlarına duyduğu güvenin, bu kişilerin olası bir reform projesine yaklaşımlarını ve reformun işlerliği hakkındaki kanılarını şekillendirebileceği düşünüldüğünden, ankete katılanlara güven ile ilgili olarak şu sorular yöneltilmiştir:

Sizce genelde insanlara güvenilebilir mi? Yoksa insanların çoğuna güvenilmez mi?

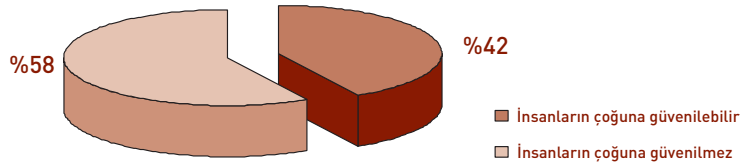
Eğer ellerine fırsat geçse, çoğu insan size kazık atmaya mı çalışır? Yoksa dürüst ve adil mi davranır?

Sizce iş dünyasındaki insanların çoğu verdikleri sözü ne derece tutarlar? Lütfen 0 ile 10 arasında bir puan vererek değerlendiriniz. 0, çoğunun hiçbir zaman sözlerini tutmadıklarını belirtirken, 10 her zaman tuttıklarını belirtmektedir.

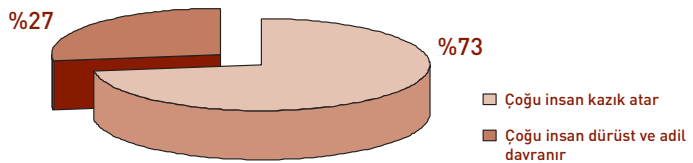
Sizce iş dünyasındaki insanların çoğu eğer ellerine fırsat geçse size kazık atmaya mı çalışır, yoksa dürüst ve adil mi davranır? 0, çoğunun her zaman size kazık atmaya çalıştığını belirtirken, 10 ise her zaman dürüst ve adil davranmaya çalıştıklarını belirtmektedir.

İlk iki soruya verilen yanıtlar kişilerin genelde insanlara duyduğu güveni göstermektedir. Şekil 4.a ve Şekil 4.b'de verildiği gibi, görüşülen kişilerin %58'i insanların çoğuna güvenilmeyeceğini ifade ederken %42'si insanların çoğuna güvenebileceğini söylemiştir. İnsanların davranışlarının değerlendirilmesi söz konusu olduğunda ise, ankete katılanların %73'ü insanların kendisine kazık atmaya çalışacağını düşündüğünü söylemiş; yalnızca %27'si çoğu insanın dürüst ve adil davranacağını belirtmiştir.

Şekil 4.a
Sizce Genelde İnsanlara Güvenilebilir mi?

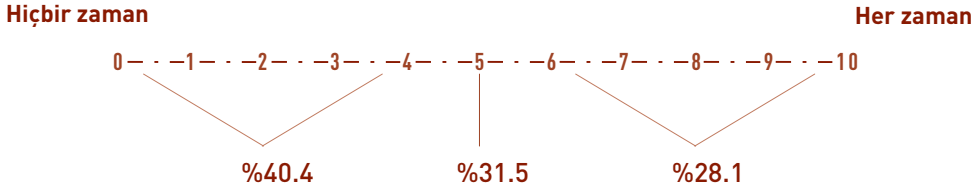
Şekil 4.b
Eğer Ellerine Fırsat Geçse, Çoğu İnsan Size Kazık Atmaya mı Çalışır, Yoksa Dürüst ve Adil mi Davranır ?

İş dünyasındaki insanlara duyulan güven ile ilgili soruların yanıtları Şekil 5.a ve Şekil 5.b'de sunulmuştur. Cevap verenlerin %40'ı iş dünyasındaki insanların çoğunun verdikleri sözü tutmadıklarını ifade etmiş (0-4 arasında puan verenler), sadece %28'i iş dünyasındaki insanların sözlerini tuttuklarını söylemiştir (6-10 arasında puan verenler). Konuyla ilgili diğer soruya cevap verenlerin %49'u, iş dünyasındaki insanların ellerine fırsat geçtiği takdirde, kendilerine kazık atacağını düşündüklerini belirtmişlerdir (0-4 arasında puan verenler). Buna karşılık yalnızca %25'lik bir kesim iş dünyasındaki insanların çoğunun dürüst ve adil davrandığı kanısındadır (6-10 arasında puan verenler).

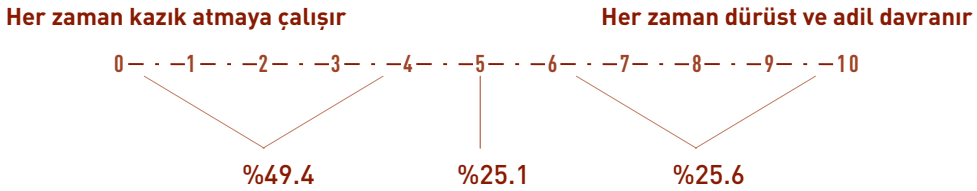
Şekil 5.a

İş Dünyasındaki İnsanların Çoğu Verdikleri Sözü Ne Derece Tutarlar ?

Şekil 5.b

Ellerine Fırsat Geçse, İş Dünyasındaki İnsanların Çoğu Size Kazık Atmaya mı Çalışır, Yoksa Dürüst ve Adil mi Davranır ?

ŞİRKETLERİN NİTELİKLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Şirketin Kuruluş Yılı

Görüşülen şirketlerin %39'u 1996 yılında ya da daha sonra kurulmuştur. 1991-1995 yılları arasında şirketlerin %26'sı, 1986-1990 aralığında %13'ü, 1986 yılında önce de %22'si kurulmuştur. Bu sayılardan, konuşulan şirketlerin üçte ikisinin son on beş yıl içerisinde kurulmuş olduklarını anlamaktayız.

Ayrıca, ankete katılanların 2001 yılı itibariyle faaliyette bulunmayan şirketleri olup olmadığı sorgulanmış ve "2001 yılı itibariyle faaliyette bulunmayan başka şirketiniz var mı, varsa kaç tane?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Cevap verenlerin %93'ü faaliyet durduran şirketleri olmadığını belirtmiştir. 2001 itibariyle faaliyette bulunmayan bir şirketleri olduğunu söyleyenler %5, birden fazla faaliyeti durduran şirketleri olduğunu söyleyenlerin oranı da %1'dir.

Şirketlerin Cirosu

Görüşülen şirketlerin 2000 yılı cirolarının büyüklüğüne göre dağılımı Tablo 10'da verilmiştir. Ankette temsil edilen şirketlerin %21'inin cirosu 10 milyardan az, %73'ünün cirosu 250 milyardan azdır. Şirketlerin %10'unun cirosu ise 1 trilyonun üzerindedir.⁴

Tablo 10
Şirketlerin Cirosu

	Oran %
10 milyar veya daha az	21
10 milyar < ciro <= 50 milyar	24
50 milyar < ciro <= 250 milyar	28
250 milyar < ciro <= 1 trilyon	17
1 trilyon üstü	10
Toplam	100

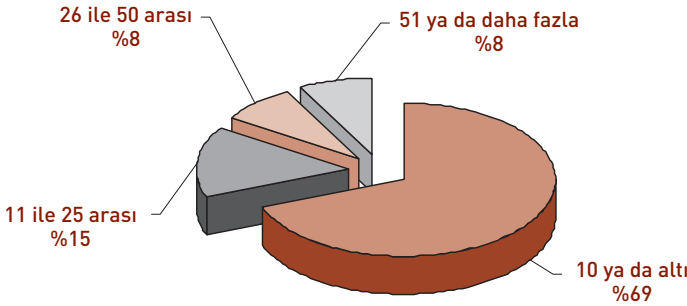
⁴ T.C. Merkez Bankası'nın verilerine göre Haziran 2000'de 1 Dolar 614,463 TL değerindeydi. Dolayısıyla, 2000 yılı ortalarında 10 milyar TL ciro 16,274 Dolara, 250 milyar TL ciro 406,859 Dolara, 1 trilyon TL ciro da 1,627,437 Dolara karşılık gelmektedir.

Şirketlerin cirolarının bize firma büyüklükleri hakkında bir fikir vereceği düşünülmüştür. Fakat ciro hesabında bazı sorunlar vardır. Ciro o firmanın yaptığı işlemlerin toplam parasal değerini vermektedir ve firmanın işlemlerinin parasal değeri çok yüksek olsa da, firmanın katma değeri çok yüksek olmayabilir. Örneğin mali kuruluşların (döviz büroları gibi) günlük işlemleri yüksek tutarlara ulaşırken, aldıkları komisyon bu tutarların oldukça altındadır. Bu yüzden firmada çalışan insan sayısının anketteki firmaların büyüklüğünü anlayabilme açısından daha anlamlı bir gösterge olabileceği düşünülmüştür.

Şirkette Çalışan Sayısı

Şirkette çalışanların sayısı bize firmanın büyüklüğü hakkında bilgi verecektir. Verilen cevaplar 10 kişi veya daha az, 11-25, 26-50 arası ve 50'den daha fazla olmak üzere dört dilime bölünmüştür. Sonuçlar, her dilime düşen cevapların toplam içindeki payı olarak Şekil 6'da sunulmaktadır.

Şekil 6
Şirketlerin Çalışan Sayısına Göre Dağılımı

Anketteki şirketlerin yaklaşık %70'inde çalışanların sayısı 10'u geçmemektedir. %15'inde 11-25 kişi arasında, %8'inde 26-50 kişi arasında çalışan bulunmaktadır. 50'den fazla çalışanı bulunan şirket sahiplerinin /yöneticilerinin anket içindeki payı ise %8'dir. Daha önce de belirtildiği gibi, araştırmamızda kullanılan soru formu büyük firma sahipleri için çok uygun olmadığından ve kullandığımız firma listelerinden büyük firmalara ulaşma ihtimali çok düşük olduğundan, araştırmamızda daha çok küçük

ve orta ölçekli firmalar yer tutmuştur.

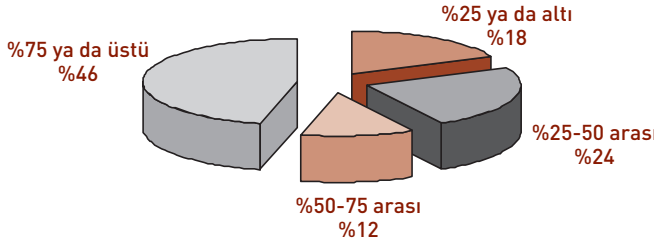
Çalışanların Sigortalılık Oranı

Enformel sektörün boyutlarını öğrenebilmemizde yardımcı olacağı düşüncesiyle çalışan ücretlilerin yüzde kaçının sigortalı olduğu sorgulanmıştır. Bu soruda da, şirket sahiplerinden sadece kendi şirketlerini değil, kendi iş kollarında çalışan bütün şirketleri göz önüne almaları istenmiştir. Yöneltilen soru şöyledir:

Sizin iş kolunuzdaki firmalarda çalışan ücretlilerin yaklaşık yüzde kaç sigortalıdır?

Verilen cevaplar %25 ya da altı, %25-%50 arası, %50-%75 arası, %75 ve üstü olmak üzere dört dilime ayrılmış ve Şekil 7'de her dilime düşen cevabı verenlerin toplam içindeki payları sunulmuştur.

Şekil 7
İşkolunda Sigortalı Ücretlilerin Algılanan Oranı

Cevap verenlerin %18'i kendi iş kollarında çalışan ücretlilerin %25'ten azının sigortalı olduğunu belirtmiştir. İş verenlerin %24'ünün cevabı %25-%50 aralığına düşmektedir. Bu cevaplardan çıkan sonuç şudur; cevap verenlerin %40'dan fazlası kendi iş kollarında çalıştırılan ücretlilerin %50'den fazlasının sigortasız olduğunu belirtmişlerdir ki, bu enformalitenin küçümsemeyecek boyutlarda olduğunu göstermektedir.

Şirketin Mülkiyet Yapısı

Şirketlerin mülkiyet yapılarını öğrenebilmek için aşağıdaki soru yöneltilmiştir:

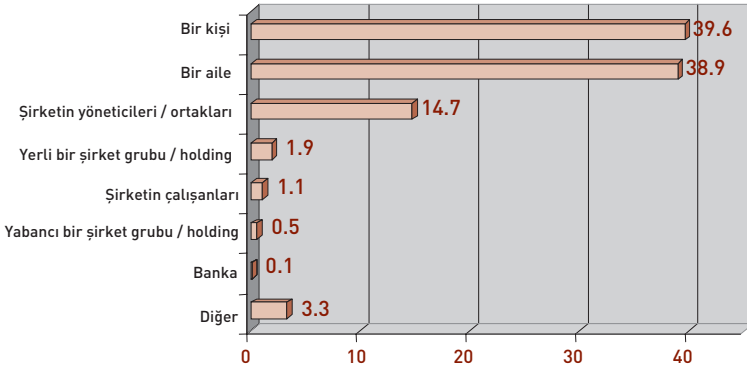
Şimdi size şirketinizle ilgili bazı sorular soracağım. Cevaplarınız tamamıyla istatistiki amaçlarla kullanılacaktır. Şirketinizde doğrudan ya da dolaylı olarak en yüksek hisseye sahip olan mal sahibi aşağıdakilerden hangisidir?

- Bir kişi
- Bir aile
- Şirketin yöneticileri
- Şirketin çalışanları
- Yerli bir şirket grubu/holding
- Banka
- Yabancı bir şirket grubu/holding
- Diğer

Sonuçlar Şekil 8'de sunulmaktadır. Sonuçlardan, ankette yer alan şirketlerin çok önemli bir çoğunluğunda en büyük mal sahibinin bir kişi ya da aile olduğu görülmektedir. En yüksek hisseye sahip olan mal sahibinin bir kişi olduğunu söyleyenlerin oranı %39.6, bir aile diyenlerin oranı %38.9, şirket yöneticileri diyenlerin oranı %14.6' dır. Geri kalan cevaplar ankete katılanların %5'ini oluşturmaktadır.

Şekil 8

Şirketlerin Mülkiyet Yapısı (Toplam cevap içinde yüzde pay)

İthalat/İhracat

Ankete katılan şirketlerin ne kadarının ithalat/ihracat yaptıklarını ve bu ithalat/ihracatın toplam tutarını öğrenebilmek için şirket sahiplerine aşağıdaki soru yöneltilmiştir. Burada şirket sahiplerinden sadece son bir sene içinde yapmış oldukları işlemleri göz önüne almaları istenmiştir.

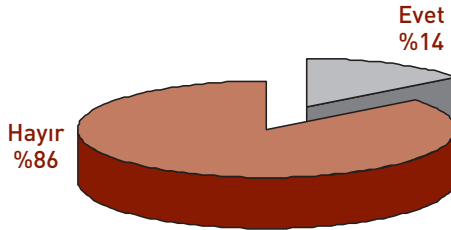
Firmanız ithalat yapıyor mu? Cevabınız evet ise, geçen seneki toplam ithalat tutarınız ne kadardır?

Firmanız doğrudan mal ibraç ediyor mu? Cevabınız evet ise, geçen seneki toplam ihracat tutarınız ne kadardır?

Cevapların mümkün olduğu durumlarda yabancı para cinsinden verilmesi istenmiş ve bu verilen değerler, senenin ortalama kuru kullanılarak Türk Lirasına çevrilmiştir. Sonuçlar Şekil 9 ve Şekil 10'da görülmektedir.

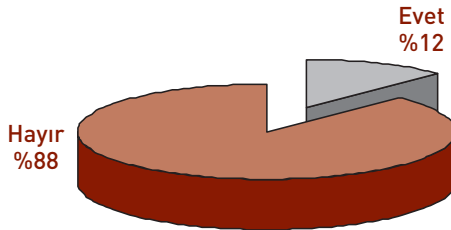
Şekil 9

Firmanız İthalat Yapıyor mu ?

Şekil 10

Firmanız İhracat Yapıyor mu ?

Ankete katılan 1,219 şirket sahibinden 175'i ithalat yaptığını söylemiştir ve bu oran toplamın %14'ünü oluşturmaktadır. Toplamın %12'sini oluşturan 149 firma sahibi de ihracat yaptığını belirtmiştir. Hem ithalat, hem de ihracat yapan firma sayısı ise %7 oranındadır. Ayrıca ilave edilmelidir ki, ithalat yapanların %25'inin ithalat tutarının (2001 fiyatlarıyla TL olarak) 20 milyarın altında, %25'inin 20-100 milyar arasında, %24'ünün 100-500 milyar arasında ve %25'inin 500 milyar üstünde olduğu görülmektedir. İhracat söz konusu olduğunda aynı oranlar sırasıyla %26, %25, %24 ve %25 olmaktadır.

İŞ DÜNYASININ YOLSUZLUĞA BAKIŞI: ALGILAR, DENEYİMLER VE REFORM ÖNERİLERİ

Yolsuzluğun yaygınlığı ve buna karşı oluşan tepkinin boyutunu anlayabilmek için, iş dünyası anketinde, daha önce uygulanan hanehalkı anketinde olduğu gibi, iki tipte soru kullanılmıştır. Birinci tipteki sorularla, ankete katılan şirket temsilcilerinin yolsuzlukla ilgili çeşitli konulardaki algılamaları, ikinci tipteki sorularla da kişilerin doğrudan deneyimleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Algılama ve izlenime ilişkin bulgular, gerçekte varolan yolsuzluğun yaygınlığı açısından bize ipuçları verse de, bu konuda kesin bir yargıda bulunmamız için yeterli değildir. Yine de kişilerin yolsuzluk ile ilgili algılarını anlayabilmek önemlidir, çünkü cevap verenlerin yolsuzluğun yaygınlığı ve boyutları ile ilgili yargıları, onların reformun gerekliliği ve aciliyeti konusundaki düşüncelerini biçimlendirecek en büyük etkidir.

Yolsuzluk araştırmasının sonuçları üç bölümde sunulmaktadır. Birinci bölümde, ankete katılanların toplumdaki ve farklı kurumlardaki yolsuzluğun varlığı ve yaygınlığı ile ilgili izlenimlerini ve bu kurumlara duydukları güven ve memnuniyeti anlamaya çalışan sorulara yer verilmektedir. Bu bölüm, cevap verenlerin yolsuzlukla ilgili sübjektif izlenimlerini (algılarını) ortaya koyacaktır. İkinci bölümde ise ankete katılanların yolsuzlukla ilgili doğrudan deneyimlerini öğrenmeye yönelik sorular yer almaktadır. Burada algı düzeyinde olmayan, cevap verenin kendisinin veya şirketinin doğrudan içinde olduğu yolsuzluk olaylarını ve ilişkilerini öğrenmeye çalışan sorular bulunmaktadır. Üçüncü bölüm ise reform önerilerine ayrılmış ve ankete katılanların çeşitli alanlardaki reform önerilerine ilişkin düşünceleri hakkında bize ipuçları verebilecek sorulara verilen cevaplar bu bölümde sunulmuştur.

Kitap boyunca, hem iş dünyası anketinde, hem hanehalkı anketinde yer alan sorulardan bazılarının sonuçları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Ancak, herhangi bir karşılaştırmadan önce, iki anketteki örneklemeler arasındaki bazı niteliksel farklardan bahsetmek gerekir. Birinci olarak, hanehalkı, kamu kurumları ile girdiği ilişkilerde genel olarak hizmet alıcısı

iken, iş dünyası kamu ile girdiği ilişkilerde hizmet alıcısı olduğu gibi hizmet satıcısı da olmaktadır. Örneğin, tapu, gümrük, mahkemeler ile ilişkilerinde firmalar hizmet alıcısı iken, kamu ihaleleri yoluyla hizmet satıcısı olmaktadırlar.

İkinci olarak, iş dünyası anketine katılanların kimi sorularda söz konusu olan kurumla veya olayla ilgili birebir deneyim yaşamış olma olasılığı daha yüksek iken, bu olasılık hanehalkı için çok daha düşüktür. Örneğin, iki ankette de yer alan belediye ve merkezi yönetim ihalelerindeki eşitlik ile ilgili soruda hanehalkının, iş dünyasından daha ağırlıklı olarak, algıya dayalı cevaplar vermesini bekleyebiliriz. Nitekim, iş dünyasının bazı kurumlar veya durumlarla ilgili daha geniş ve yoğun deneyimleri olduğundan, çeşitli sorularda, kurumlar veya olaylar arasındaki seçicilikleri daha fazla olmaktadır. Hanehalkının ise doğrudan deneyim sahibi olmadığı durumlarda veya kurumlarla ilgili sorularda toplumdaki yolsuzlukla ilgili genel izlenimlerini o durum veya kurumu da kapsayacak şekilde ifade etmesi çoğu zaman söz konusu olmaktadır.

Ayrıca bilindiği gibi, her iki anket arasında önemli bir zaman farkı bulunmaktadır. Dolayısıyla, her iki anket sorularına verilen cevapların farklılaşmasının aradan geçen bir yıllık süreden mi kaynaklandığı yoksa iki farklı kesimin bakış açılarının farklılığından mı kaynaklandığı konusunda bir belirsizliğin olması kaçınılmazdır.

ALGI DÜZEYİNDE YOLSUZLUK

Yukarıda da değindiğimiz gibi, bu bölümde kişilerin çeşitli kurumlarda yolsuzluğun varlığı ve yaygınlığı ile ilgili düşüncelerinin anlaşılmaya çalışıldığı sorulara yer verilmektedir. Buna ek olarak, kurumlarda algılanan yolsuzlukla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz, iş dünyasının çeşitli kurumlara duydukları güveni ve o kurumlardan aldıkları hizmetlerden duydukları memnuniyeti anlamaya çalışan sorular da bu bölüme dahil edilmiştir.

Bu bölümdeki soruların hemen hemen tümünde cevaplar 0'dan birer tam sayı artarak 10'a ulaşan bir ölçek üzerinden alınmıştır. Aşağıdaki sunumda ise ya her soruya verilen tüm cevapların ortalaması 10 üzerinden bir sayı olarak aktarılacak, ya da 0-4 puan verenlerin toplam yüzdesi ile 6-10 puan verenlerin toplam yüzdesi olarak sunulacaktır.

Kurumlara Güven

Çeşitli kurumlara duyulan güven ile o kurumlardaki rüşvet ve yolsuzluk algılaması arasında önemli bir ilişki olması beklenir. Rüşvetin yaygın olduğu düşünülen kurumlara duyulan güvenin düşük olması doğaldır. Ayrıca, reform tartışmasında hangi kurumların güvenilir, hangilerinin güvenilmez olduğu önem taşıyacaktır. Bu bakışla, kurumlara duyulan güveni ölçmek amacıyla şu soru yöneltmiştir:

Aşağıda size sayacağım kurumların herbirine ne derece güvendiğinizi 0 ile 10 arasında bir puan vererek söyley misiniz? Eğer kuruma hiç güvenmiyorsanız 0, tamamen güveniyorsanız da 10 vererek değerlendirebilirsiniz.

- *Belediyeler/ Yerel yönetimler*
- *Merkezi yönetim (geçmiş ve bugünkü hükümetler)*
- *Polis*
- *Üniversiteler*
- *Silahlı Kuvvetler*
- *TÜSİAD- Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği*
- *Türkiye Büyük Millet Meclisi*

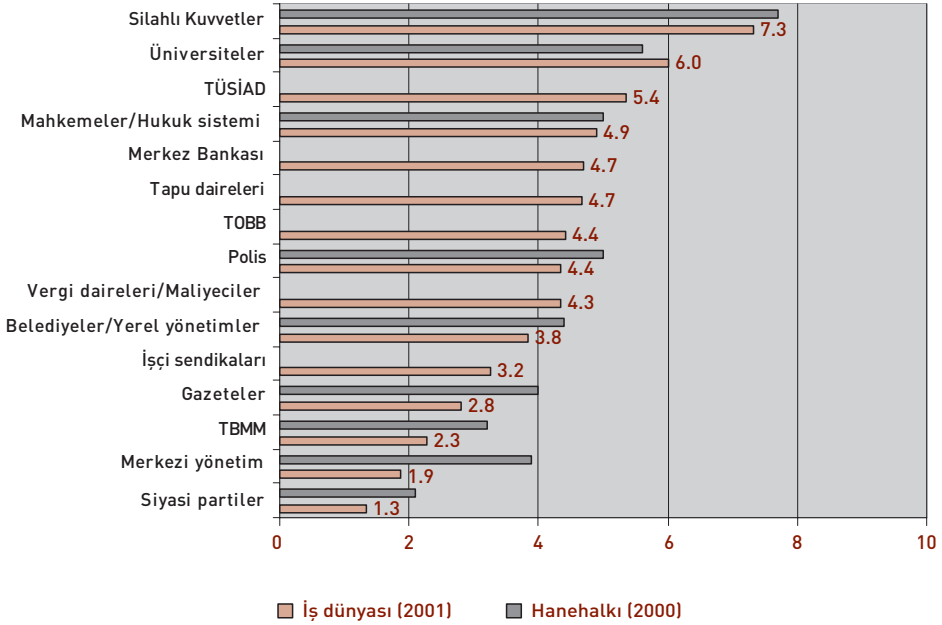
- *Siyasi partiler*
- *TOBB- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği*
- *Gazeteler*
- *Mahkemeler/Hukuk sistemi*
- *İşçi sendikaları*
- *Vergi Daireleri/ Maliyeciler*
- *Merkez Bankası*
- *Tapu daireleri*

Soru, hanehalkı anketinde yöneltilen soruyla aynıdır; sadece sayılan kurumlarda bazı değişiklikler yapılmıştır. İş dünyasıyla daha ilgili oldukları düşünülerek bu ankete TÜSİAD, TOBB ve vergi daireleri/maliyeciler eklenmiş; iş dünyasıyla fazla ilgili olmadıkları düşüncesinden hareketle, Kızılay, AKUT, muhtarlıklar ve ilk-orta öğretim kurumları çıkarılmıştır. Soruda güven kavramı tanımlanmamış, firma temsilcilerinden bu kavramdan ne anlıyorlarsa ona göre yanıt vermeleri beklenmiştir. Görüşülen kişilerin güvenilirliği değerlendirirken kullandıkları kriterler ve kurumlardan bu yöndeki beklentileri her bir kurum için farklı olabilir. Bu yüzden, güven puanlarını, her kurumun kendi alanı ve işleviyle ilgili olarak yorumlamak ve değerlendirmek doğru olacaktır. Bu noktanın çeşitli kurumların güven puanını karşılaştırırken göz önünde bulundurulmasında fayda vardır.

Verilen yanıtlardan türetilen iki şekil okuyucunun dikkatine sunulmaktadır. İlkinde (Şekil 11.a), kurumlara verilen güven puanlarının her kurum için ortalaması alınmış ve kurumlar verilen puanlara göre en yüksekte en düşüğe doğru sıralanmıştır. En yüksek puanı Silahlı Kuvvetler almıştır. Bu kurumu üniversiteler ve TÜSİAD izlemektedir. Bu üç kurumun her biri ortalama olarak 5 puanın üzerinde almışlardır. Bunlar dışındaki kurumların hepsi (mahkemeler, Merkez Bankası, tapu daireleri, TOBB, polis, vergi daireleri/maliyeciler, belediyeler/yerel yönetimler, işçi sendikaları, gazeteler, TBMM, merkezi yönetim ve siyasi partiler) 5 puanın altında ortalama değerler almış olduklarından "güvenilmeyen" kurumlar olarak nitelendirilebilirler. Dolayısıyla, iş dünyası içinde kurumlara güvenin genel olarak düşük olduğu söylenebilir. Dikkati çeken diğer önemli bir nokta da TBMM, merkezi yönetim ve siyasi partilerin aldıkları güven puanlarıyla

bu sıralamanın en altında yer almalarıdır. TBMM 2.3, merkezi yönetim 1.9, siyasi partiler de 1.3 ortalama güven puanı almışlardır.

Şekil 11.a
Kurumlara Güven (Ortalama güven puanlaması)

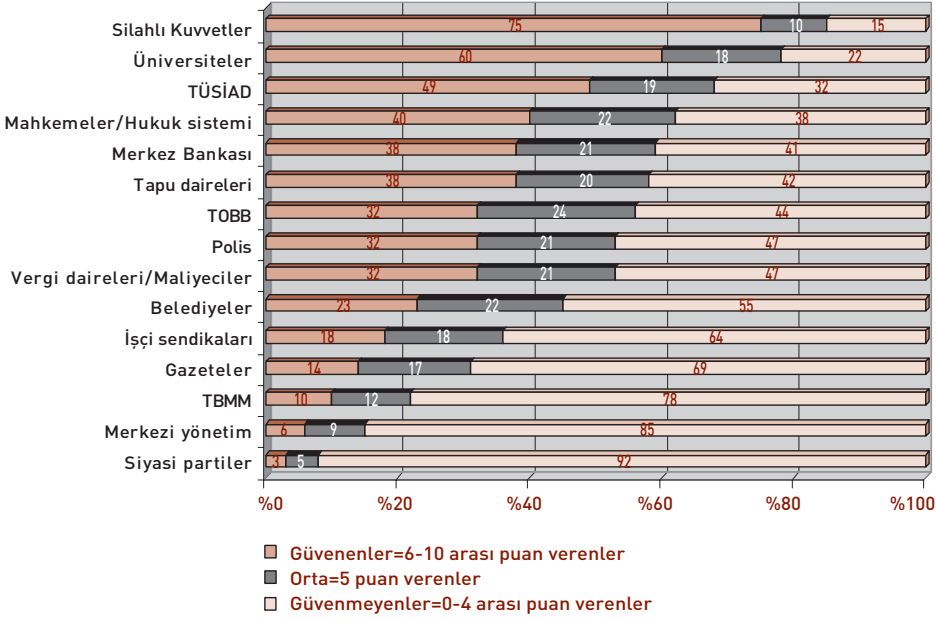

Yukarıda, kurumlara duyulan güven her kurum için bir ortalama değer olarak sunulmuştu. İkinci aşamada ise, yanıtlar her bir kurum için "güvenenler" ve "güvenmeyenler" şeklinde iki gruba bölünmüştür (Şekil 11.b). "Güvenenler" grubu, söz konusu kuruma 6-10 arasında güven puanı verenlere; "güvenmeyenler" grubu ise, 0-4 arasında güven puanı verenlere karşılık gelmektedir. Böylece, kurumlar bazında, verilen yanıtların güvenenler ve güvenmeyenler arasında ne şekilde dağıldığını görmek mümkün olmaktadır. Bu çözümleme, yukarıdaki ortalamalar analiziyle bir bütünlük oluşturmaktadır.

Listede yer alan kurumların çoğunda (Merkez Bankası, tapu daireleri, TOBB, polis, vergi daireleri/maliyeciler, belediyeler, işçi sendikaları, gazeteler, TBMM, merkezi yönetim, siyasi partiler) güvenmeyenler (0-4 puan) toplamı

Şekil 11.b

Kurumlara Güven: Güvenenler / Güvenmeyenler

güvenenler (6-10 puan) toplamından fazladır. En alt sırada bulunan siyasi partilere güvenenler, toplamın sadece %3'ünü teşkil etmektedir. Eldeki sonuçlar, siyasi partilere, merkezi yönetime ve TBMM'ye, sırasıyla %53, %46 ve %32 oranında 0 (sıfır) puanı verilerek bu kurumlara hiç güvenilmediğinin belirtilmiş olduğunu göstermektedir. Yalnızca güvenmeyenlerin (0-4 puan arasında verenler) toplam içindeki oranına bakılacak olursa, bu oran en yüksek güvene sahip Silahlı Kuvvetler için dahi %15 çıkmış, vergi dairelerinde %50'ye, TBMM'de %80'e yaklaşmış, siyasi partilerde ise %90'ı geçmiştir.

Bu sonuçları hanehalkı anketi sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda, güven sıralamasının iki ankette ortak gözükken kurumlar için fazla değişmediğini görüyoruz. Silahlı Kuvvetler 7.7, üniversiteler 5.6 ortalama güven puanıyla hanehalkı anketinde de en güvenilen kurumlar arasında yer almışlardı. Merkezi yönetim 3.9, TBMM 3.2, siyasi partiler 2.1 ortalama güven puanlarıyla hanehalkı anketinde de bu ankette olduğu gibi en az güvenilen üç kurum olarak belirmişti. Önemli bir başka ortak sonuç, iki ankette de gazetelere duyulan güvenin en alt sıralarda yer almasıdır; biraz önce sayılan üç

kurumdan sonra en az güvenilen kurum iki ankette de gazetelerdir. Diğer önemli bir saptama ise, ortalama güven puanlarının tüm kurumlar için iş dünyası anketinde hanehalkına oranla daha düşük çıkmış olmalarıdır. Daha açık bir anlatımla, iş dünyasının tüm kurumlara duyduğu güven hanehalkına göre daha düşüktür. Kurumlarla doğrudan ilişkiye girme açısından iş dünyasının daha zengin bir deneyime sahip olduğunu da göz önünde bulundurarak, kurumlarla doğrudan ilişkiye geçmenin kurumlara olan güveni olumsuz etkilediğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Kurumların Hizmetinden Memnuniyet

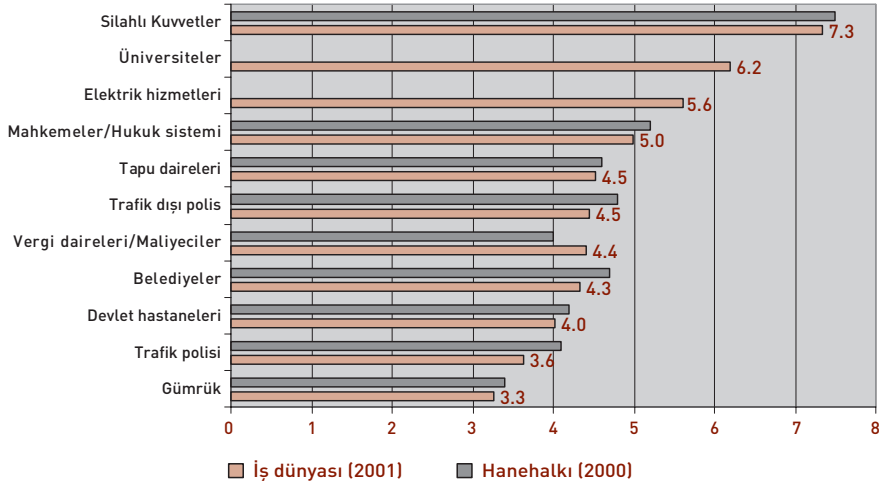
Kurumlara duyulan güvenin araştırılmasından sonra, kurumların verdikleri hizmetlerden iş dünyasının ne denli memnun olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Burada her ne kadar "iş deneyimleri ışığında" memnuniyet sorulmaktaysa da, sayılan her kurumla ilişkiye geçilmiş olması ihtimali düşük olduğundan, memnuniyetin genel bir kanıya, yani algıya dayalı olarak ifade edilmiş olduğunu varsaymaktayız. İş dünyasının kurumların hizmetlerinden duyduğu memnuniyeti ölçmek amacıyla, şirket temsilcilerine şu soru yöneltilmiştir:

Sizin ya da sizinle aynı işyerinde çalışanların iş deneyimleri ışığında, aşağıda sayacağım devlet kurumlarının sağladığı hizmetlerin genel olarak kalite ve yeterlilik düzeyini 0 ile 10 arasında bir puan vererek değerlendirir misiniz? Hizmetlerinden hiç memnun olmadığınız bir kuruma 0, tamamen memnun olduğunuz bir kuruma 10 vererek değerlendirebilirsiniz.

- *Tapu daireleri*
- *Belediyeler*
- *Devlet hastaneleri*
- *Trafik polisi*
- *Trafik dışı polisler*
- *Mahkemeler/Hukuk sistemi*
- *Gümrük*
- *Vergi daireleri/Maliyeciler*
- *Silahlı Kuvvetler*
- *İşyerinizde kullandığınız elektrik hizmetleri*
- *Üniversiteler*

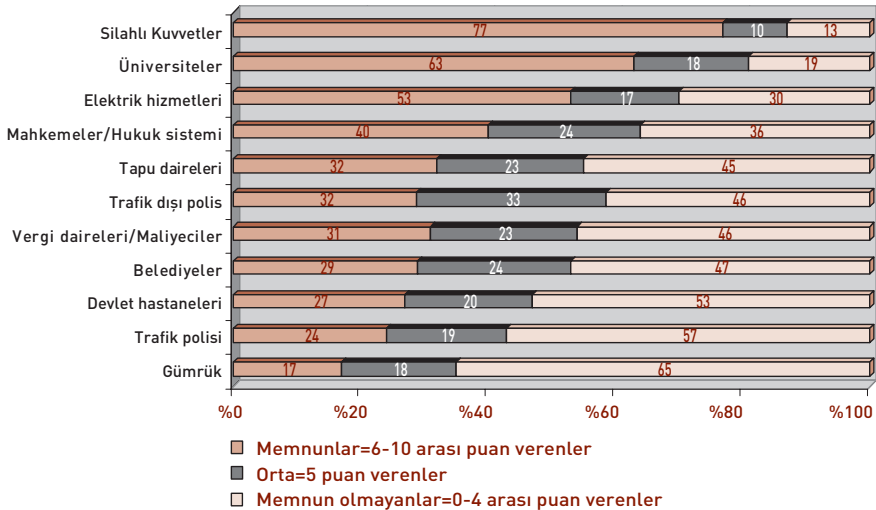
Elde edilen yanıtlar Şekil 12.a ve Şekil 12.b'de sunulmaktadır. Daha önceki soruyla uyumlu olarak, ilk şekil ortalama değerleri, ikincisi ise memnun olanlarla (6-10 arası puan verenler) memnun olmayanların (0-4 arası puan verenler) toplam görüşme sayısı içindeki oranlarını vermektedir.

Şekil 12.a
Kurumların Hizmetlerinden Memnuniyet
(Ortalama memnuniyet puanlaması)

Şekil 12.b

Kurumların Hizmetlerinden Memnuniyet: Memnun Olanlar/Olmayanlar

Memnuniyet söz konusu olduğunda da Silahlı Kuvvetler birinci sıradadır ve ortalama puanı 7.3'tür. Daha sonra 6.2 ile üniversiteler, 5.6 ile elektrik hizmetleri ve 5.0 ortalama puanı ile mahkemeler/hukuk sistemi gelmektedir. Sıralamanın daha altındaki kurumların hepsinin (tapu daireleri, trafik dışı polis, vergi daireleri/maliyeciler, belediyeler, devlet hastaneleri, trafik polisi, gümrük) aldıkları ortalama puanlar 5'in altındadır. Gümrük, trafik polisi ve devlet hastaneleri memnuniyet sıralamasının en alt sıralarında yer almaktadır. Görüldüğü gibi, kamusal hizmetlerin büyük bölümünde memnuniyet çok düşüktür; kaldı ki en yüksek ortalama puanın bile 7.3 olması düşündürücüdür.

Memnun olanların memnun olmayanlara oranına baktığımızda, Silahlı Kuvvetler, üniversiteler ve mahkemeler/hukuk sisteminden memnun olanlar (6-10 arası puan verenler) memnun olmayanlardan (0-4 arası puan verenler) daha fazla iken, diğerlerinde memnuniyetsizler memnunlara göre daha fazladır (5 puan verenler iki grubun da dışında kabul edilmektedir). Hanehalkı çalışmasında yapmış olduğumuz saptamaya paralel olarak, burada da memnuniyet ve güven ilişkisine baktığımızda arada pozitif bir ilişki olduğu izlenimi doğmaktadır.

Gerek güven, gerek hizmetlerinden duyulan memnuniyet söz konusu olduğunda, Silahlı Kuvvetler'in almış olduğu görece yüksek puanlar bize firma temsilcilerinin Silahlı Kuvvetler ile ilgili pozitif izlenimleri hakkında bir fikir vermekle birlikte; firmaların genelde Silahlı Kuvvetler ile doğrudan ekonomik ilişkilere girmedikleri düşünülürse, bu yüksek puanlara doğrudan deneyimlerinden çok toplumdaki genel kanılara dayanarak cevap vermiş olmalarının neden olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 12.a hanehalkı anketiyle iş dünyası anketinin sonuçlarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Her iki ankette de yöneltilen soru aynıdır; sadece ilk-orta öğretim kurumları iş dünyası anketinin dışında bırakılmış, elektrik hizmetleri ve üniversiteler sıralanan kurumlara eklenmiştir. Sıralamalara ve puanlara baktığımızda iki anketin sonuçları birbirine oldukça paralel gözükmektedir. Burada özellikle göze çarpan, gümrüğün ve trafik polisinin iki ankette de memnuniyet sıralamasının en altlarında yer alması ve memnuniyetsizlerin toplam cevap verenlere oranının iki ankette de %50'yi

aşmasıdır. İş dünyası anketinde memnuniyetsizlerin oranı bu iki kurum için biraz daha yüksektir. Hanehalkı anketinde trafik polisinin hizmetlerinden memnun olmayanların oranı %51, gümrük hizmetlerinden memnun olmayanların oranı %55'tir. Bu iki oran iş dünyası anketinde sırasıyla %57 ve %65'tir ki, bu, örneğin, gümrük hizmetlerinden memnun olmayanların oranında yaklaşık %20'ye varan bir artışa işaret etmektedir.

Kurumlarda Algılanan Rüşvet ve Yolsuzluğun Yaygınlığı

Kurumlarda algılanan rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlığını ölçmek için ilk aşamada somut olaylar ve deneyimler değil, genel izlenimler ve kanılar sorgulanmıştır. Bu amaçla yöneltile soru şu şekildedir:

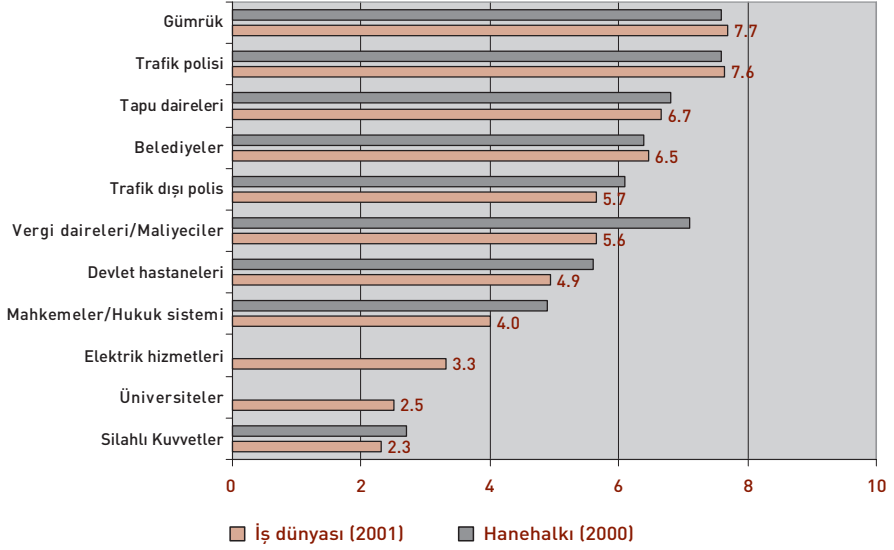
Aşağıda sayacağım kurumlarda sizce rüşvet ve yolsuzluk ne derece yaygındır? 0, hiç yaygın değil, 10 ise çok yaygındır şeklinde değerlendirir misiniz?

- *Tapu daireleri*
- *Belediye ve bağlı kurumları*
- *Devlet hastaneleri*
- *Trafik polisi*
- *Trafik dışı polisler*
- *Mabkemeler/Hukuk sistemi*
- *Gümrük*
- *Vergi daireleri/Maliyeciler*
- *Silahlı Kuvvetler*
- *İşyerinizde kullandığınız elektrik hizmetleri*
- *Üniversiteler*

Elde edilen sonuçlar Şekil 13.a ve Şekil 13.b'de sunulmaktadır. Bu şekillerin ilkinde yaygınlık izlenimi ortalama puan olarak verilirken, ikincisinde yolsuzluğun yaygın olduğunu düşünenlerin (6-10 arası puan verenlerin) ve yaygın olmadığını düşünenlerin (0-4 arası puan verenlerin) toplam içerisindeki oranları aktarılmaktadır.

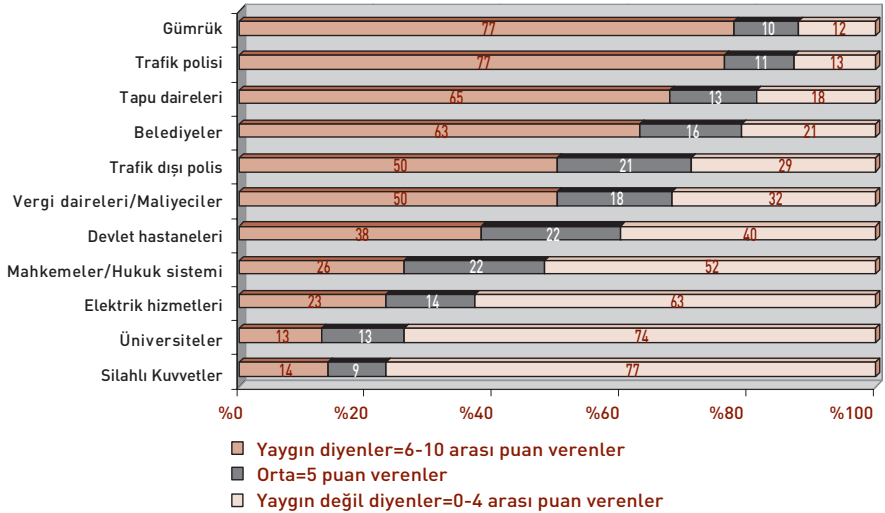
Şekil 13.a

Kurumlarda Algılanan Rüşvet ve Yolsuzluğun Yaygınlığı (Ortalama yaygınlık puanlaması)

Şekil 13.b

Kurumlarda Algılanan Rüşvet ve Yolsuzluğun Yaygınlığı: Yaygın Bulanlar/Bulmayanlar

Elde edilen sonuçlarda, algılanan rüşvet ve yolsuzluğun en yaygın olduğu kurumların gümrük ve trafik polisi olduğu gözükmektedir. Ortalama puan bu iki kurum için sırasıyla 7.7 ve 7.6'dır. Bu puanların hayli yüksek olduğu açıktır; hizmetten duyulan memnuniyette en yüksek sayının 7.3 olduğunu anımsatalım. Daha sonra yaklaşık birer puanlık düşüşle tapu daireleri ve belediyeler gelmektedir. Trafik dışı polis ve vergi daireleri/maliyeciler daha alt sıralarda olmalarına karşın, algılanan ortalama yolsuzluk puanı bu kurumlar için de 5'in üstündedir. Demek ki, söz konusu kurumların büyük çoğunluğunda yolsuzluğun yaygın olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, Silahlı Kuvvetler, üniversiteler ve elektrik hizmetleri yolsuzluğun en az olarak algılandığı kurumlardır.

Yolsuzluğu yaygın bulanların oranına (6-10 arası puan verenler) baktığımızda ise, gümrük, trafik polisi, tapu daireleri, belediyeler, trafik dışı polis ve vergi daireleri/maliyeciler için bu oran %50'den yüksektir. Özellikle gümrük ve trafik polisi için yolsuzluğu yaygın bulanların oranı %77'ye kadar çıkmaktadır.

Hanehalkı anketiyle karşılaştığımızda bu soruya iki ankette verilen yanıtların birbirine oldukça yakın olduğu gözükmektedir. Her iki çalışmada da trafik polisi ve gümrük rüşvet algılamasında ilk sırada gelmektedir; öte yandan Silahlı Kuvvetler iki ankette de rüşvetin en düşük olarak algılandığı kurum olarak belirlemektedir. Önemli bir fark vergi daireleri/maliyecilerde çıkmaktadır: Algılanan rüşvetin ortalama puanı hanehalkında 7.1 iken, bu oran iş dünyasında önemli sayılabilecek bir düşüşle 5.6'ya gerilemektedir. İş dünyasının vergi daireleri ile daha yakın ilişkide bulunmaları dolayısıyla, algılamalarının daha gerçekçi olduğu düşünülebilir. Ayrıca, son yıllarda vergi dairelerinin bilgisayar kullanımını yaygınlaştırması ve verimliliğin artmasıyla kayırmaların önünün alınmasında belirli bir başarı sağlandığı ve bu kurumlarla çok daha yakın ve sık ilişki içinde olan iş dünyasının da bunu gözlemlediği ileri sürülebilir.

Yukarıdaki soruyu tamamlayıcı nitelikteki bir diğer soruda ise iş dünyası anketine katılanların kendi iş kollarında hangi hizmetler için ne sıklıkta kuraldışı ödeme yapıldığını düşündükleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Burada iş sahiplerinden, kendi kişisel tecrübelerinden değil, kendi iş kollarında tahmin ettikleri kuraldışı ödeme oranından bahsetmeleri istenmiştir.

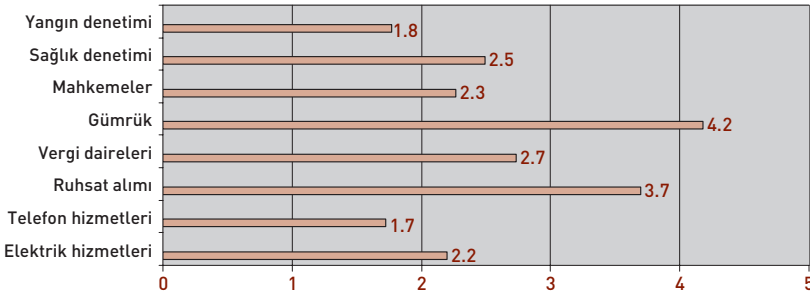
Günümüzde sizin firmanızın bulunduğu iş kolundaki şirketler aşağıdaki alanlarda ne sıklıkta kuraldışı ödeme yapmak zorunda kalırlar? 0, hiçbir zaman; 10, her işi düştüğünde demek olacaktır.

- *Elektrik bağlantısı için*
- *Telefon hizmetleri için*
- *İş için ruhsat ve izin alabilmek için*
- *Vergiler ve vergi ödemeleriyle ilgili olarak*
- *Gümrük işleriyle ilgilenirken*
- *Mahkemelere işiniz düştüğünde*
- *Sağlık denetimiyle ilgili*
- *Yangın denetimiyle ilgili*

Cevaplar Şekil 13.c'de görülmektedir. Sonuçlar değerlendirilirken unutulmaması gereken husus, o iş kolunda o hizmete duyulan ihtiyacın da sonuçları etkileyen önemli faktörlerden biri olduğudur. Mesela gümrükle hiçbir ilişkisi olmayan bir şirket sahibinin “gümrük işiyle ilgilenirken” sıklıkına, sadece işi düşmediği için, 0 puan verebileceği düşünülmelidir. Eğer bir hizmet, ankete katılanların dahil olduğu sektörün önemli bir kısmının ilgi alanı dışında kalıyorsa, hizmetten yararlananların çoğu önemli sıklıkta rüşvet olduğunu söylese dahi ortalama puanlar düşük çıkabilir. Buradaki sonuçlara alt sınırlar olarak bakmak yerinde olacaktır. Sonuçlarda 4.2 ortalama puanla gümrük işleri en yüksek sıklıkta kuraldışı ödeme gerektiren hizmet olarak görülmektedir. İş için ruhsat ve izin 3.7, vergi ödemeleri 2.7, sağlık denetimi 2.5, mahkemeler 2.3, elektrik bağlantısı 2.2 ile onun arkasından gelen hizmetlerdir.

Şekil 13.c

Kurumlara Yapılan Kuraldışı Ödeme Sıklığı (Ortalama sıklık puanlaması)

Belediyeler ve Merkezi Yönetimde İhalelerde Ne Denli Eşitlikçi Davranılıyor

Kurumlara güvenin düşük olması ve kurumlarda rüşvetin yaygın olduğu algılanması, çalışmada ihale konusuyla bağlantılı olarak da incelenmiştir. Toplum gözünde yolsuzluğun yaygın olduğu alanlardan biri de ihalelerdir. Ankete katılanların, merkezi yönetimin ve belediyelerin ihalelerde şirketlere ne derece eşitlikçi davrandığını düşündüklerini anlayabilmek için ankette aşağıdaki soruya yer verilmiştir. Aynı soru hanehalkı anketinde de bulunmaktaydı. Hanehalkı anketinin sonuçlarında gözlemlendiği gibi, iş dünyasının bu konudaki izlenimi ve yargısı da kurumlara güvenle ilişki içindedir.

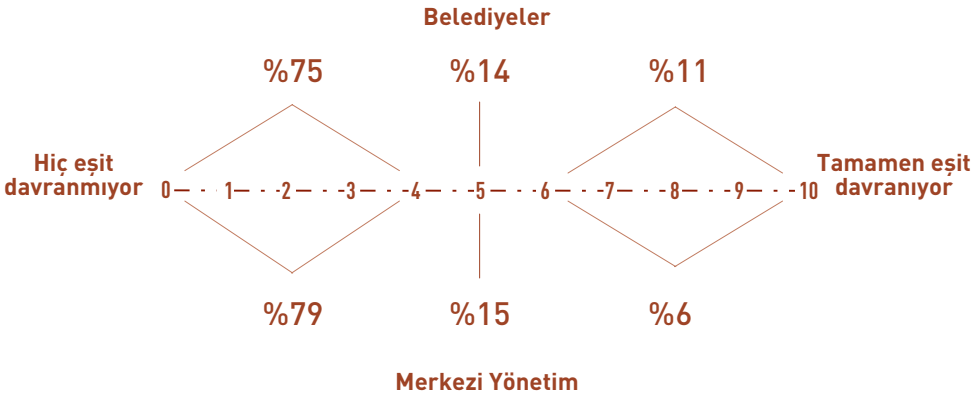
Sizce belediyeler ihalelerde şirketlere ne derecede eşit muamele yapıyor? 0, hiç eşit davranmıyor, 10 ise kesinlikle eşit davranıyor anlamına gelecektir.

Sizce merkezi yönetim devlet ihalelerinde şirketlere ne derecede eşit muamele yapıyor? 0, hiç eşit davranmıyor, 10 ise kesinlikle eşit davranıyor demek olacaktır.

Yanıtlar, eşit davrandığını (6-10 arası puan verenler) söyleyenlerle eşit davranmadığını (0-4 arası puan verenler) söyleyenlerin toplam içindeki oranları olarak Şekil 14'te sunulmuştur.

Şekil 14

Kurumların İhalelerde Şirketlere Ne Derecede Eşit Muamele Yaptığı

Sonuçlar iş dünyasının büyük bir çoğunluğunun ihalelerde eşit muamele yapılmadığı fikrinde olduğunu göstermektedir. Cevap verenlerin %75'i belediye ihalelerinde eşitlik olmadığını söylerken, bu oran merkezi yönetim ihalelerinde %79'a çıkmaktadır. Merkezi yönetim ihalelerinde eşit muamele yapıldığını düşünenlerin oranı sadece %6 civarındadır. Olumsuz yanıtların yüksekliği iş dünyasının ihalelerle ilgili olarak büyük bir güvensizlik taşıdığını ortaya koymaktadır. Olumsuz kanıların bu kadar güçlü olmasının, iş dünyasının tutum ve davranışlarını da olumsuz yönde etkilemesi beklenmelidir. Bir başka deyişle, eşit davranılmadığını düşünenlerin bu kanıdan hareketle kuraldışı ilişkilere girme olasılığının artacağı söylenebilir.

Sonuçlar hanehalkı anketi yanıtlarıyla karşılaştırıldığında, ihalelerde eşit muamele yapılmadığını düşünenlerin toplam içindeki oranının iş dünyası anketinde belirgin olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Hanehalkı anketinde, belediye ve merkezi yönetim ihalelerinde eşit muamele yapılmadığını düşünenlerin oranı sırasıyla %59 ve %61'dir ve bu sayılar bu anketteki sonuçlara göre yaklaşık 20'şer puan daha düşüktür. İki anketin sonuçlarındaki ortak yön ise, ihalelerde eşitlikçi davranmak konusunda merkezi yönetimlerin yerel yönetimlerden daha sorunlu olduğunun düşünülmesidir.

Personel Alımında Kayırmacılık

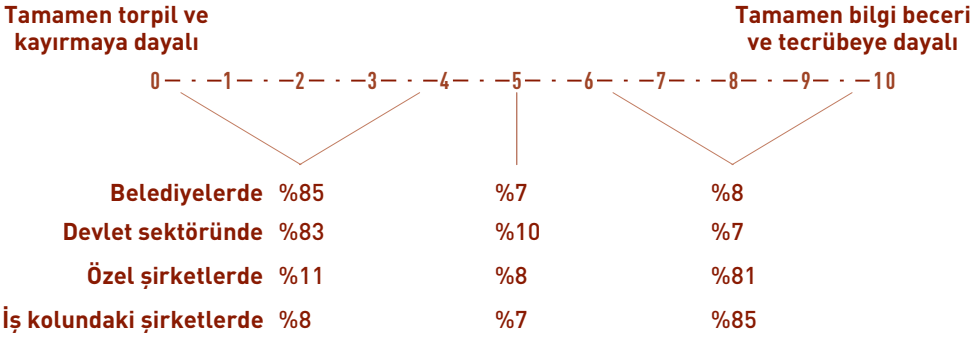
Kayırmacılığın görülmesinin olası olduğu alanlardan biri işe alımlardır. Personel alımındaki kayırmacılık sorgulanırken kişilerden dört ayrı alanı (belediyeler, özel şirketler, iş kolunuzdaki şirketler ve devlet sektörü) ayrı ayrı değerlendirmeleri istenmiştir. Aynı soru hanehalkı anketinde de yer almakla birlikte iş dünyası anketine farklı olarak "iş kolunuzdaki şirketler" şikkı eklenmiştir. İlgili soru şöyledir:

Şimdi size okuyacağım kurum ve iş alanlarının her birinde sizce işe girmek isteyenlerin başvurularının ne derece "torpil" ve kayırma ile ya da bilgi, beceri ve tecrübeye dayalı tarafsız bir değerlendirmeye ele alındığını 0 ile 10 arasında bir not vererek değerlendirir misiniz? 0, tamamen "torpil" ve kayırmaya dayalı bir değerlendirmeyi belirtirken, 10 tamamen bilgi, beceri ve tecrübeye dayalı bir değerlendirmeyi göstermektedir.

- *Belediyeler*
- *Özel Şirketler*
- *İş kolumuzdaki şirketler*
- *Devlet sektörü*

Sonuçlar, "torpil" ve kayırma olduğunu (0-4 arası puan verenler) düşünenlerle; bilgi, beceri ve tecrübeye dayalı ve tarafsız bir yaklaşımla davranıldığını (6-10 arası puan verenler) düşünenlerin oranları olarak Şekil 15'te sunulmaktadır.

Şekil 15
Kurumlarda İşe Girmek İsteyenlerin Başvurularının Nasıl Değerlendirildiği

Devlet sektörü ve belediyeler söz konusu olduğunda cevap verenlerin %80'den fazlası personel alımında kayırmacılık olduğunu belirtmişlerdir. İşe alımlarda tarafsız davranıldığını, bilgi ve deneyime bakıldığını düşünenlerin oranı her iki alan için de %8'den azdır. İki ankette de kamuda personel alımlarında "torpil" ve kayırma olduğunu düşünenlerin oranının çok yüksek çıktığı görülmekle birlikte, bu tür sorularda verilen yanıtların yıllar içinde oluşmuş, önemli bölümü medyadan edinilmiş izlenim ve kanıları yansıttığını belirtmekte fayda vardır.

Özel şirketler söz konusu olduğunda kayırmacılık olmadığını düşünenlerin oranı %81'e yaklaşmaktadır. Sadece kendi iş kolları söz konusu olduğunda, işe alımlarda kayırmacılık olmadığını düşünenlerin oranı %85'e çıkmaktadır. İş dünyasının önemli bir çoğunluğunun, özel sektörde işe alımlarda objektif

kriterlere uyulduğunu, kamu kuruluşlarında ise işe alımların "torpil" ve kayırma sonucu belirlendiğini düşündüğü açıktır. Çoğunluğun, kendi iş kolları söz konusu olduğunda daha az "torpil" ve kayırma olduğunu düşünmesi de ilginçtir. Buradan, kişilerin kendi alanları dışındaki özel kesim, ama özellikle kamu kesimi hakkında kötümser bir bakış taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Hanehalkı anketinde, belediyelerde ve devlet sektöründe işe alımlarda kayırmacılık olduğunu belirtenlerin oranı yine %80 civarındaydı. Hanehalkı anketinde özel sektör için aynı oran %45'ti, bu ankette ise bu oran %11'e düşmüştür. Özel sektörde kayırmacılık olduğunu düşünenlerin oranı hanehalkı anketinde belirgin şekilde daha fazladır. Bu sayılar da, genel olarak hanehalkı temsilcilerinin özel sektördeki işe alım sürecinin içinde olmamalarından dolayı, özel sektördeki kayırmayı gerçekte olduğundan daha şiddetli olarak algılamakta oldukları yolunda bir sonuca götürebilir. Diğer yandan belirtilmesinde yarar olan bir başka nokta da, reform bölümünde de tekrar değinileceği gibi, kişilerin kendi dahil oldukları kayırma ve yolsuzluk olaylarını çok önemsememeleri, bunları daha olağan karşılama ve yolsuzluk tanımına dahil etmemeleri -yani bir anlamda yolsuzluğu içselleştirmiş olmaları- eğilimidir.

Teşviklerde Kayırma

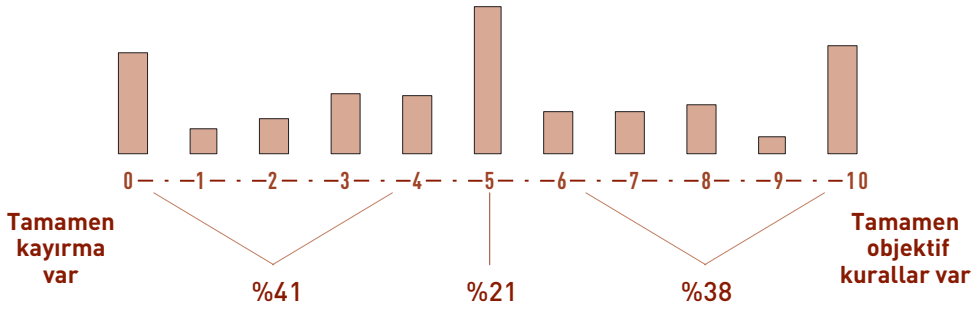
Şirket sahiplerinin devletten alınan teşviklerde ne derece kayırma olduğunu düşündüklerini öğrenebilmek için aşağıdaki soru yöneltilmiştir:

Sizin iş kolunuzda devletten sağlanan yatırım indirimi, vergi iadesi gibi teşviklerde ne ölçüde objektif kurallara uyuluyor, ne ölçüde kayırma etkili oluyor? 0, tamamen kayırma etkili oluyor; 10, kayırma hiç etkili anlamına gelecektir.

Şekil 16'daki sonuçlardan kayırma olduğunu düşünenlerin oranının %41 (0-4 arasında puan verenler), objektif kurallara uyulduğunu düşünenlerin oranının ise %38 (6-10 arasında puan verenler) olduğu görülmektedir. Bu soruya verilen cevapları yorumlarken dikkat edilmesi gereken bir nokta, ankete katılan şirketlerin içinde buldukları iş kollarının tümünde teşvik

verilmiyor olmasıdır. Kaldı ki, iş kolunda teşvik veriliyor olması dahi tekil firmaların bu teşviklerden yararlandığı anlamına gelmez. Dolayısıyla, bu soruya verilen yanıtların büyük bölümünün doğrudan deneyimden çok genel izlenimlere dayandığı belirtilmelidir. Burada da yıllar içinde oluşmuş kanıların (özellikle ihracatta vergi iadesine ilişkin) etkili olduğu ileri sürülebilir.

Şekil 16
Teşvikler Ne Ölçüde Adil Veriliyor ?

Mahkemeler Uyuşmazlıkları Çözmede Ne Derece Adil

İş sahiplerinin, kurumlarla çatışmalarında mahkeme kararlarını ne derece adil bulduklarını sorgularken, davalar karşı tarafın özel sektör kuruluşu olduğu durumlar ve karşı tarafın kamu kuruluşu olduğu durumlar olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Yöneltilen soru aşağıdadır:

Hukuk sistemimizi göz önünde bulundurarak, mahkemelerin özel sektördeki firmaların kendi aralarındaki uyuşmazlıkları çözmede ne derece adil olduğunu düşünüyorsunuz?

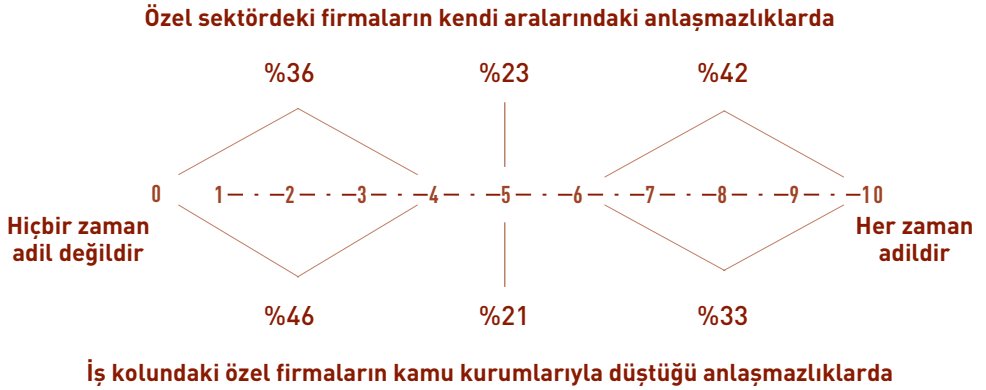
Firmanızın bulunduğu iş kolundaki özel firmaların kamu kurumlarıyla düştüğü anlaşmazlıklarda mahkemelerin sorunu çözmede ne derece adil olduğunu düşünüyorsunuz?

Sonuçlar Şekil 17'de gösterilmektedir. Özel firmaların kendi aralarındaki anlaşmazlıkları söz konusu olduğunda cevap verenlerin %36'sı kararları adil

bulmamaktadır (0-4 arası puan verenler). Muhatap bir kamu kuruluşu olduğu zaman ise, kararları adil bulmayanların oranı %46'ya çıkmaktadır. Kamu kuruluşlarıyla çatışmalar söz konusu olduğunda kararları adil bulanların oranı %33'tür ve bu oran adil bulmayanların oranından 13 puan düşüktür. Anket sonuçları, karşı tarafın kamu kuruluşu olduğu durumlarda mahkeme kararlarının daha problemlili görüldüğünü göstermektedir. Bu soruyla ilgili yanıtlar yorumlanırken dikkat edilmesi gereken nokta, soruda mahkemelerin ne derece adil davrandığının sorulmuş olmasıdır. Burada doğrudan yolsuzluk ya da rüşvet ile ilgili bir ifade kullanılmamıştır; dolayısıyla, sözü edilen 13 puanlık farkta mahkemelerin kamu yararını göz önüne almaları etkili olabileceği gibi en genel anlamda kamu kesimini kayırmaları da rol oynayabilir.

Şekil 17

Mahkemeler Ne Derece Adil ?

Kredi Taleplerini Değerlendirme

Firma sahipleri için çok önemli bir konu da kredi taleplerinin değerlendiriliş şeklidir. Bu, bir ekonomideki kaynakların nasıl değerlendirildiğini, kaynakların doğru ve verimli şirketlere akmasının sağlanıp sağlanmadığını göstereceği için tüm ekonomi açısından da önemli bir konudur. Ankette, firma sahiplerinin kredi onayını belirleyen süreci ne ölçüde objektif ve tarafsız buldukları öğrenilmek istenmiştir. Sonuçların farklı çıkabileceği düşünülerek, bankalar, özel ve kamu bankaları olmak üzere iki kategoriye

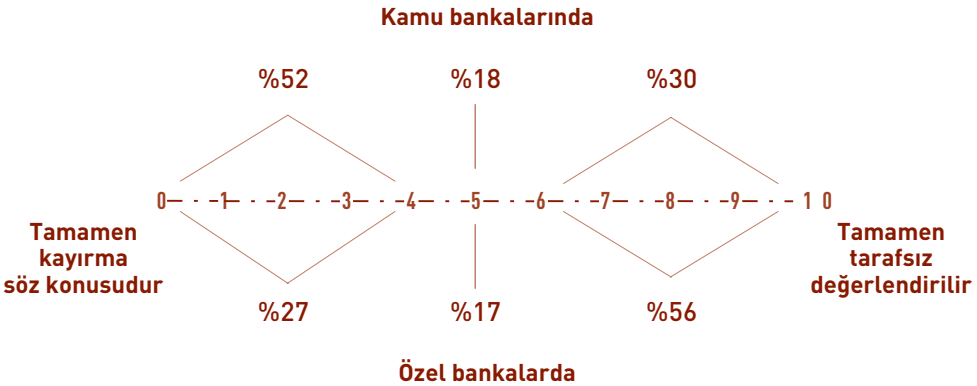
ayrılmış ve şu soru yöneltmiştir:

Sizin firmanızın bulunduğu iş kolundaki şirketler kamu bankalarından kredi talep ettiğinde, bu talepler ne ölçüde objektif ve tarafsız değerlendirilir? Ne ölçüde ayrıcalık ve kayırma söz konusu olur?

Peki, sizin firmanızın bulunduğu iş kolundaki şirketler özel bankalardan kredi talep ettiğinde, bu talepler ne ölçüde objektif ve tarafsız değerlendirilir? Ne ölçüde ayrıcalık ve kayırma söz konusu olur? 0, tamamıyla kayırma söz konusudur; 10, tamamıyla tarafsız değerlendirilir anlamına gelecektir.

Sonuçlar Şekil 18'de gösterilmektedir. Cevap verenlerin %27'si özel bankalarda kredi talepleri değerlendirilirken kayırma ve ayrıcalık söz konusu olduğunu belirtmişlerdir (0-4 puan arası verenler). Kamu bankaları söz konusu olduğunda bu oran %52'ye çıkmaktadır. Krediler tarafsız değerlendirilir diyenlerin oranı (6-10 arası puan verenler) özel bankalarda %56 iken, kamu bankalarında bu oran sadece %30'dur. Sonuçlardan kamu bankalarındaki kredi değerlendirme sürecinin daha problemlili görüldüğü anlaşılmaktadır. Sorunun kapsamı ayrıcalık ve kayırmanın türü hakkında bilgi edinmeye olanak vermese de, genel kanı olarak kamu bankalarında siyasal ilişkilerin daha etkili olduğunun düşünüldüğü söylenebilir.

Şekil 18
Kredi Talepleri Nasıl Değerlendirilir ?

İthalat ve İhracatta Kuraldışı Ödemenin Yaygınlığı ve Miktarı

Ankete katılanlardan, ithalat ve ihracat sırasında verilen rüşvetin sıklığının ve bu rüşvetin oransal düzeyinin ne olduğuna dair tahmin yürütmeleri istenmiştir. Ankette ayrıca, iş dünyasının gümrükte yaşanan rüşvet ile ilgili gerçek deneyimleri de sorgulanmıştır, ancak buradaki soru, kişilerin ithalat ve ihracattaki rüşvetle ilgili algılarını öğrenmeye yönelik olarak ankete konulmuştur.

Firmanızın bulunduğu iş kolunda ithalat yapılırken gümrük işlemlerinin yüzde kaçında kuraldışı ödeme yapıldığını veya hediye verildiğini düşünüyorsunuz? Bu şekilde yapılan kuraldışı ödemelerin ve verilen hediyelerin tutarı ithalat değerinin yaklaşık yüzde kaçtır?

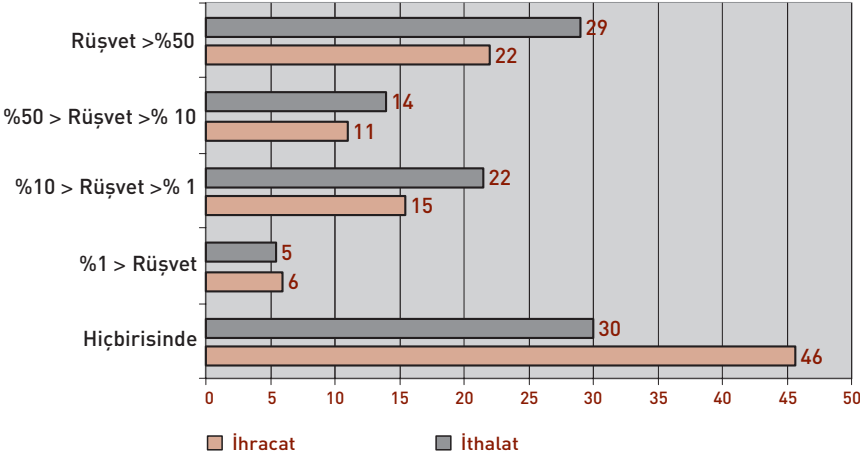
Firmanızın bulunduğu iş kolunda ihracat yapılırken gümrük işlemlerinin yüzde kaçında kuraldışı ödeme yapıldığını veya hediye verildiğini düşünüyorsunuz? Bu şekilde yapılan kuraldışı ödemelerin ve verilen hediyelerin tutarı ihracat değerinin yaklaşık yüzde kaçtır?

İlk soruyu sadece ithalat yapan firma sahipleri, ikinci soruyu ise sadece ihracat yapan firma sahipleri yanıtlamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi görüşülen 1,219 şirketin 175'i ithalat, 149'u ihracat yapmakta olduklarını beyan etmişlerdir. Sonuçlar Şekil 19.a ve Şekil 19.b'de görülmektedir. İlk grafik kümesinde şirket temsilcilerinin gümrük işlemlerinin yaklaşık ne kadarlık bir bölümünde rüşvet verildiğini düşündüklerini anlamak amacıyla beş seçenek (%50'den fazla, %10-50 arası, %1-10 arası, %1'den az ama sıfırdan fazla ve hiçbirinde rüşvet yapılmıyor) sunulmuş ve her dilime düşen şirketlerin toplam içindeki oranları ihracat ve ithalat için ayrı ayrı verilmiştir. İkinci grafik kümesinde ise bu ödemelerin gümrük işlemlerine konu olan tutar içindeki değeri benzer bir yaklaşımla beş dilime bölünmüş ve her dilim içine düşen şirketlerin toplam içindeki oranları gösterilmiştir.

İhracat sektörü söz konusu olduğunda yanıt verenlerin %22'si ihracat işlemlerinin %50'den fazlasında kuraldışı ödeme yapıldığına inanmaktadır. İthalat sektöründe ise bu oran %29'a çıkmaktadır. İhracat yapanların %15'i, ithalat yapanların ise %20'si her işlemde rüşvet döndüğüne inanmaktadırlar.

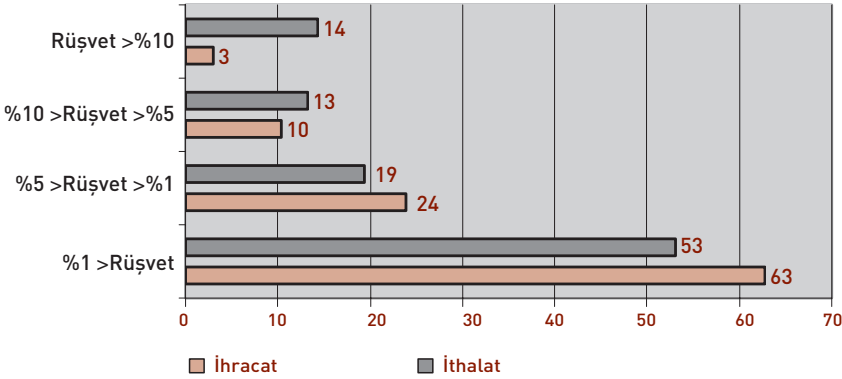
Şekil 19.a

Firmanızın Bulunduğu İş Kolunda Gümrük İşlemlerinin Yüzde Kaçında Rüşvet Verildiğini Düşünüyorsunuz ? (Toplam yanıt içinde yüzdesi)

Şekil 19.b

Bu Şekilde Verilen Rüşvet Yapılan Gümrük İşleminin Değerinin Yüzde Kaçındır ? (Toplam yanıt içinde yüzdesi)

Öte yandan, ihracatta hiçbir işlemde rüşvet olmadığına inananlar %46, ithalatta ise %30'dur.

İkinci aşamada, işlemler sırasında rüşvet döndüğünü söyleyenlerden dönen rüşveti işlem hacmiyle orantılandırmaları istenmiştir. İhracat sektöründe işlem yapanların %3'ü kuraldışı ödemelerin ihracat değerinin %10'undan

fazlasını oluşturduğunu, %10'u da bu payın %5-10 aralığında yer aldığını belirtmiştir. İthalat söz konusu olduğunda ise bu oranlar sırasıyla %14 ve %13'e yükselmektedir.

Sonuçlar göstermektedir ki, yanıt verenler ithalat sektöründe ihracat sektörüne göre daha fazla rüşvet olduğuna inanmakta ve bu rüşvetin toplam işlem değeri içindeki oranının da ithalatta ihracata göre daha yüksek olduğunu düşünmektedirler. Bu sonuç beklenmelidir, çünkü ithalatta alınan vergiler hala önem taşımakta olup gümrüksüz mal ithaline çalışanlar çoğu kez rüşvet vermeye bu nedenle daha yatkın olabilmektedirler.

Devlet İhaleleri

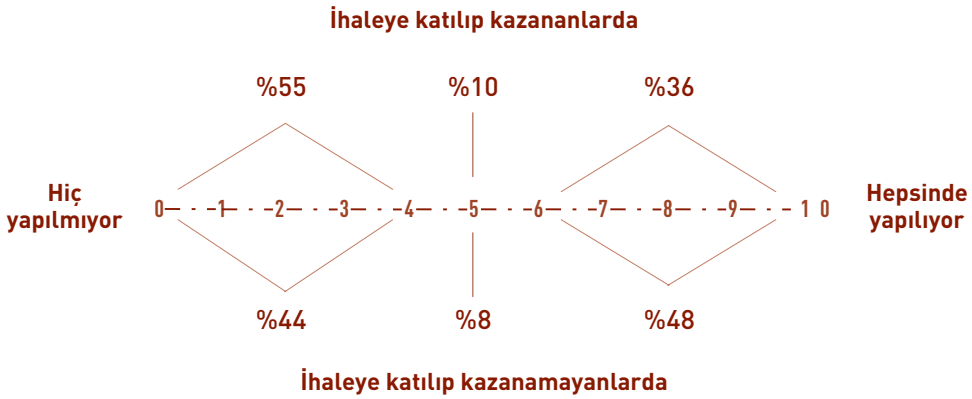
Yolsuzluk örneklerinin yaşandığı önemli alanlardan biri de kamu ihaleleridir. Kuşkusuz kamu ihaleleri belediye veya tapu hizmetleri gibi alanlardan oldukça farklıdır. Kamu ihalelerinde oldukça büyük tutarlar söz konusudur ve bu ihalelere katılan firmalar görece büyük ölçeklidir. Bu araştırmada önce firma sahiplerine/yöneticilerine, kendi iş kollarındaki resmi ihalelerde ne sıklıkta kuraldışı ödeme yapıldığını düşündükleri ve eğer kuraldışı ödeme yapıldığını düşünüyorlarsa, bu ödemenin ihale tutarının ne kadarını oluşturduğunu tahmin ettikleri sorulmuştur. Yöneltilen soru aşağıdadır:

Sizin firmanızın bulunduğu iş kolunda devlet ihalelerinde kuraldışı ödeme yapılıyor mu? Yapılıyorsa, ne sıklıkta yapılıyor? 0, hiç yapılmıyor, 10 ise hepsinde yapılıyor şeklinde puan veriniz. Yapılıyorsa, bu kuraldışı ödeme ihale bedelinin yüzde kaçını oluşturuyor?

Cevap verenlerin %38'i ihalelerde kuraldışı ödeme yapıldığını (6-10 puan arasında verenler) belirtmişlerdir ve cevap verenlerin %13'ü 10 puan vererek ihalelerin hepsinde kuraldışı ödeme yapıldığını düşündüklerini söylemişlerdir. Burada hemen belirtilmesi gereken nokta şudur: Yanıt verenlerin önemli bölümü ihaleye katılmamış olan firmalardır; dolayısıyla, herhangi bir ihaleye katılmış olanların yanıtlarını ayrıca incelemekte yarar vardır. Bu amaçla, ankete katılanlara daha önce herhangi bir resmi ihaleye katılıp katılmadıkları, katıldılarsa herhangi bir ihaleyi kazanıp

kazanmadıkları sorulmuştur. İhaleye katılıp kazananlar ile katılıp kazanamayanların algılarında farklılıklar olabileceğinden hareketle bu bölümdeki cevaplar iki ayrı grup olarak incelenmiştir. Şekil 20.a'dan izleneceği üzere, kazananların %36'sı 6-10 arasında puan vererek kuraldışı ödeme yapıldığını ifade etmişlerken, bu oran ihaleye katılıp kazanamayanlarda %48'e çıkmaktadır; bu da kazanamayanların bakış açısının daha kötümser olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 20.a
Devlet İhalelerinde Algılanan Rüşvet

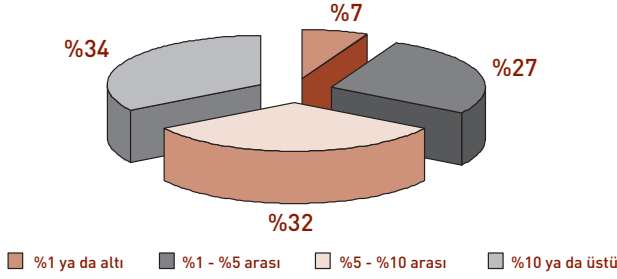

Bir sonraki aşamada, ihalelerde kuraldışı ödeme yapıldığını belirtenlere, yapılan kuraldışı ödemelerin ihale bedelinin yüzde kaçını oluşturduğu sorulmuştur. Cevaplar %1 ya da altı, %1-%5 arası, %5-%10 arası, %10 veya üstü olmak üzere dört şıkka bölünmüş ve Şekil 20.b'de her şıkka düşen cevap sayısının toplam içindeki oranları verilmiştir. Cevap verenlerin %34'ü kuraldışı ödemenin ihale bedelinin %10'unun üstünde olduğunu söylemiştir. %32'sinin kuraldışı ödeme için belirttiği oranlar ihale bedelinin %5-%10 aralığına düşmektedir. İhalelerde yapılan kuraldışı ödemenin ihale bedelinin %5'inden daha azını oluşturduğunu söyleyenler, cevap verenlerin %34'ü kadardır. İhale bedellerinin genellikle yüksek olduğunu da göz önünde bulundurarak, yanıtların yaklaşık 1/3'ünün %10'un üzerinde, yine yaklaşık 1/3'ünün %5-%10 arasında bir tahmini yansıtmaları, kuraldışı ödeme tutarıyla ilgili tahminlerin hayli yüksek olduğunu göstermektedir.

Şekil 20.b

Bu Kuraldışı Ödeme İhale Bedelinin Yüzde Kaçını Oluşturuyor ?

Rüşvet Miktarının Öngörülebilirliği

Anketin bir amacı da rüşvetin ne derece rutin hale geldiğini anlamaya çalışmaktır. Belli hizmetlerin karşılığında ödenmesi gereken miktarın taraflarca önceden bilinebilmesi, bize rüşvetin artık rutin ve öngörülebilir boyutlara ulaştığını gösterecektir. Aynı şekilde, şirketlerin, ek ödemeyi yaptıklarında istedikleri hizmeti alabileceklerinden emin olup olmadıkları da rüşvetin yerleşikliği hakkında fikir verecektir. Bunları sorgulamak için ankete katılanlara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

Kamu kuruluşlarıyla (belediyeler dahil) ilişkiler düşünüldüğünde, aşağıdaki ifadeler sizce ne sıklıkla geçerlidir? 0, hiçbir zaman; 10, her zaman demek olacaktır.

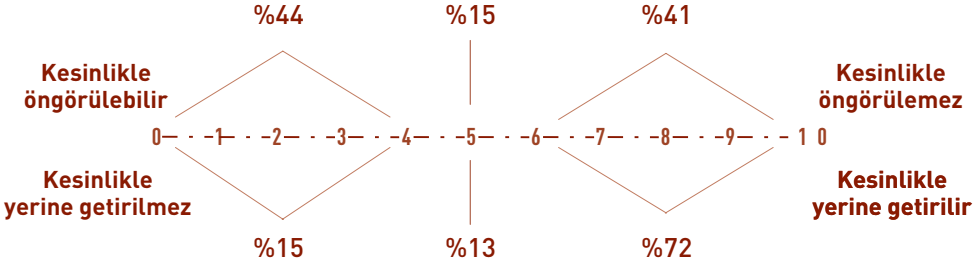
- *İşkolumdaki şirketler işlerini yaptırabilmek için yapmak zorunda kaldıkları kuraldışı "ek ödemenin" miktarını önceden bilirler.*
- *Eğer bir şirket kuraldışı "ek ödemeyi" yaparsa, bunun karşılığı olarak vaat edilen hizmet yerine getirilir.*

Sonuçlar Şekil 21'de gösterilmiştir. Miktarın önceden bilinebilirliği konusunda iş sahiplerinin verdikleri cevapların %44'ü 0-4 puan arasındadır ki, bu, firmaların yarıya yakın bir bölümünün rüşveti "tarifesi belli" bir ilişki olarak kabul ettiğini göstermektedir. "Kuraldışı ek ödeme yapılırsa vaat edilen hizmet yerine getirilir" diyenler ise çok daha büyük bir çoğunluktur. Cevap verenlerin %72'si ek ödeme yapıldığı durumda hizmetin yerine getirileceğini (6-10 arası puan verenler) söylemiştir. Hizmetin yerine

getirilmeyeceğini söyleyenlerin oranı (0-4 arası puan verenler) sadece %15'tir.

Şekil 21 Ek Ödeme

Rüşvet miktarının öngörülebilirliği

Kuraldışı ek ödeme yapılırsa vaat edilen hizmetin yerine getirilip getirilmemesi

Bu sayılar bize rüşvetin sistemde oldukça rutin bir hale geldiğini, bir anlamda mevzuat dışı bir bedel olarak yaygın biçimde uygulandığını göstermektedir; şirket sahiplerinin neredeyse yarıya yakını ek ödeme miktarının önceden bilindiğini ifade etmekte, dörtte üçü ise rüşvet ödenmesi durumunda "kontrat"a uyulacağı düşüncesinde olduğunu belirtmektedir.

Rüşvetin ve Yolsuzluğun İki Türü

Firma sahiplerinin/yöneticilerinin rüşvet ve yolsuzluk olayına nasıl baktıkları, rüşveti hangi durumlarda ne derece haklı gördükleri ve hangi durumlarda yapılmaması gereken bir eylem olarak algıladıkları ayrıca irdelenmeye değer bir konudur. Rüşvet verilmesi ve yolsuzluk yapılması durumunun çeşitli neden ve gerekçelere dayandırılması mümkündür ve kimi durumlarda bu tür davranışlar kişilerce haklı görülebilir, yanlış bulunmayabilir. Benzer biçimde, başkalarının rüşvet verme davranışlarını değerlendirirken ve yargılamakta de, rüşvetin koşullarına, nedenlerine göre farklı yaklaşımlar gösterilebilir. Bu noktadan hareketle, şirket temsilcilerinin kimi durumlarda, yasalara göre hak edilen bir hizmetten yararlanabilmek için rüşvet vermek zorunda kaldığını, kimi durumlarda ise rüşvetin yasalara açıkça aykırı bir işin yaptırılması amacıyla verildiğini

düşünebilecekleri varsayılmıştır. Bu bağlamda, kişilere sıralanan çeşitli kurumlarda iki tür rüşvetten hangisinin daha yaygın olduğunu düşündükleri sorulmuştur. Soru ve açıklaması aşağıdaki gibidir:

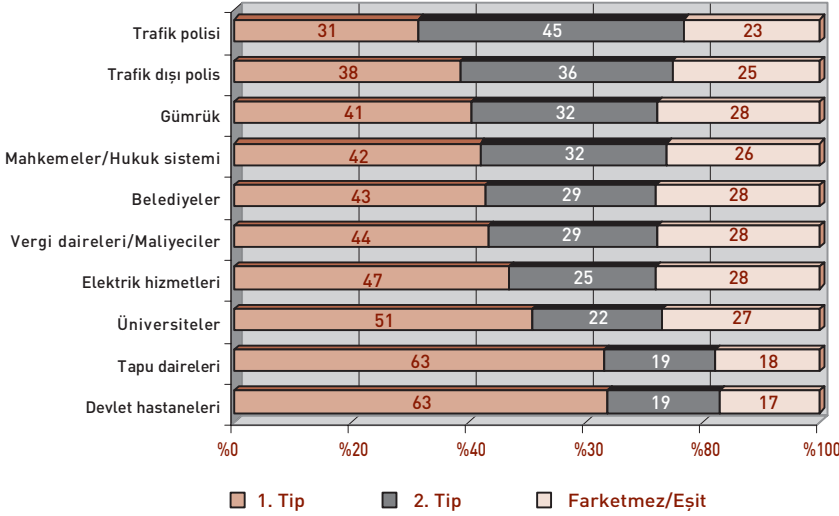
Bazı kamu kurumlarında ortaya çıkan rüşvet ve yolsuzlukların iki ana nedenle gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Birincisi; firma aslında yasalara göre hakkı olan bir hizmetten yararlanmak isterken aşırı bürokrasi, aşırı iş yükü veya görevlilerin işi yokuşa sürmesi nedeniyle işin yapılmaması veya çok geç yapılması durumuyla karşılaşmaktadır. Firma, bu sorunu çözmek amacıyla, kuraldışı bir ödeme yaparak veya hediye vererek rüşvet ödemek yoluna gitmektedir.

İkincisi; firmanın aslında yasalara göre hakkı olmayan bir işini yaptırmak amacıyla kuraldışı bir ödeme yaparak veya hediye vererek rüşvet ödemesi söz konusu olmaktadır. Size şimdi okuyacağım kurumların her birinde yukarıda açıklanan iki rüşvet tipinden hangisinin daha yaygın olduğunu söyler misiniz?

Kurumlar bazında birinci ve ikinci tür rüşvetin yaygınlığı Şekil 22'de sunulmaktadır. Burada çarpıcı olan sonuç, verilen rüşvetin hak edildiği düşünülen bir hizmeti almak için verildiğine inananların yaygınlığıdır. Trafik polisi dışındaki bütün kurumlarda rüşvetin birinci tip sebeplerle verildiğini söyleyenler, ikinci tip sebeplerle verildiğini söyleyenlerden daha fazladır. Tapu daireleri ve devlet hastanelerinde hak sayılan bir hizmetten yararlanılmadığı için rüşvet vermek zorunda kalındığını belirtenlerin oranı %63'tür. Daha sonra yaklaşık 15 puanlık düşüşle üniversiteler ve elektrik hizmetleri gelmektedir. Rüşvetin daha çok hak sayılmayan bir işin yaptırılması (ya da kuraldışı bir eylemin cezasından kaçmak) amacıyla verildiği başlıca kurum trafik polisidir. Diğer kurumların tümünde birinci tip rüşvetin ağırlığı ikinci tipten büyüktür. Ankete katılanların %36'sı trafik dışı polise verilen rüşvetin ikinci tip rüşvet kapsamına girdiğini belirtirken, bu oran trafik polisi için %45'e yükselmektedir. Şekilde gösterilmemiş olup da eldeki verilerden gözlemediğimiz bir başka sonuç ise mahkemeler, elektrik hizmetleri ve üniversiteler dışındaki kurumlardaki rüşvet ve yolsuzluk tipinin ne olduğuna dair fikri olmadığı için cevap veremeyenlerin oranı %3'ler civarındayken; bu oranın anılan üç kurumda %10'un üzerine çıkması ve üniversitelerde %21'e ulaşmasıdır. Bu oranların görece yüksek oluşunun firmaların son üç kurumla ilişkilerinin daha seyrek olmasından

kaynaklandığını düşünmek yanlış olmaz.

Şekil 22
Kurumlarda Rüşvet ve Yolsuzluğun İki Tipi

Hanehalkı anketiyle karşılaştırdığımızda kurumların sıralamasında belirgin değişiklikler yoktur. Hanehalkı araştırmasının sonuçlarına göre, rüşvetin ağırlıklı olarak, hak sayılan bir hizmeti almak amacıyla verildiğinin düşünüldüğü kurumlar %50 ile devlet hastaneleri, %48 ile tapu daireleridir. Bu iki sayı, aynı kurumlar için iş dünyası araştırmasında bulunan yüzdelerden sırasıyla 13 ve 15 puan düşüktür. Genel olarak baktığımızda, rüşvetin hak sayılan bir hizmeti almak için verilmek durumunda kaldığını düşünenlerin oranının iş dünyası anketinde belirgin şekilde daha yüksek olduğunu görüyoruz. Burada, rüşveti alan tarafın, iş dünyasından kuraldışı bir ödeme alırken ya da isterken hanehalkından istemeye göre daha rahat davrandığı düşünülebilir.

YOLSUZLUK VE GERÇEK DENEYİMLER

Önceki bölümde esas olarak rüşvetle ilgili algulamaları ve kanıları ölçmeye yönelik soruların yanıtları açıklanmıştı. Bu bölümde ise, ankete katılanların çeşitli kamu kurumları ile girdikleri ilişkileri ve bu ilişkilerde yaşadıkları rüşvet ve yolsuzlukla ilgili deneyimlerini öğrenmeye yönelik sorulara ve yanıtlara yer verilecektir. Bu grupta çeşitli kamu kurumları veya siyasi partiler ile girilen ilişkiler ve bu ilişkilerde, eğer verilmişse, hediye veya rüşvetin tutarını öğrenmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Kurumlarla Kurulan İlişkiler

Öncelikle, şirket sahiplerinin/yöneticilerinin kamu kurumlarıyla yaşadıkları doğrudan ilişkiler, bu kurumlara rüşvet/hediye verip vermedikleri ve eğer verdilerse bu rüşvetin/hediyenin tutarı öğrenilmek istenmiştir. Sıralanan kurumlarda bazı değişiklikler olsa da, aynı soruya hanehalkı anketinde de yer verilmişti. Hanehalkı anketindeki kısıtlara bu ankette de sadık kalınmıştır. Birinci olarak, şirket temsilcilerinden sadece son iki yıl içerisinde yaşadıkları ilişkileri dikkate almaları istenmiştir. İkinci olarak da, bu kurumlara rüşvet/hediye verildiğine tanık olup olmadıklarına dair genel bir soru iletilmemiş, sadece kendi şirketlerinin kurumlarla girdiği ilişkileri dikkate almaları istenmiştir. Şirketlerin, kurumlarla girdikleri ilişkileri öğrenmek için aşağıdaki soru yöneltilmiştir:

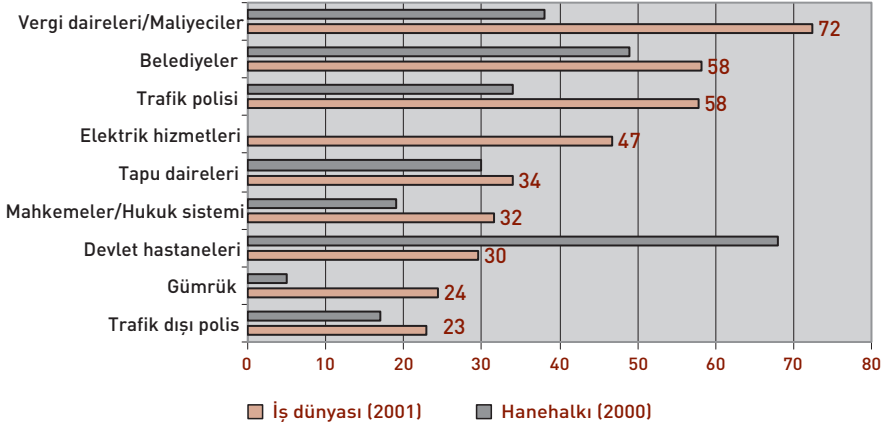
Son iki yıl içinde şirketinizin aşağıdaki kurumlara hiç işi düştü mü?

- *Tapu daireleri*
- *Belediye ve bağlı kurumları*
- *Devlet hastaneleri*
- *Trafik polisi*
- *Trafik dışındaki polisler*
- *Mahkemeler/ Hukuk sistemi*
- *Gümrük*
- *Vergi daireleri/Maliyeciler*
- *İşyerinizde kullandığımız elektrik hizmetleri*

Alınan yanıtlar Şekil 23'te sunulmuştur. Şirketlerin en çok ilişki kurduğu kurum %72 ile vergi daireleri/maliyecilerdir. Daha sonra %58 ile belediyeler ve trafik polisi gelmektedir. Elektrik hizmetleriyle %47'si, tapu daireleriyle %34'ü, mahkemeler/hukuk sistemiyle %32'si, devlet hastaneleriyle %30'u, gümrük ile %24'ü, trafik dışı polis ile %23'ü ilişkiye girmiştir. Oranlar şirketlerin kamu kurumlarıyla ilişkilerinin hayli yoğun olduğunu göstermektedir. Ancak, şirketlerin tümünün elektrik kullanıyor ve vergi ödüyor olmalarına karşın sadece belli oranda şirketin bu kurumlarla son iki yılda ilişkide bulduklarını söylemeleri, şirketlerin bir bölümünün sıradan ilişkinin ötesinde bir sorunla karşılaşmamış olmaları ile ilgili olabilir.

Şekil 23

Son İki Yıl İçinde Bu Kurumlara Şirketinizin İşi Düştü mü ?
(Toplam cevap içinde evet diyenlerin yüzdesi)

Hanehalkı anketiyle karşılaştırıldığında sonuçlarda beklendiği gibi farklılıklar vardır. Hanehalkı anketinde, vatandaşların devlet hastaneleriyle ilişkilerinin çok daha yoğun olduğunu (%68), gümrük ile ilişkilerinin ise yok denecek kadar az olduğunu (%5) görüyoruz. Beklendiği üzere, iş dünyası anketine katılanların devlet hastaneleri hariç diğer bütün kamu kuruluşları ile hanehalkına göre daha yoğun bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca hanehalkı kamu kuruluşlarının hizmetlerinden tek yanlı olarak yararlanırken, firmalar çoğunlukla kamu hizmetlerinden yararlanmakla birlikte kimi durumlarda kamu kuruluşlarına mal ya da hizmet satmaktadırlar.

Kurumlara İşi Düşenlerden Kuraldışı Ödemelerde Bulunanlar/ Hediye Verenler

Şirketlerin kamu kurumlarına yapmış olabilecekleri kuraldışı ödemelerle ilgili bilgi toplarken soruda özellikle vurgulanan bir husus da bu kurumlarda çalışanlara verilen hediyelerin de kuraldışı ödeme kapsamına girdiğidir. Yöneltilen soru şöyledir:

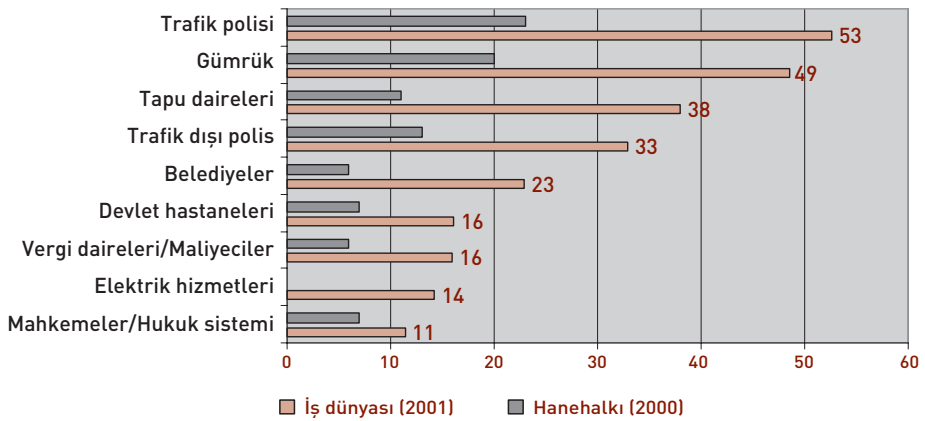
Şirketinizin işi düştü ise, söz konusu kurumda yetkili kişilere kuraldışı bir ödeme yapıldı mı veya bir hediye götürüldü mü?

Bu soruya doğal olarak sadece şirketinin bu kurumla ilişki kurduğunu belirten şirket sahipleri yanıt vermiştir. Hanehalkı anketinde belirttiğimiz gibi, bu cevaplara bir alt sınır olarak bakmak daha doğru olacaktır. Şahısların tümünün "rüşvet verdiniz mi?" sorusuna dürüst bir şekilde cevap vereceğini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Buna rağmen bir çok kamu hizmeti için, kuraldışı ödeme yapan şirketlerin oranı hayli yüksek çıkmıştır.

Şekil 24'ten izlenebileceği üzere, en çok rüşvet verildiği ifade edilen kurumlar %53 ile trafik polisi ve %49 ile gümrüktür. Bu, son iki yılda bu kurumlarla

Şekil 24

İşinizin Düştüğü Kurumlarda Kuraldışı Bir Ödeme Yaptınız veya Hediye Verdiniz mi ?

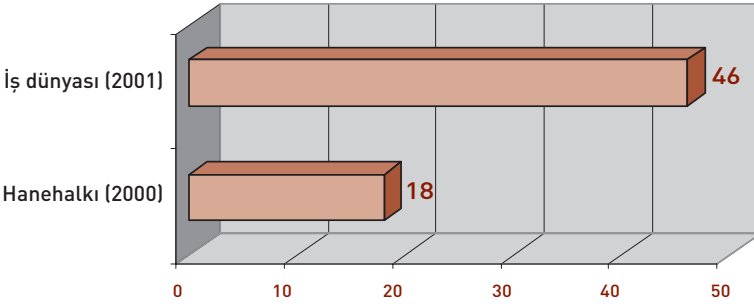

ilişkiye giren her iki şirketten birinin rüşvet vermek durumunda kalmış olması demektir. Tapu dairelerinde bu oran %38, trafik dışı poliste %33'tür. En az rüşvet verilen kurumlar olan elektrik hizmetleri ve mahkemeler/hukuk sisteminde bile rüşvet verme oranı %10'un altına inmemektedir.

Hanehalkı anketiyle karşılaştırıldığında, bu ankette rüşvet verenlerin oranının birçok kurum için ikiye-üç katlandığını görüyoruz. Tapu dairelerine rüşvet verenlerin oranı hanehalkı anketinde %11 iken bu ankette %38, trafik polisinde oran %23 iken bu ankette %53, gümrükte %20 iken bu ankette %49 çıkmıştır. Ayrıca toplam cevap verenler arasında son iki yıl içinde herhangi bir kuruma rüşvet veya hediye vermiş olanların oranı hanehalkında %18 iken aynı oran bu ankette %46'ya çıkmaktadır (Şekil 25). Son bulgu oldukça çarpıcıdır: Son iki yıl değerlendirildiğinde neredeyse her iki işadamından biri kamu kurumlarıyla ilişkisinde en az bir kere ve en az bir kuruma ya kuraldışı bir ödemede bulunmuş ya da hediye vermiştir.

Şekil 25

Son İki Yıl İçinde En Az Bir Kez Rüşvet Verenler
(Toplam cevap içinde yüzdesi)

Bu aşamada önemli bir noktayı bir kez daha vurgulamakta yarar vardır. Bu araştırmanın temeli Türkiye çapında uygulanan bir ankettir. Dolayısıyla, bu çalışmada toplumda yaygın biçimde karşılaşılan rüşvet olayları incelenmiştir. Daha seyrek karşılaşılan, sayıları görece az olmakla birlikte, alınıp verilen rüşvetin çok büyük olduğu baraj, otoyol, santral, uçak ihaleleri gibi olaylar anket yöntemiyle irdelenemeyeceği için dışarıda tutulmuştur. Bu nedenle, trafik polisi ile gümrük rüşvet ilişkilerinin en yoğun olduğu kurumlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Kuşkusuz son yıllarda belirli operasyonlarla açığa çıkartılan geniş çaplı yolsuzluklar büyük önem taşımaktadır. Daha sonra da değinileceği gibi, yolsuzlukla mücadelede inandırıcılığı sağlamak açısından bu mücadelenin yukarıdan başlatılması önem taşımaktadır. Bu tür yolsuzlukların burada yer almamaları ise araştırmanın yöntemiyle ilgilidir.

Kurumlar Temelinde Kuraldışı Ödemenin/Hediyenin Veriliş Şekli, Verilme Nedeni

Yukarıda rüşvetin ne gibi bir amaçla verildiği sorusu ele alınmıştı. Rüşvet ilişkisinin iyi anlaşılabilmesi açısından bu ilişkinin kimin tarafından başlatıldığı da önem taşımaktadır. Bu konuya ışık tutmak amacıyla, bu tür kuraldışılığın yapılmış olduğunu ifade etmiş olanlara kuraldışı ödemenin veya hediyenin ne şekilde verildiğine ilişkin şu soru yöneltilmiştir:

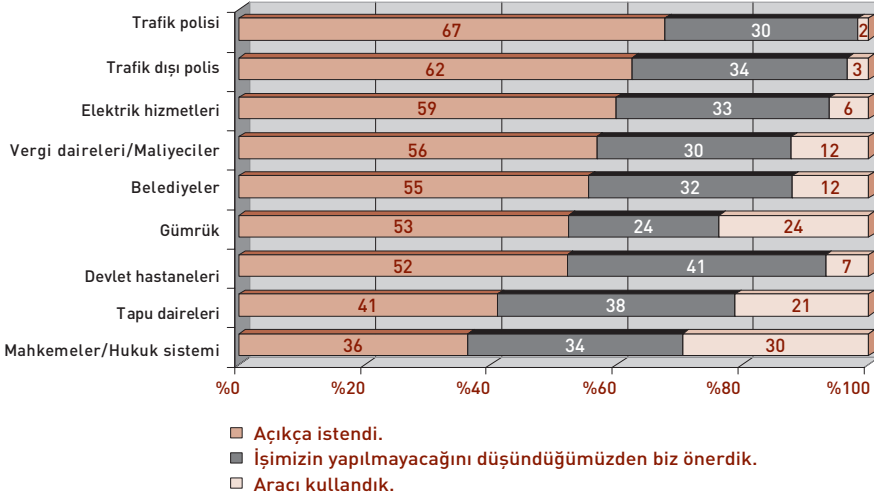
Kuraldışı ödeme yapılması ya da hediye verilmesi için söz konusu kurumda açıkça talepte bulunuldu mu? Yoksa şirketinizin temsilcisi bu ödeme yapılmazsa, işin yapılmayacağını düşündüğü için bizzat mı teklif etti? Yoksa bir aracı mı kullanıldı?

Yanıtlar Şekil 26'da sunulmuştur. Görüldüğü gibi tapu daireleri ve mahkemeler dışındaki kurumlarda rüşvet olaylarının %50'sinden fazlasında rüşvetin kurum çalışanı tarafından açıkça istendiği ifade edilmiştir. Bu oran trafik polisinde %67'ye, trafik dışı poliste %62'ye çıkmaktadır. Bu oranlar kuraldışı ödemenin kurumsallaştığını göstermektedir. Adı geçen kurumlarda rüşvet istemenin pek ender olmadığı açıkça görülmektedir. Aracının en çok kullanıldığı kurumlar ise %30 ile mahkemeler/hukuk sistemi, %24 ile gümrük ve %21 ile tapu daireleridir. Kurumlarda rüşvet ilişkisini şirketlerin başlattığı olaylar toplam sayının üçte biri dolayında değişmektedir. İşlerinin yapılmayacağını düşündüklerinden bizzat kendilerinin verdiklerini söyleyenlerin oranının en yüksek olduğu kurum %41 ile devlet hastaneleridir. Daha sonra %38 ile tapu daireleri, %34 ile trafik dışı polis gelmektedir.

Sonuçları yorumlarken göz önünde bulundurulması gereken bir nokta, aracı kullananların da rüşvet verme olayını işlerinin yapılmayacağını düşünerek kendi inisiyatifleriyle başlattığıdır. Sonuçlara bu şekilde

Şekil 26

Kuraldışı Ödemelerin Şekli (Toplam cevaplar içinde yüzdesi)

baktığımızda, mahkemeler ve tapu dairelerinde rüşvet teklifinin ağırlıklı olarak kişilerin kendilerinden gelmiş olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Gümrük ve devlet hastanelerinde bu oran birbirine çok yakınken, belediyeler, vergi daireleri/maliyeciler, elektrik hizmetleri, trafik dışı polis ve trafik polisinde teklif ağırlıklı olarak kurum çalışanlarından gelmiştir. Konu açısından önemli olmakla birlikte, burada ulaşamadığımız bir bilgi de rüşvet teklifi kişilerden ya da aracılardan geldiğinde, bunların ne kadarının kurum çalışanı tarafından geri çevrildiğidir.

Hanehalkı anketiyle karşılaştırıldığında sonuçlar oldukça benzeşmektedir. Trafik dışı polis, trafik polisi, gümrük ile vergi daireleri/maliyecilerde rüşvet isteği ağırlıklı olarak kurum çalışanından gelmiştir. Tapu daireleri %17, mahkemeler/hukuk sistemi %15, gümrük %13 ile en çok aracı kullanılan kurumlardır. İki anket arasındaki belirgin bir fark, hanehalkı anketine katılanların daha düşük oranlarda aracı kullanmasıdır. Aynı oranlar iş dünyası anketinde, sırasıyla, %21, %30 ve %24 çıkmıştır. Bu farkın başlıca nedeninin, anılan kurumlarla hanehalkının ilişkisinin daha seyrek olması, firmaların ilişkilerinin ise daha sık olması ve çoğu kez işlerini aracılardan eliyle yürütmeleri olduğu söylenebilir.

Kurumlar Temelinde Kuraldışı Ödemenin/Hediyenin Tutarı

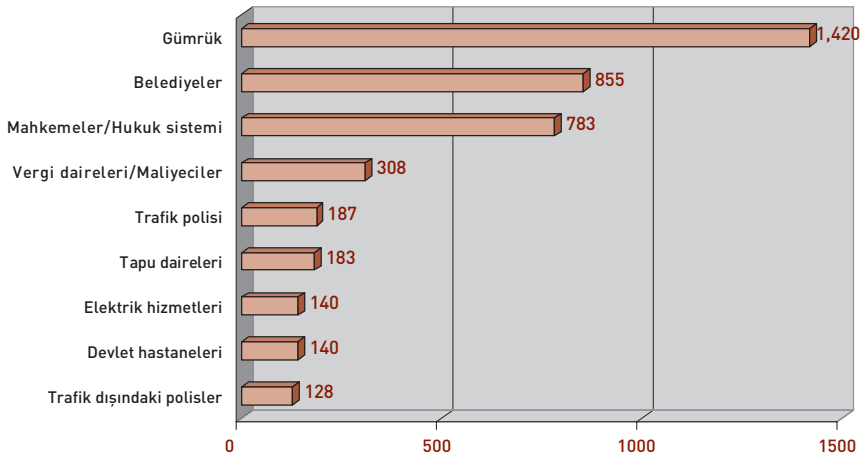
Kuşkusuz yapılan kuraldışı ödemenin tutarının bilinmesi önemlidir ve bu tutarın kurumdan kuruma değişeceği açıktır. Yapılan kuraldışı ödemenin ve hediyenin tutarını anlamaya yönelik olarak şu soru yöneltilmiştir:

Son iki yıllık süre içinde yapılan son kuraldışı ödemenin tutarını veya verilen hediyenin maddi değerini TL olarak söyler misiniz?

Yanıtlar Şekil 27'de sunulmaktadır. İfade edilen tutarların, anketin yapıldığı tarihle iki yıl öncesi arasındaki, yani Eylül/Ekim 1999 - Eylül/Ekim 2001 tarihleri arasındaki ödemelere karşılık geldiğini ve o dönemin fiyatlarıyla ifade edildiğini anımsatmak doğru olacaktır. Burada, son iki yıl içerisinde aynı kuruma birden fazla kuraldışı ödemede bulunulmadığı varsayılmıştır. Verilen rüşvetin zaman olarak iki yıllık döneme eşit olarak dağıldığını varsayarsak, tüm rüşvetleri iki yılın tam ortasında (Eylül/Ekim 2000) verilmiş gibi düşünebiliriz. Eylül/Ekim 2000 Dolar/TL paritesi 665,000 olduğuna göre, Şekil 27'deki rakamları Dolar cinsinden ifade etmemiz mümkün olabilir.

Şekil 27

Kuraldışı Ödemenin Tutarı (Ortalama tutar; milyon TL olarak)

Gümrüklerde ödendiği söylenen rüşvet ve hediyenin ortalama parasal değeri diğerlerine oranla oldukça yüksek gözükmektedir. Gümrüklerde ödenen

rüşvetin ortalama değeri 1,420 milyardır (\$2,135). Unutulmamalı ki bunlar ortalama değerlerdir ve rüşvetin bundan çok daha yüksek değerler aldığı işlemler de olmuştur. Daha sonra 855 milyon (\$1,286) ile belediyeler ve bağlı kurumları, 783 milyon (\$1,177) ile mahkemeler/hukuk sistemi gelmektedir. Ortalama değer olarak en düşük miktarda rüşvetin ödendiği kurum olan trafik dışı poliste bile bu miktar 128 milyon (\$193) çıkmıştır.

Hanehalkı anketiyle karşılaştırıldığında, beklendiği gibi, kurumlara ödenen rüşvetin ortalama değerleri iş dünyası anketinde çok daha yüksek çıkmıştır. Hanehalkı anketinde de en yüksek miktarda rüşvet ödenen kurumlar (2000 fiyatları) 168 milyon (\$350) ile gümrük, 156 milyon (\$325) ile mahkemeler/hukuk sistemi olarak belirmiştir.

İş dünyasının kamu kurumlarıyla ilişkilerinde hanehalkına göre hem daha yüksek bir sıklıkla, hem de daha büyük miktarlarla rüşvet vermiş olmaları beklenen bir durumdur. Birinci olarak, şirketlerle girilen ilişkilerde, kamu çalışanları için rüşvet bir anlamda kârdan pay almak demek iken, hanehalkı ilişkilerinde rüşvet, şahsın kişisel gelirinden pay almaya çalışmak demek olmaktadır. Kişisel gelirin çok fazla değişkenlik göstermesinden dolayı ve bir çok durumda bu rüşveti karşılamak bazı kesimler için ciddi zorlukları da beraberinde getirdiğinden, yani hem pratik imkansızlıktan, hem de ahlaki boyutundan dolayı, hanehalkına yönelik hizmetlerde rüşvet olayı hem daha seyrek olmakta, hem de parasal değeri daha düşük tutulmaktadır. Hanehalkında rüşvet olayının daha düşük oran ve miktarlarda olmasının ikinci bir sebebi ise, iş dünyasının kamu kesimi ile ilişkilerinin çok daha rutinleşmiş ve yoğun olmasıdır. Rutinleşen ilişkiler çerçevesinde zamanla iki taraf arasında beklentiler şekillenmekte ve deyim yerindeyse "yolun yordamın öğrenilmesiyle" iki taraf ilişkiye girdiğinde, çok da fazla söze gerek olmadan karşı tarafın ne beklediğinin bilincinde olunmaktadır. Nitekim daha önce açıklanan, "ne kadar rüşvetin verilmesi gerektiğini önceden bilir misiniz ve rüşvet verildiğinde işinizin yapılacağından emin olabilir misiniz?" sorularına verilen %41 ve %72'lik olumlu cevap yüzdesinden de anlaşıldığı gibi, bir süre sonra bu rüşvet ilişkisi sistematikleşmekte, iki tarafın açık beyanına gerek kalmadan halledilmektedir. Hanehalkı ile ilişkilerde ise, söz konusu topluluğun büyüklüğünden ve ilişkilerin yeterince rutin ve sık olmamasından dolayı bu sistematikleşme çok daha zor gerçekleşmektedir.

Siyasi Bağışta Bulunmak

Yolsuzluğun bir başka boyutu olarak, iş hayatına katkı sağlayabileceği düşüncesiyle iş sahiplerinin siyasi kuruluşlara yaptığı bağışlar öğrenilmek istenmiştir. Bağış sadece politik yaklaşımlardaki paralellik ve dayanışma amaçlarıyla verilebileceği gibi, karşılığında bazı ayrıcalıklar beklendiği için verildiği durumlar da söz konusudur ve sorumluzda ikinci tür bağışlarla ilgilenildiği belirtilmiştir. Yöneltilen soru aşağıdaki gibidir:

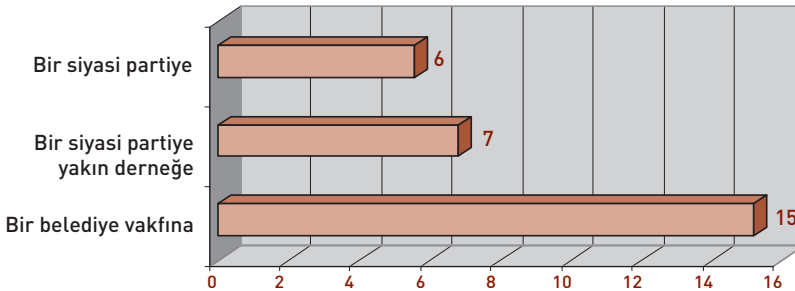
İş hayatınıza faydalı olacağı düşüncesiyle aşağıda sayacaklarımdan herhangi birine bağışta bulundunuz mu?

- Bir belediye vakfı
- Bir siyasi parti
- Siyasi bir partiye yakınlığı bilinen bir dernek ve benzeri

Sonuçlar Şekil 28'de görülmektedir. Bir belediye vakfına bağış yapanların oranı %15, bir siyasi partiye bağışta bulunanların oranı %6, bir partiye yakınlığı ile bilinen bir dernek veya benzerine bağışta bulunanların oranı ise %7'dir. Bu kurumlardan en az birine bağışta bulunanların cevap verenlere oranı da %20'dir; yani iş dünyasında her beş kişiden biri ayrıcalık ya da kayırma beklentisiyle siyasi bir birime bağış yapma ihtiyacı duymuştur. Bu oranın Türkiye çapında mutlak sayı olarak ifade ettiği düzey çok yüksektir ve siyasetin finansmanında iş dünyasının çok önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Şekil 28

İşinize Faydalı Olacağı Düşüncesiyle Bağışta Bulundunuz mu ?
(Toplam cevap içinde “evet” diyenlerin yüzdesi)

YOLSUZLUĞUN MALİYETLERİ VE REFORM

Bilindiği üzere, kendi içinde ahlaki bir yozlaşma anlamı taşımasının yanında, ekonomik olarak baktığımızda, yolsuzluk bir ekonomideki sınırlı kaynak, hak ve pozisyonların dağıtımının eşitlik ilkesine aykırı ve toplumdaki adalet anlayışı ile çelişen kıstaslar kullanılarak yapılması anlamına gelmektedir. Bireyler açısından, yolsuzluğa karşı duyulan tepkinin yoğunluğunda iki etken rol oynayabilmektedir. Birinci etken, kendisine iktisadi olarak bir maliyet getirmese bile, kişinin yolsuzluğu ahlaki olarak rahatsız edici bulması, bu yüzden tavır almak istemesidir. İkinci etken ise, yolsuzluğun kişiye iktisadi anlamda bir maliyet yüklemesidir; elbet bu maliyet doğrudan olabileceği gibi dolaylı bir şekilde de ortaya çıkabilir. Gerek doğrudan, gerek dolaylı maliyetleri kişiler tam hesaplayamasalar bile, algılamalara bağlı bir kaniya sahiptirler.

Çalışmamızda şirket temsilcileri açısından yolsuzluğun ne tür maliyetler getirmekte olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada, yolsuzluğun etik anlamdaki sorunlar yanında, ekonominin genel işleyişi açısından bir sürü başka sorunu da beraberinde getirmekte olduğu noktasından hareket edilmiş ve bu maliyetlerin olabildiğince ayrıntılandırılması anket katılımcılarından istenmiştir. Çalışmamızın başında ifade etmiş olduğumuz gibi, yolsuzluğun yoğun olduğu sistemlerde ekonomik kaynakların, verimlilik ve rekabet gücünü geliştirecek alanlara tahsisi yerine, yasal olmayan çeşitli ayrıcalıklardan yararlanmanın yollarını bulmak amacıyla harcandığı görülmektedir.

Kimi firmaların diğerlerinin sahip olmadığı ayrıcalıklardan yararlanması veya kurallara daha az uyması, yolsuzluğa dahil olmayan firmaların haksız rekabet koşullarında kârlılığını sürdürmemesi anlamına gelebilir. Yani söz konusu ekonomide ayakta kalan/işlevini sürdürebilen firmalar genel olarak kârlı ve verimli olanlar yerine çeşitli ilişkilerden ve ayrıcalıklardan yararlanan firmalar olabilmektedir.

Yolsuzluğun yoğunluğu aynı zamanda bu sistemin kendine özgü kurallarını bilmeyen doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarını da kaçırabilmektedir.

Yabancı sermaye yatırımcıları tanımadıkları sistemin kuralları içinde çalışabilmek için ilave maliyetleri göze alıp yerli bir ortak ile piyasaya girmek zorunda kalmaktadırlar.

Yolsuzluğun, hukuka ve ahlaka aykırı olmasına karşın, ekonomik etkinliği arttırdığı düşünülebilecek belki de tek durum, kuralların günümüze uyarlanmasının fazlasıyla geciktiği ve uygulanamayacak kadar ağır olduğu durumlarda, bu kurallara uymamanın ve denetleyicilerin buna (rüşvet karşılığında) göz yummasının ekonomik birimlerin işleyebilmesi için gerekli olduğu durumlardır. Ama tabii bu, ekonomik birimlerin bir çoğunu kanun kaçağı haline getirecek ve bu unsurların her biri sistemin ciddiyetini ve güvenilirliğini azaltacaktır. Sonuçta da, güvenilirliğini ve saygınlığını yitiren bir sistemde kuralları saymama, uygulamama ve aşındırma çabasının her aşamaya yayılmaya başlaması kaçınılmaz hale gelecektir.

Yolsuzluğun ciddi maliyetler getirmesi ve bu maliyetleri iş dünyasının önemsemesi, beraberinde reform sorununu gündeme getirmektedir. Şüphesiz reform olgusu oldukça kapsamlı ele alınması gereken bir konudur. Belki de öncelikle sorgulanması gereken konu, yolsuzlukların içinde olan iş dünyasının, bu olguyu ne denli içselleştirdiğidir. Bu noktayı anlamamıza yardımcı olması amacıyla, iş dünyası temsilcileri, ayrıntıları aşağıda aktarılan, hipotetik durumlarda rüşvet vermeyi seçip-seçmemek ikilemi karşısında bırakılmıştır. Araştırılması gereken bir diğer boyut, iş dünyasının, daha genelde Türkiye'nin kamusal ve siyasal alandaki sorunlarına nasıl yaklaşmakta olduğudur. Bu boyutun aydınlatılmasıyla, iş dünyası açısından genel çerçevenin nasıl görülmekte olduğu anlaşılabilir. Bu boyutun kapsadığı önemli bir tema da Türkiye-AB ilişkileridir. Son olarak da, yolsuzlukla mücadelenin kurumlar temelinde farklılaşabileceği tezinden hareketle iş dünyasının bu noktadaki görüşü alınmaya çalışılmıştır.

Ankette iş dünyasının yolsuzluktan duyduğu rahatsızlığın derecesini ve yolsuzlukla savaşabilmek için yapılması gereken reform çalışmalarının şeklinin ne olması gerektiğine dair düşüncelerini anlayabilmek için çeşitli sorular yöneltilmiştir. İlk soru grubu, yolsuzluğun ne denli içselleştirilmiş olduğuna dairdir. Kişilerin yolsuzluğa karşı tavırlarını anlayabilmek için kendilerine iki senaryo sunulmuş ve bu hipotetik ortamda rüşvet vermeyi

seçip seçmeyecekleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

İkinci olarak, ekonomik durumdan duyulan memnuniyetin ya da memnuniyetsizliğin yolsuzluk algılamasını ve algılanan yolsuzluklara karşı duyulan tepkinin dozunu da etkileyebileceği düşünülerek, genel ekonomik durum ve özel olarak kendi ekonomik durumları ile ilgili düşünceleri sorulmuştur. Rakiplerinin kendi firmalarının sahip olmadığı kimi ayrıcalıklardan yararlanmalarının ve kamu sektörü tarafından kayırılmalarının piyasanın işleyişini ne kadar bozduğunu, kendi kârlılıkları için ne ölçüde bir sorun oluşturduğunu düşündüklerini anlayabilmek amacıyla da bazı sorular yöneltilmiştir. Ayrıca bu bağlamda, ülkedeki yolsuzluğun firmaların yurtdışındaki rekabet güçlerini engelleyip engellemediği, yolsuzluğun yabancı şirketlerin ülkeye yatırımlarının önünde engel oluşturup oluşturmadığı hakkındaki düşünceleri de sorulmuştur.

Daha sonra, yolsuzluğun firmalar üstünde ne derece yük oluşturduğunu ve bu sistemi değiştirmenin firma sahipleri açısından ne derece önemli olduğunu anlayabilmek için çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bunların arasında, toplumsal düzende bir değişiklik isteyip istemedikleri, yolsuzluğu çözümlenmesi gereken diğer sorunlar arasında hangi derecede önemli buldukları gibi sorular bulunmaktadır.

Anketin çeşitli bölümlerinde gerek doğrudan, gerek dolaylı olarak hangi kurumlarda ve ne şekilde reform yapılması gerektiği hakkındaki düşünceleri anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. İş dünyası ve kamu kurumları arasındaki ilişkileri nasıl gördükleri ve bu ilişkiden ne denli memnun oldukları, bankaların bugünkü sorumlu durumundan temel olarak hangi kesimleri sorumlu gördükleri, yolsuzlukla mücadelede hangi politikacılara güvendikleri, ülke genelinde nasıl bir yönetim şekli arzuladıkları öğrenilmek istenmiştir.

Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin ve üye olmanın yolsuzluk konusu dahil olmak üzere bir sürü alanda yeni standartları ve reformları beraberinde getireceği bilinmektedir. Bu bakış açısıyla, son kısımda Avrupa Birliği'ne üye olma olasılığının nasıl değerlendirildiğini ve üye olma sürecinde gerçekleştirilmesi gereken reformlara iş dünyası tarafından ne kadar destek verildiğini anlamaya yönelik sorular yer almaktadır.

Anlaşılacağı gibi, aşağıda sonuçları açıklanacak sorular geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. İş dünyasının yalnız yolsuzlukla değil, daha genel ekonomi politikaları ve temel siyasi sorunlar karşısındaki tercihleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Böyle bir genel yaklaşım, iş dünyasının temel ekonomik ve politik görüşlerini anlamamıza yardımcı olacak; dolayısıyla, yolsuzlukla savaşım stratejisinin dayanacağı temel noktaları ortaya çıkarmamızı kolaylaştıracaktır.

Senaryolar

Daha önce değindiğimiz gibi, kişilerin rüşvete karşı tutumlarını ve rüşvet verme eğilimlerini anlayabilmek için iki farklı senaryo sunulmuş ve bu durumlarda rüşvet verme yoluna başvurup başvurmayacakları sorulmuştur. Benzer senaryolar hanehalkı anketinde de yer almaktaydı ve orada da değinildiği gibi cevap verenlerin sorulara tam anlamıyla dürüst olarak karşılık vermemiş olma ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır. Kişilerin rüşvete yatkınlığını ölçmek için koyulan bu senaryolarda, sonucun gerçekte olduğundan daha az rüşvet ilişkisi içinde oldukları yönünde çıkmasını beklemeliyiz. Bu ankete, biri trafik çevirmesi, biri de ihalelerle ilgili olmak üzere iki senaryo konulmuştur.

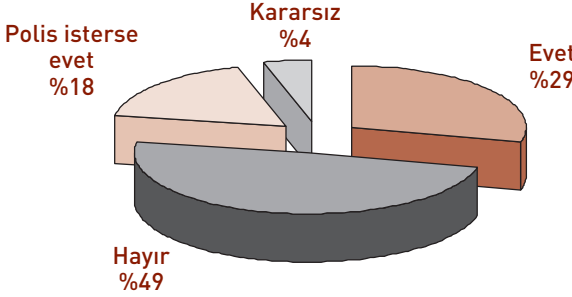
SENARYO 1: *Farz edin ki, arabanızla şehir dışı yolda bız sınırının üzerinde giderken polis çevirmesine yakalandınız. Polis memuru ödemeniz gereken cezanın 40 milyon lira olduğunu söyleyip cezanızı kesmek üzere barekete geçiyor. Bu arada siz memurla yalnız kaldığınızda, bu kadar ceza ödemek yerine "memur bey acaba 10 milyon lira versek, bu işi cezasız halledemez miyiz?" der misiniz?*

SENARYO 2: *Farz edin ki, şirketiniz bir kamu ihalesine katılıyor. Piyasa şartları ve rakipler hakkındaki bilginiz ışığında bir kuraldışı ödeme yapmadığınız takdirde, söz konusu ihaleyi kazanma ihtimalinizin düşük olduğunu gördünüz. Böyle bir durumda ilgili kamu yöneticilerine kuraldışı bir ödeme yaparak ya da çıkar sağlayarak ihaleyi kazanmaya çalışır mısınız?*

Senaryoların ikisinde de sunulan dört şıktan (rüşveti bizzat teklif ederim; rüşveti bizzat teklif etmemekle beraber teklif üçüncü bir şahıstan gelirse, teklifi kabul ederim; rüşvet vermemeyi seçerim; karar veremiyorum) birini

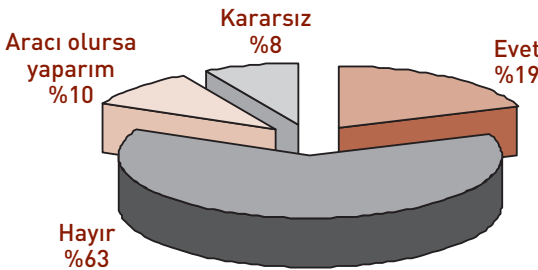
seçmeleri istenmiştir. Yanıtlar Şekil 29.a ve Şekil 29.b'de sunulmuştur.

Şekil 29.a
Senaryo 1: Trafik Polisi

Polis çevirmesine yakalanmak söz konusu olduğunda, "rüşvet teklifini yapıp cezadan kurtulurum" diyenlerin oranı %29, "ben teklif edemem, ama edilirse kabul ederim" diyenlerin oranı %18'dir. Yani cevap verenlerin %50'ye yakını rüşvet verme eylemine olası bir alternatif olarak bakmaktadır. Rüşvet vermeye eğilimli olanların hepsinin doğruyu söylemeyeceği hesaba katılmasa dahi, bu çok yüksek bir orandır. Aynı senaryonun yöneltilmiş olduğu hanehalkı anketiyle karşılaştırıldığında, rüşvet vermeye eğilimli olanların oranında bu ankette önemli bir artış vardır. Rüşvet verme teklifini bizzat yapacağını söyleyenlerin oranı hanehalkında %13 iken, bu ankette bu oran %29'a çıkmıştır. Bu sayılar, belirli alanlarda rüşvet verme eğiliminin çok ciddi boyutta içselleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 29.b
Senaryo 2: Kamu İhalesi

İkinci senaryo birinci ile karşılaştırıldığında, daha az sıklıkla karşılaşılabilecek bir olaydır ve rüşvet verildiği takdirde daha ciddi bir suç olarak nitelenebilecek bir eylemdir. Buna rağmen, rüşvet vermeyi seçenlerin oranının yine bir hayli yüksek olduğunu görmekteyiz. Doğrudan "rüşvet vermeyi teklif ederim" diyenlerin oranı %19, "biri aracılık yaparsa, kuraldışı ödemeyi yaparım" diyenlerin oranı %10'dur. Tekrar belirtelim ki, iş dünyasında senaryoların öngördüğü durumlarda rüşvet verme eğilimi hanehalkına göre belirgin biçimde daha yüksektir. Burada iş dünyasının kamu kuruluşlarıyla sık sık ilişkiye girmesi, hanehalkına göre daha yüksek bir satın alma gücüne sahip olması, nihayet kamu görevlilerinin hanehalkına ve firmalara bakışının farklı oluşu gibi etkenler önem taşır. Ayrıca, firmaların hanehalkına göre daha güvenli ve cesur davrandıkları da düşünülebilir. Bu sonuç aynı zamanda iş dünyasında rüşvet ilişkilerinin sistemin olağan bir parçası haline geldiğine de işaret etmektedir.

Ekonomik Durum Değerlendirmesi

Hanehalkı anketinde olduğu gibi, bu ankete katılanlardan da işlerinin bugünkü durumunu geçmişle karşılaştırmaları istenmiş, son bir senenin ekonomik politikalarının işleri üzerindeki etkileri sorulmuş ve gelecek yıl içinde ekonomik durumlarının ne yönde bir gelişme izleyeceğini düşündükleri öğrenilmek istenmiştir. Kişilerin, firmalarının ekonomik durumu ile ilgili beklentileri, bir reform programının uygulanması söz konusu olduğunda rüşvet ilişkilerinin dışına çıkarak olası ekstra maliyetleri üstlenmeye ne derecede hazır oldukları hakkında bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Yöneltelen sorular aşağıda sıralanmıştır:

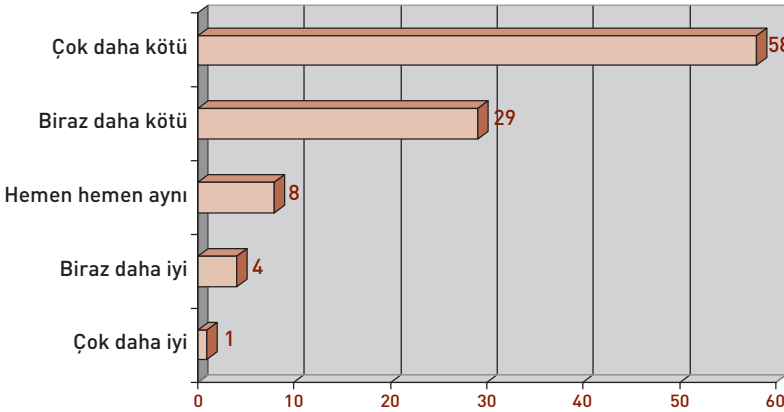
- *İşinizin şu an içinde bulunduğu ekonomik durum 1 yıl öncesiyle karşılaştırıldığında ne durumda? Çok daha mı iyi, biraz daha mı iyi, hemen hemen aynı mı, biraz daha mı kötü, çok daha mı kötü?*
- *Geçtiğimiz 1 yıllık süre içinde iş başındaki hükümetin izlemiş olduğu politikalar sizce işinizin ekonomik durumu üzerinde iyi bir etki mi, kötü bir etki mi yaptı, yoksa pek bir etkisi olmadı mı?*
- *Şu an işinizin içinde bulunduğu ekonomik durumun önümüzdeki bir yıl içinde nasıl bir gelişme göstereceğini düşünüyorsunuz? Çok*

daba mı iyi, biraz daha mı iyi, hemen hemen aynı mı, biraz daha mı kötü, çok daha mı kötü olacak?

Sonuçlar Şekil 30.a-30.c'de verilmektedir. İşlerinin içinde bulunduğu ekonomik durumu bir sene önce ile karşılaştırırken, cevap verenlerin %58'i durumlarının çok daha kötü, %29'u biraz daha kötü olduğunu söylemiştir. Bu sonuçlar son bir sene içinde yaşanan ekonomik kriz göz önüne alındığında oldukça normaldir. Son bir sene içinde uygulanan politikaların kendi işlerinin ekonomik durumu üzerindeki etkilerinden bahsederken cevap verenlerin %91'i kötü bir etki yaptığını belirtmiş, sadece %1'i iyi bir etki yaptığını söylemiştir. Aynı sorunun yöneltilmiş olduğu hanehalkı anketiyle karşılaştırıldığında sonuçlarda farklar olduğunu, son bir yıl içerisinde durumlarının kötüleştiğini ve politikaların kötü etkilerinin olduğunu söyleyenlerin oranının bu ankette daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni, büyük olasılıkla, hanehalkı ile iş dünyasının ekonomik durum ile ilgili farklı deneyimler yaşamalarından daha çok anketler arasında bulunan dönem farkı, yani 2001'de yaşanan krizin etkisidir.

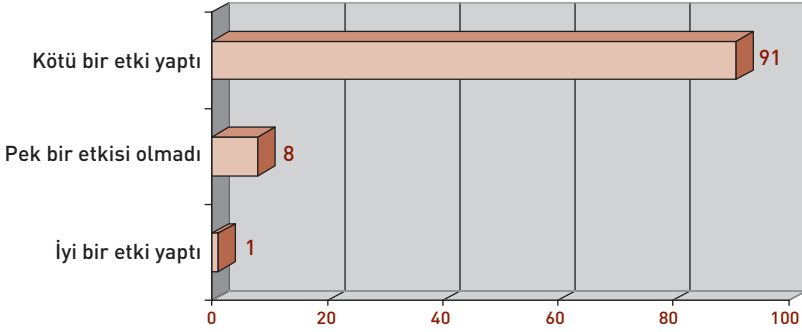
Şekil 30.a

İşinizin Şu An İçinde Bulunduğu Ekonomik Durumun 1 Yıl Öncesiyle Karşılaştırılması (Toplam yanıtlar içinde yüzdesi)

Şekil 30.b

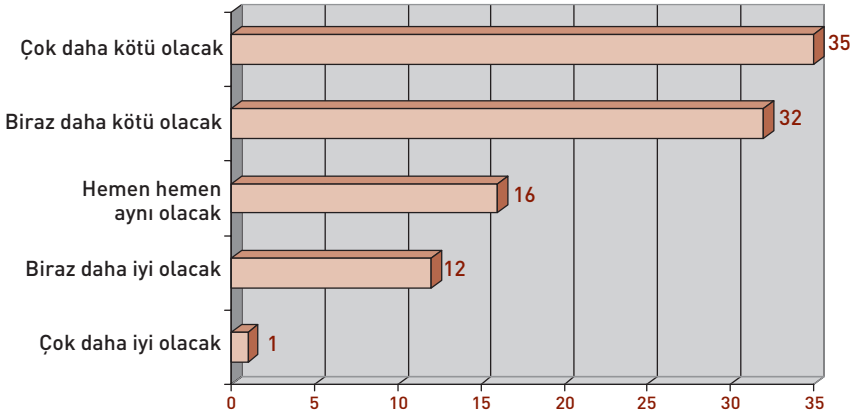
Geçtiğimiz 1 Yıllık Süre İçinde İş Başındaki Hükümetin İzlediği Politikaların İşiniz Üzerinde Algılanan Etkisi
(Toplam yanıtlar içinde yüzdesi)

İşlerinin içinde bulunduğu ekonomik durumun gelecek bir yıl içinde nasıl bir gelişme izleyeceğine ilişkin olarak sorulan soruda da cevapların oldukça kötümser olduğu görülmektedir. Gelecekte ekonomik durumun çok daha kötü olacağını belirtenlerin oranı %35, biraz daha kötü olacağını belirtenlerin oranı %32'dir.

Şekil 30.c

Şu An İşinizin İçinde Bulunduğu Ekonomik Durumun Önümüzdeki Bir Yıl İçinde Nasıl Gelişeceği Beklentisi
(Toplam yanıtlar içinde yüzdesi)

Rakiplerin Durumu

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bir şirketin kârlılığını belirleyen önemli unsurlardan biri, rakip firmaların da o firmanın uymak zorunda olduğu kurallara aynı şekilde uymaları, kurallarda veya teşviklerde ayrıcalıklardan yararlanmamalarıdır. Aksi takdirde, bu kurallara uymayan ya da teşviklerde bir şekilde kayırılan şirketler önemli avantajlara sahip olacaklar ve diğer şirketlerin kârlılıklarını düşürebileceklerdir. Şirket sahiplerinin, rakip firmaların bu tür avantajlardan yararlanmaya çalışmasını ne derece sorun olarak gördüklerini öğrenebilmek için aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

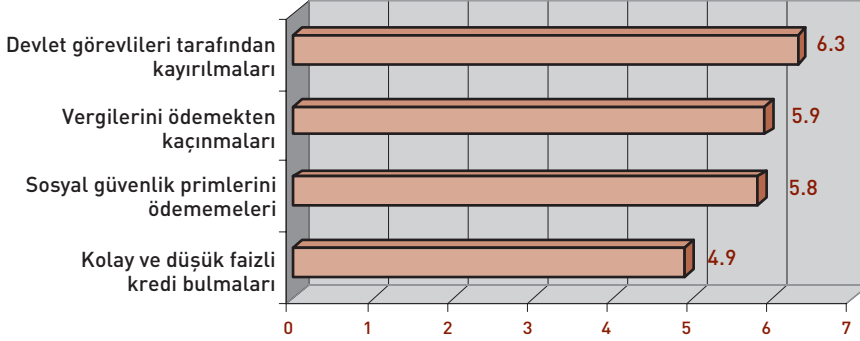
Sizin iş kolunuzda rakiplerinizin okuyacağım davranışları şirketiniz için ne ölçüde ciddi bir sorun oluşturur? 0, hiç sorun oluşturmuyor; 10, tamamıyla sorun oluşturuyor demek olacaktır.

- *Kolay ve düşük faizli kredi bulmaları*
- *Vergilerini ödemekten kaçınmaları*
- *Devlet görevlileri tarafından kayırılmaları*
- *Sosyal güvenlik primlerini ödememeleri*

Sonuçlar ortalama değerler olarak Şekil 31'de gösterilmektedir. Cevaplar birbirine oldukça yakın gözükse de; rakip şirketlerin devlet görevlileri tarafından kayırılmaları, aldığı 6.3 ortalama puan ile sıralananlar arasında en ciddi sorun olarak görülmektedir. Rakiplerin vergi ödemekten kaçınmaları ve sosyal güvenlik primlerini ödememeleri, ortalama olarak, 6'ya yakın puanlar almışlardır. Görüldüğü gibi, sayılan konuların önemli sorun oluşturduğu düşünülmektedir. Ancak, sorunların önem dereceleri arasında çarpıcı bir farklılaşma yoktur. Burada konuya yalnız haksız rekabet açısından yaklaşmıştır; ancak, sayılan sorunların kamu gelirleri üzerinde de olumsuz etki yarattığı kesindir.

Şekil 31

Rakiplerinizin Hangi Davranışları Şirketiniz İçin Ciddi Bir Sorun Oluşturur? (Ortalama puan değeri)

Kayırmanın Etkileri

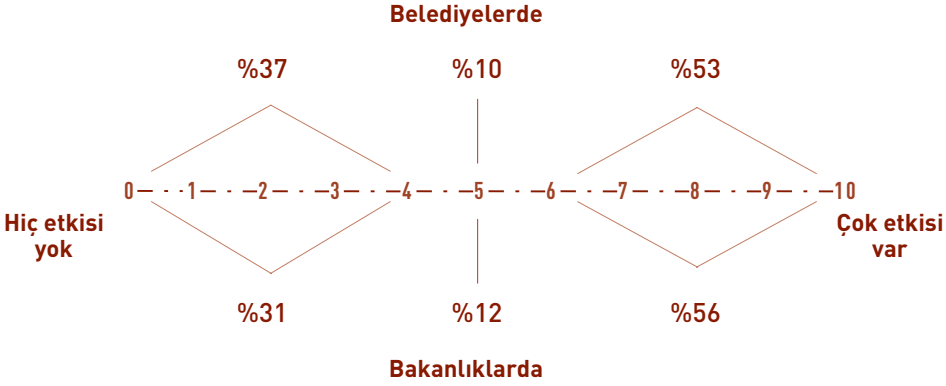
Kayırmanın ve yolsuzluğun ekonominin işleyişi üzerinde önemli etkiler doğurabileceğine daha önce değinilmişti. Kayırılma, ayrıcalıktan yararlanan firmalar için avantaj, bu ayrıcalıktan yararlanamayan firmalar için dezavantaj oluşturmaktadır. Bu kısımda, devlet kurumlarındaki kayırmanın firma sahiplerinin kendi iş kolları üzerinde ne ölçüde etki yaptığını düşündükleri sorgulanmıştır. Cevaplarda farklılıklar olabileceği düşünülerek, kayırmayı yapan kurumlar belediye yönetimleri ve bakanlıklar olarak ikiye ayrılmıştır.

Aşağıda sayılan davranışların sizin iş alanınız üzerinde ne ölçüde etki yaptığını aşağıdaki ölçeği kullanarak yanıtlar mısınız? 0, hiç etkisi yok; 10, çok etkisi var anlamına gelecektir.

- *Belediye yönetimlerinin kimi firmaları kayırmaları*
- *İlgili bakanlıkların kimi firmaları kayırmaları*

Sonuçlar Şekil 32.a'da gösterilmektedir. Cevap verenlerin %53'ü belediye yönetimlerinin kimi firmaları kayırmasının kendi iş kolları üzerinde önemli ölçüde etki yaptığını söylemiştir (6-10 puan arasında cevap verenler). Bakanlıklar söz konusu olduğunda, bu oran %56'ya çıkmaktadır. Kayırmanın önemli etkisi olmadığını düşünenler (0-4 arasında puan verenler) ise belediyeler ve bakanlıklar için 1/3 civarındadır.

Şekil 32.a Kurumlarda Kayırmanın Etkisi

İkinci kısımda, doğrudan firmaları ilgilendiriyor gibi gözükme de, dolaylı yollardan firmaları etkileyeceği düşünülerek, kamu görevlilerinin resmi görevlere tanıdıklarını getirmesinin ve özel çıkar gruplarının siyasi partilere kuraldışı katkı yapmalarının firma sahiplerinin iş kolları üzerinde ne ölçüde etki yaptığı sorgulanmıştır.

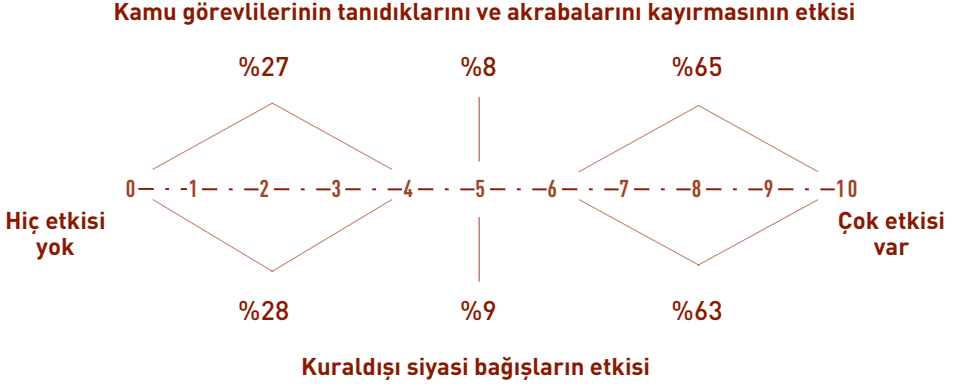
Aşağıda sayılan davranışların sizin iş alanınız üzerinde ne ölçüde etki yaptığını aşağıdaki ölçeği kullanarak yanıtlar mısınız? 0, hiç etkisi yok; 10, çok etkisi var anlamına gelecektir.

- *Kamu görevlilerinin resmi mevkilere kendi tanıdıklarını ve akrabalarını getirmeleri*
- *Özel çıkar gruplarının siyasi partilere ve seçim kampanyalarına kuraldışı katkı yapmaları*

Sonuçlar Şekil 32.b'de gösterilmektedir. Kamu görevlilerinin resmi görevlere tanıdıklarını getirmesinin iş alanları üzerinde etkisi olduğunu söyleyenler, etkisi olmadığını söyleyenlerin iki katından fazladır. Siyasi partilere kuraldışı katkı yapılması söz konusu olduğunda da aynı oranlar geçerlidir. Sonuçlar gösteriyor ki, iş dünyası temsilcileri, bu tür kayırmaları, doğrudan şirket kayırmaları kadar iş alanları üzerinde etkili bulmaktadırlar. Buradaki iki soruya verilen yanıtların izlenim niteliğinde olduğunu anımsatalım.

Şekil 32.b Kayırmanın Etkisi

Yolsuzluk ve Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü

Giriş bölümünde de değindiğimiz gibi, yolsuzluğun uzun vadede de belirli sorunlar doğurduğu kabul edilmektedir. Yolsuzluğun yaygın olduğu sistemlerde şirket kaynaklarının, verimliliği arttırmaktan çok, yolsuzluğun getirdiği farklı fırsatlardan yararlanabilmek adına veya kimi durumlarda yolsuzluğun getirdiği sorunlarla baş edebilmek için harcadığı söylenebilir. Bu da, tabii ki, şirketlerin verimlilik anlamında yabancı şirketlerle rekabet edememelerine neden olabilmektedir. İkinci olarak da, yolsuzluğun neden olduğu sorunlarla baş etmeyi bilemeyen yabancı şirketlerin bu ülkelere yatırımlarını azalttıkları düşünülmektedir. İş dünyasının bu konularda ne düşündüğünü anlayabilmek için aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

0-10 ölçeğini kullanarak, aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz. 0, verilen ifadeye hiç katılmadığınızı, 10 ise tamamen katıldığınızı belirtmektedir.

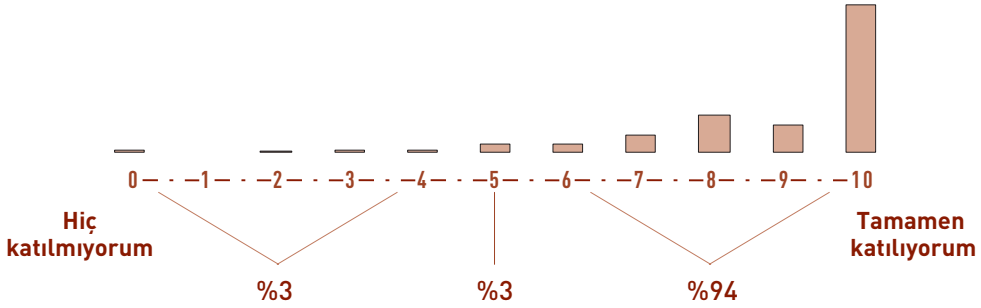
- Türkiye'de büyük ihalelerde rüşvet ve yolsuzluk tamamen engellense, genel olarak Türkiye'deki firmalar uluslararası rekabette oldukça güçlü olurlar.*
- Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının düşük olmasının nedeni yaşanmakta olan rüşvet ve yolsuzluk olaylarıdır.*

Sonuçlar Şekil 33.a ve Şekil 33.b'de gösterilmektedir. Cevap verenlerin %94'ünün ihalelerde yolsuzluğun engellenmesinin, Türkiye'deki firmaların uluslararası rekabette daha güçlü duruma gelmesini sağlayacağını düşündükleri görülmektedir (6-10 puan arası verenler). Aynı şekilde, cevap verenlerin %82'si yolsuzluğu yabancı sermaye yatırımlarının az olmasının nedeni olarak görmektedir (6-10 puan arası verenler). Bu sorularla ilgili oranların yüksekliği dikkat çekicidir. Söz konusu oranlar iş dünyasının yolsuzluğun uluslararası ekonomik etkileri konusunda çok net bir bakışa sahip olduğunu ve bu açıdan yolsuzluğun önlenmesini önemsedğini göstermektedir.

Şekil 33.a

Yolsuzluklar ve Uluslararası Rekabet

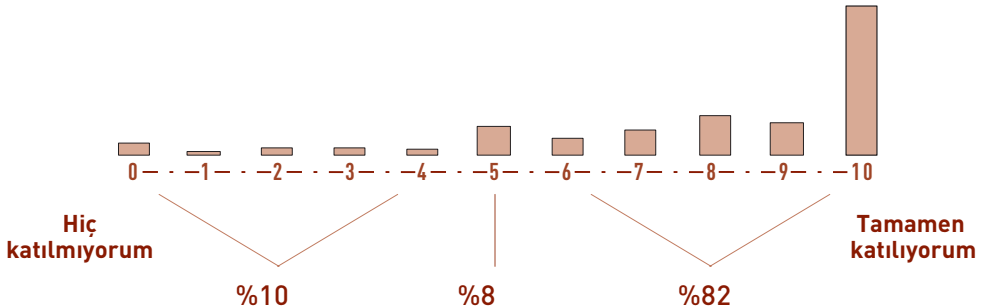
Türkiye'de büyük ihalelerde rüşvet ve yolsuzluk tamamen engellense, firmalar uluslararası rekabette oldukça güçlü olurlar.

Şekil 33.b

Yolsuzluklar ve Yabancı Sermaye

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının düşük olmasının nedeni yaşanmakta olan rüşvet ve yolsuzluk olaylarıdır.

Türkiye'nin Çözülmesi Gereken Sorunları

Hanehalkında olduğu gibi, iş dünyası anketinde de, rüşvet ve yolsuzluğun Türkiye'nin diğer sorunları arasında ne derece önemsendiği öğrenilmek istenmiştir. Bunun için ankete katılanlara, Türkiye'de çözülmesi gerektiğini düşündükleri en önemli iki sorunun neler olduğu aşamalı olarak sorulmuştur. İlk olarak çözülmesi gerektiğini düşündükleri en önemli sorunu, sonra da ikinci olarak önemli buldukları sorunu belirtmeleri istenmiştir. Soru ve sıralanan sorunlar aşağıdaki gibidir:

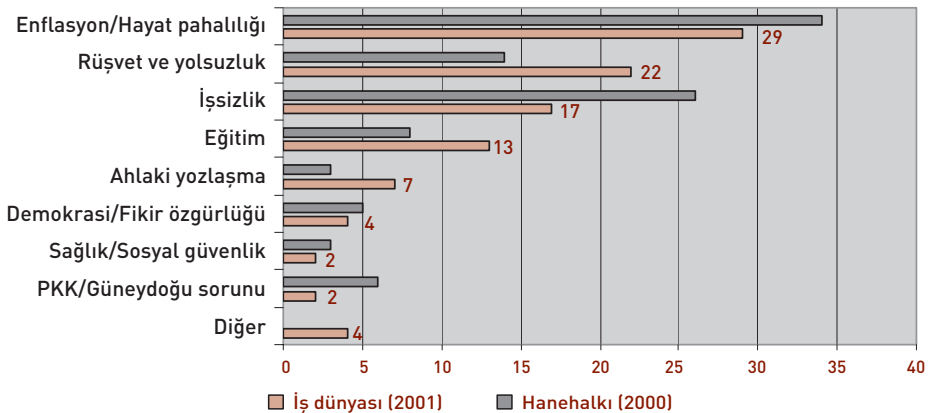
Şimdi okuyacaklarım arasında şu an Türkiye'nin çözülmesi gereken en önemli sorunu sizce hangisidir? Peki ikincisi hangisidir?

- Enflasyon, hayat pahalılığı
- İşsizlik
- PKK/Güneydoğu sorunu
- Rüşvet ve yolsuzluk
- Eğitim
- Ahlaki yozlaşma
- Demokrasi/Fikir özgürlüğü
- Sağlık/Sosyal güvenlik
- Diğer (Yazınız)

Soruda, kişilerin başka sorunları söylemek isteyebileceğinden hareketle iki adet diğer kolonu açılmıştır. Sıralanan maddeleri ilk iki sorun içinde görenlerin toplam içindeki oranları Şekil 34'te gösterilmektedir.

Şekil 34

Türkiye'nin Çözülmesi Gereken En Önemli Sorunu (Toplam cevap içinde yüzde pay)

Cevap verenlerin %29'u enflasyon/hayat pahalılığını çözülmesi gereken en önemli ilk iki sorun arasına koymuştur. Rüşvet ve yolsuzluk %22, işsizlik %17 ve eğitim %13 ile enflasyon/hayat pahalılığının arkasından gelmektedir.

Hanehalkı anketiyle karşılaştırdığımızda, hanehalkında da ilk sırada %34 ile enflasyon/hayat pahalılığının yer aldığını görmekteyiz. İşsizlik, hanehalkı tarafından %26 ile çözüm bekleyen en önemli ikinci sorun olarak ifade edilirken, rüşvet ve yolsuzluk üçüncü sırada yer almaktadır. Rüşvet ve yolsuzluk; iş dünyasında ikinci, hanehalkında üçüncü olmak üzere, iki ankette de çözülmesi gereken en önemli üç sorun arasında yer almaktadır. Ahlaki yozlaşma seçeneği de bir dereceye kadar rüşvet ve yolsuzlukla ilişkili görülebilir; ancak, bu seçeneğe ne gibi anlamlar yüklendiğini tam olarak bilemiyoruz. İş dünyası anketinde işsizlik, beklendiği gibi, hanehalkı anketine göre daha az önemsenen sorunlar arasındadır. İşsizliği çözülmesi gereken en önemli iki sorun arasına koyanlar hanehalkında %26 iken, bu ankette %17'dir. PKK sorununun puanında ciddi bir gerileme görülmesi, iki anket arasındaki zaman zarfında bu konuda alınan mesafenin ve ulaşılan rahatlamanın bir yansımasıdır. Soruda arka arkaya iki şık sorulmuş olması yanıtların en önemli görülen şıklarda toplanmasına neden olmuştur. Örneğin sağlık-sosyal güvenlik ve demokrasi-fikir özgürlüğü seçeneklerinin puanlarının düşüklüğü toplumun bu sorunları pek önemsemediğini değil, ilk iki sorun arasında görmediğini ifade eder.

Toplumsal Düzen

Yolsuzlukla mücadele açısından olduğu kadar iş dünyası-kamu yönetimi ilişkileri açısından da önemli olan bir konu, firma sahip ve/veya yöneticilerinin geniş kapsamlı toplumsal reformlara nasıl baktıklarıdır. Ankete katılanlardan, toplumsal düzende bir değişiklik isteyip istemedikleri, eğer istiyorlarsa, bu değişikliğe götürececek reformların ne şekilde gerçekleşmesini istedikleri öğrenilmek istenmiştir. Yöneltilen soru aşağıdadır:

Şimdi size içinde yaşadığımız toplumsal düzen hakkında birkaç görüş okuyacağım. Sizin görüşünüze en yakın olanını söyler misiniz?

- *Tüm toplumsal düzenimiz büyük bir değişiklikle yeniden şekillendirilmeli.*

- *Toplumsal düzenimiz yapılacak reformlarla yavaş yavaş değiştirilmeli.*
- *Toplumsal düzenimiz her türlü değişiklik girişimine karşı korunmalı.*

Sonuçlar Şekil 35'te sunulmaktadır. Sonuçlardan, %5'lik küçük bir kesim dışında, ankete katılan hemen herkesin toplumsal düzende bir değişiklik ve reform istediği görülmektedir. Cevap verenlerin %41'i hızlı ve kapsamlı bir değişim isterken, %53'ü daha yavaş reformlarla düzenin yeniden şekillenmesinden yana olduklarını belirtmişlerdir. Bu cevaplar bir yıl önceki hanehalkı çalışması ile karşılaştırıldığında, iş dünyasının daha fazla değişim yanlısı olduğu izlenimi edinilmektedir.

Şekil 35
Toplumsal Düzen

Tüm toplumsal düzenimiz büyük bir değişiklikle yeniden şekillendirilmeli	%42
Toplumsal düzenimiz yapılacak reformlarla yavaş yavaş değiştirilmeli	%53
Toplumsal düzenimiz her türlü değişiklik girişimine karşı korunmalı	%5
Cevap yok	%1

Mevzuatın Ulaşılabilirliği ve Uygulanması

Belirli durumlarda rüşvete yol açan etkenlerden biri de şirketlerin uyulması gereken mevzuata ulaşmakta ya da mevzuatı anlamakta ve uygulamakta karşılaştıkları zorluklar olabilir. Eğer şirketler kendilerini ilgilendiren mevzuata ulaşmakta veya onu anlamakta zorluk çekiyorlarsa, zaten onu uygulamaya çalışmaları çok zorlaşmaktadır. Bunun da şirketlerin mevzuata uygun davranmaktan dolayı ceza ödemek yerine daha düşük tutarlarda rüşvet vermeyi meşru görmelerine neden olacağını düşünebiliriz. Benzer şekilde, eğer şirket sahipleri/yöneticileri mevzuatın gereklerinin yerine getirilmesiyle ilgili denetimin adil şekilde yapıldığını düşünmüyorsa, mevzuatın yaptırımlarından kaçınma yolları bulmaya çalışırken rüşvete başvurmakta kendilerini daha rahatlıkla haklı sayacaklarını öngörebiliriz. İş adamlarının mevzuatı ne derece ulaşılabilir, anlaşılabilir bulduklarını ve devletin mevzuatı uygulamada ne derece adil davrandığına inandıklarını sorgulayabilmek için ankette aşağıdaki soru yöneltilmiştir:

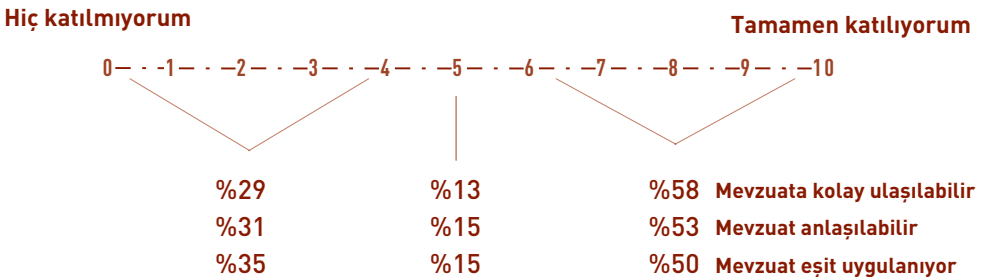
Şimdi soracağım soruları yanıtlarken işinizle ilgili mevzuatı (kanun, kararname, tebliğ, yönetmelik, bakanlık kararı ve genelge gibi) göz önüne almanızı rica ediyorum. Yine 0-10 ölçeğini kullanarak, aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz. 0, verilen ifadeye hiç katılmadığınızı, 10 ise tamamen katıldığınızı belirtmektedir. İfadeye katılma dereceniz arttıkça sıfırdan ona doğru artan değerler verebilirsiniz

- *Şirketimin tabi olduğu mevzuatla ilgili bilgilere kolayca ulaşabiliyorum.*
- *Şirketimi etkileyen mevzuat kolay anlaşılabilir.*
- *Şirketimi etkileyen mevzuat iş kolumuzdaki tüm firmalara eşit uygulanmaktadır.*

Sonuçlar Şekil 36'da gösterilmektedir. Cevap verenlerin %29'u mevzuatın ulaşılabilirliği konusunda 0 ile 4 arasında puanlar vererek mevzuatı ulaşılabilir bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Mevzuata ulaşılabilirlik konusundaki ortalama ise 6.2 puan olarak hesap edilmiştir. Diğer taraftan, cevap verenlerin yaklaşık 1/3'ü mevzuatı anlaşılabilir bulmamaktadır (0-4 arası puan verenler) ve bu konudaki ortalama puan 5.9 değerini almaktadır. Sonuçta, iş dünyasının hiç de azımsanamayacak bir bölümü ya mevzuata ulaşamamaktan rahatsızdır ya da mevzuatın anlaşılır olmadığından yakınmaktadır. Bu tablonun yolsuzluğa ne ölçüde neden oluşturduğu tartışmaya açık olmakla birlikte, mevzuatın ulaşılabilirliği konusunda bazı adımların atılmasına gereksinim olduğu açıktır. Mevzuatın açık ve kolaylıkla anlaşılır bir yapıya kavuşturulması da ayrıca önemli gözükmektedir. Mevzuatın herkese eşit uygulanıp uygulanmadığına dair yöneltilen soruda ise cevap verenlerin sadece yarısı mevzuatın eşit uygulandığını söylemiştir

Şekil 36

Mevzuatın Ulaşılma, Anlaşılma ve Uygulanması

ve bu sorudaki ortalama puan 5.7 çıkmıştır. Görülmektedir ki, kuralların uygulanması ve denetlenmesi aşamasına getirilecek her türlü reform aynı zamanda kuralların ulaşılabilirliği, anlaşılabilirliği ve uygulanabilirliği konuları ile de ilgilenmek durumundadır.

Farklı Alanlarda Mevzuatın Yol Açtığı Para ve Zaman Maliyeti

Mevzuatı uygulamanın şirketlere maliyetinin yüksek olduğu durumlarda şirket sahiplerinin/yöneticilerinin kanunun gerektirdiği zorunlulukları yerine getirmektense, bunu uygulamaktan kaçınmanın yollarını aramaya daha yatkın olmalarını bekleyebiliriz. Mevzuata uymanın bedelinin yüksek olduğu durumlarda rüşvetin yaygınlığının ve tutarının artacak olması tahmin edilebilir. Farklı alanlardaki mevzuatın şirketlere getirdiği para ve zaman yükünü aydınlatabilmek için iş sahiplerine yöneltilen soru şudur:

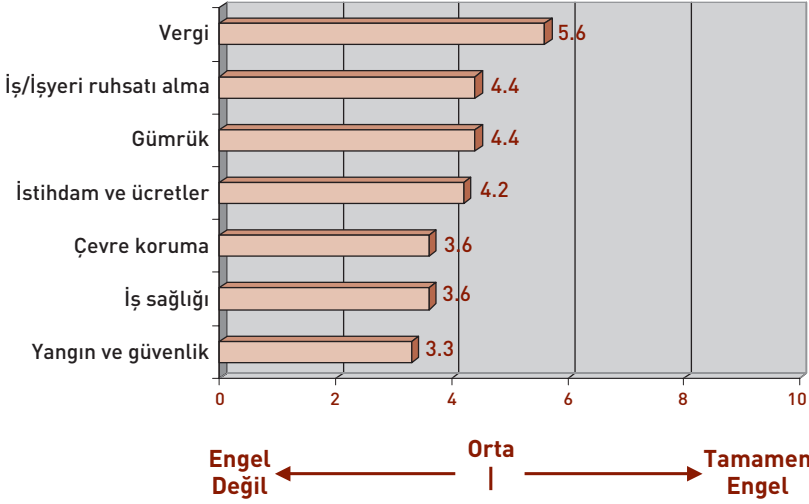
Sizin iş kolunuzda çalışan firmaların faaliyetlerinde aşağıda sayacağım mevzuat türlerinin para ve zaman maliyeti olarak ne derece engel oluşturduğunu size verilen ölçeği kullanarak belirtiniz. Eğer sayılan mevzuat türlerinden herhangi biri iş kolunuzu ilgilendirmiyorsa, bunu belirtiniz. 0, hiç engel teşkil etmiyor; 10, tamamen engel teşkil ediyor anlamına gelecektir.

- *İş/İşyeri ruhsatı almakla ilgili mevzuat*
- *Çevre koruma ile ilgili mevzuat*
- *İş sağlığıyla ilgili mevzuat*
- *Yangın ve güvenlik ile ilgili mevzuat*
- *İstihdam ve ücretler ile ilgili mevzuat*
- *Vergi ile ilgili mevzuat*
- *Türkiye'deki gümrük ile ilgili mevzuat*

Sonuçlar Şekil 37'de verilmektedir. Şirket sahiplerine göre en yüksek para ve zaman yükü getiren mevzuat vergi mevzuatıdır. Vergi mevzuatına verilen ortalama puan 5.6'dır. Daha sonra yaklaşık birer puanlık düşüşle, iş/işyeri ruhsatı alma, gümrük, istihdam ve ücretler ile ilgili mevzuat gelmektedir. Şirketler için en az yük teşkil eden mevzuat türleri 3.6 puanla çevre koruma ve iş sağlığı mevzuatı ve 3.3 puanla yangın ve güvenlik mevzuatıdır. Bu puanlardan anlaşılan, mevzuatın hiçbir konuda çok büyük bir engel olarak görülmediğidir.

Şekil 37

Farklı Alanlarda Mevzuatın Para ve Zaman Maliyeti Olarak Ne Derece Engel Oluşturduğu (Ortalama puan değeri)

Sonuçları yorumlarken üstünde durulması gereken bir nokta şudur: Mevzuatın kendisi ağır şartlar içerebilir, ama eğer kamu yönetimi bu mevzuatın uygulanıp uygulanmadığına ilişkin denetlemeyi (şu ya da bu nedenle) gevşek tutuyorsa, mevzuatın gereklerinin yerine getirilme oranı düşecektir ki, bu da söz konusu şirketler için mevzuatın yükünü hafifletecektir. Çevre koruma, iş sağlığı ve yangın ve güvenlik konularındaki mevzuat için böyle bir sav özellikle geçerli olabilir.

Temelde bu soruyla ulaşılmak istenen, mevzuatın içeriğinin getirdiği maliyetlerden bağımsız olarak mevzuatın uygulanışı sırasındaki bürokratik işlemlerin neden olduğu para ve zaman maliyetinin nasıl bir engel oluşturduğu olsa da; görüşülen kişiler mevzuatın içeriğinin neden olduğu (ve bazı durumlarda mevzuatın uygulanmaması için verilen rüşvetin yol açtığı) maliyetleri düşünerek cevap vermiş olabilirler.

İş Dünyası ve Kamu Yönetimi

Gerek yolsuzlukla savaşımında, gerek kamu yönetiminin herhangi bir alanını ilgilendiren bir reformda iş dünyasının kamu yönetimi ile ilgili izlenim,

kanı ve yargılarının etkili olacağı açıktır. İş dünyasının bu alandaki reformlara vereceği destek kamu yönetimiyle ilgili yargı ve önyargılarının izlerini taşıyacaktır. Bu açıdan iş dünyasının kamu yönetimine bakışını aydınlatmak önem taşımaktadır. İş dünyasının kamu kesimine bakışını, kamu birimleriyle olan ilişkilerini ve dolayısıyla kamu kesimi ile ilgili memnuniyet veya memnuniyetsizliklerini anlayabilmek için aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

0-10 ölçeğini kullanarak, aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz. 0, verilen ifadeye hiç katılmadığınızı, 10 ise tamamen katıldığınızı belirtmektedir.

- *Kamu yöneticileri iş dünyasının sorunları hakkında bilgi sahibi değil.*
- *Türkiye’de iş dünyasının zamanının çoğu bürokratik sorunları çözmeye çalışmakla geçiyor.*
- *İş dünyasında genel olarak sorunları çözmek için bürokrasi içinden bir destek bulmak mutlaka gereklidir.*
- *İş dünyasının kamu yönetimiyle varolan sorunlarının çözümünde siyasi parti kadroları etkin rol oynamaktadır.*
- *Türkiye’de ekonomi politikalarının belirlenmesinde iş dünyasının önemli bir etkisi olamıyor.*

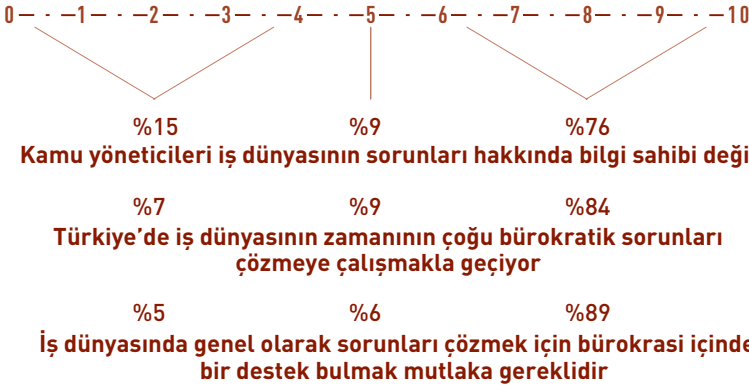
Sonuçlar Şekil 38.a ve 38.b’de gösterilmektedir. İş dünyasının, genel olarak, kamuda ekonomik konularda karar verme mekanizmalarının kopukluğundan, bu kararların iş dünyasının gereksinimlerini karşılayamamasından şikayetçi olduğunu görmekteyiz. İş dünyası temsilcilerinin %76’sı kamu yöneticilerinin iş dünyasının sorunları hakkında fikir sahibi olmadıklarını (6-10 puan arası verenler) düşünmektedirler ve altını çizelim ki, %40’ı bu soruya 10 puan vermişlerdir. Bu sayıların bir ölçüde abartma içerdiği düşünülse bile, iş dünyası ile kamu yönetimi arasında önemli bir iletişim açığı bulunduğu kesindir. Bu sayıların yüksekliğinin bir nedeni de iş dünyasının kamu politikalarına ilişkin bilgisinin yetersiz olması ya da iş dünyasının sorunlara dar bir açıdan bakıyor olması olabilir. Ancak bu durum dahi iki yönlü bir iletişimin sağlanamadığını gösterir.

Şekil 38.a

İş Dünyasının Sorunları ve Bürokrasi

Hiç katılmıyorum

Tamamen katılıyorum

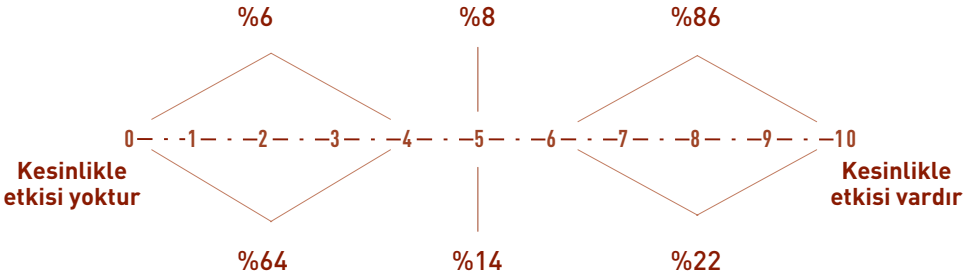

İş dünyasında zamanının çoğunu bürokratik sorunları çözmeye çalışarak geçirdiğini düşünenlerin (6-10 puan arası verenler) oranı %84'dür. Sorunların çözülebilmesi için bürokrasi içinden destek bulunması gerektiğini düşünenlerin oranı ise %89'dur. Bu desteğin büyük çoğunlukla kamu önünde eşitliği zedeleyeceği ve yolsuzluk kapsamına gireceği düşünülürse, destek ihtiyacı yolsuzluğu arttıran önemli sebeplerden biri olarak gözükecektir.

Şekil 38.b

İş Dünyası ve Siyaset

Siyasi Parti Kadrolarının İş Dünyası Üzerindeki Etkisi

İş Dünyasının Türkiye'de Ekonomi Politikalarının Belirlenmesindeki Etkisi

İş dünyasının kamu yönetimiyle sorunlarının çözümünde siyasi parti kadrolarının etkin rol oynadığını düşünenlerin oranı da %86'dır. Cevap verenlerin %64'ü ekonomi politikalarının belirlenmesinde iş dünyasının yeterli etkisi olmadığını belirtmişlerdir. İş dünyasında yaygın kamu politikalar oluşturulurken iş dünyasına yeterince danışılmadığı, doğan sorunların çözümünde ise siyasi parti kadrolarının etkili olduğudur.

Sonuçları özetlersek, iş dünyası temsilcilerine göre, iş dünyası bir sürü bürokratik formaliteyle karşılaşmakta, bunlarla baş edebilmenin (en önemli) yolunu da kamu içinde-bürokrasiden ya da politikacılardan-destek bulmak şeklinde görmektedir. İş dünyasının karşılaştığı formaliteler önemli ölçüde azaltılırsa, kamu yönetimi ile iş dünyası arasında nesnel ve hukuk kurallarına uygun ve etkin bir iletişim geliştirilirse, olağandışı yollardan destek arama eğiliminin zayıflayacağı söylenebilir.

Bankalar

İş dünyası ile kamu yönetimi ilişkilerinin en tartışmalı ve sorunlu olduğu alanlardan biri, belki de birincisi bankacılık sektörüdür. Dolayısıyla, son iki yılın en önemli gündem konularından olan, zarar eden özel ve kamu bankalarının içinde buldukları duruma düşüş nedenlerini iş dünyasının nasıl değerlendirdiğini anlamak amacıyla şu soru yöneltilmiştir:

Yine 0-10 ölçeğini kullanarak, aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz. 0, verilen ifadeye hiç katılmadığınızı, 10 ise tamamen katıldığınızı belirtmektedir.

- *Son iki yılda devletçe el konulan özel bankaların içine düştüğü durumun tek sorumlusu bu bankaların kaynaklarını kuraldışı yöntemlerle kullanan banka sahipleri ve yöneticileridir.*
- *Kamu bankalarının içine düştüğü krizin temel nedeni dar çıkar çevrelerinin yolsuzlukları değil, geniş halk kitlelerinin taleplerinin politikacılar üzerinde yarattığı baskıdır.*

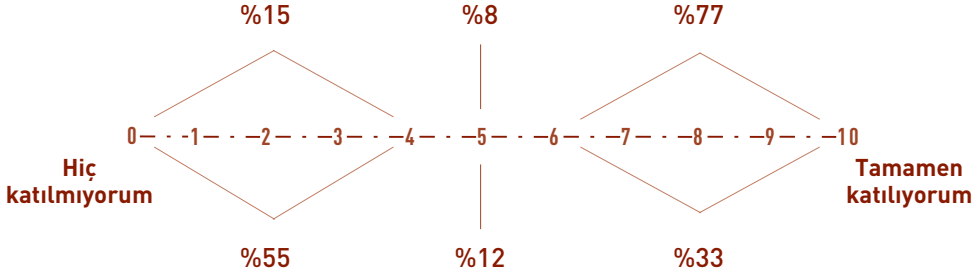
Sonuçlar Şekil 39'da gösterilmektedir. El konulan özel bankaların durumlarının tek sorumlusunu bankaların kaynaklarını kuraldışı yöntemlerle kendileri için kullanan banka sahipleri olarak görenlerin oranı

%77'dir (6-10 puan arası verenler); bu soruya 10 puan verenlerin oranı %50'dir. Bu oranlar iş dünyasının el konulan bankalarla ilgili olarak net bir bakışa sahip olduğunu ve bu bankaların sahip ve yöneticilerinin kuraldışı davranışları dolayısıyla içinde buldukları duruma düştüğünü düşündüklerini göstermektedir. Özel bankaların batışının nedenini yanlış ticari kararlar olarak görenlerin çok az olduğu görülmektedir. Kamu bankaları söz konusu olduğunda zararın nedeni olarak geniş halk kitlelerinin politikacılar üstünde oluşturduğu baskıdan kaynaklandığını düşünenlerin oranı %33'tür. Bu görüşe katılmayanların oranı ise daha yüksektir. Açıkça görüldüğü gibi, iş dünyası açısından kamu bankalarının içine düştüğü durumun bir numaralı nedeni geniş halk kitlelerinin talep ve baskıları ile ilgili değildir .

Şekil 39

İş Dünyasının Bankaların Durumuna Bakışı

Son iki yılda devletçe elkonulan özel bankaların içine düştüğü durumun nedeni banka sahiplerinin/yöneticilerinin kaynakları kuraldışı kullanmalarındır

Kamu bankalarının içine düştüğü krizin temel nedeni dar çıkar çevrelerinin yolsuzlukları değil, geniş halk kitlelerinin politikacılar üzerinde yarattığı baskıdır

Yolsuzlukla Mücadelede En Güvenilir Önder Politikacı

Bu aşamaya kadar olan sorularla ankete katılanların yolsuzluğun ekonomiyi ve kendi iş alanlarını ne derece etkilediğini düşündükleri ve yolsuzluğa neden olduğu düşünülebilecek çeşitli sorunlar ile ilgili düşünceleri öğrenilmeye çalışıldı. İzleyen bölümde ise iş dünyasını oluşturan kesimlerin olası bir reforma ne kadar destek vereceklerini anlamaya yönelik sorulara

yer verildi. Daha sonraki bir kaç soru ise iş dünyasının bu reformun nasıl olması gerektiğine ve kimlerin önderliğinde yapılabileceğine ilişkin düşüncelerini anlamaya yönelik olacaktır.

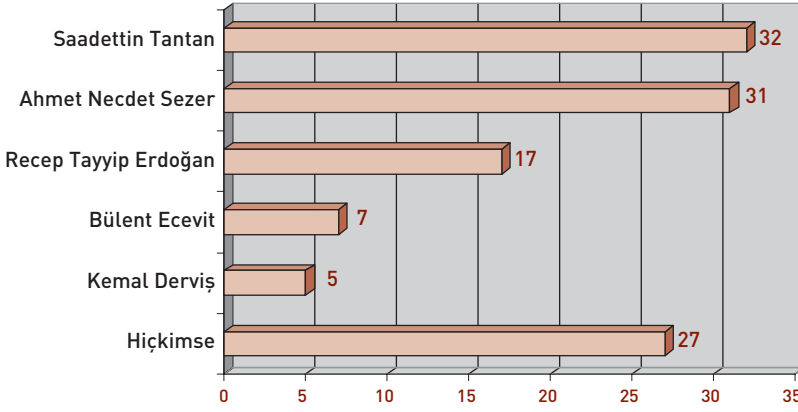
Hanehalkı anketinde olduğu gibi, iş dünyası anketinde de kişilere rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede en güvendikleri devlet ve siyaset adamlarının kim olduğu sorulmuştur. Soru şöyledir:

Günümüz Türkiye'sinde devlet ve siyaset adamları arasında rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede en güvenilir kişiler sizce kimlerdir?

Bu soruyla ilgili olarak kişilere herhangi bir isim listesi gösterilmemiştir. Kişilerden en fazla üç isim vermeleri istenmiş olmakla birlikte, isim verenlerin önemli bir bölümü bir ya da iki isimle yetinmiş, bir grup da herhangi bir isim vermemiştir. Ortalama olarak kişi başına 1.66 isim verilmiştir. Sonuçlar Şekil 40'ta sunulmaktadır. Sonuçlar hesaplanırken cevap verenlerin kişileri kaçınıcı sıraya koydukları önemsenmemiş, sadece belirli bir siyasetçiyi, sırasına bakılmadan, kaç kişinin yolsuzlukla mücadelede güvenilir olarak belirttiğine bakılmıştır. Sonuçlarda, ilk iki sırada, bir yıl önce uygulanan hanehalkı anketinde olduğu gibi dönemin İçişleri Bakanı Saadettin Tantan ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yer aldığı görülmektedir. (İş dünyası anketinin Ekim-Kasım 2001'de uygulandığını anımsatalım.) Anketlerin yapıldığı dönemler farklı olduğu için iki anketi karşılaştırmak çok da sağlıklı olmayacaktır; ama belirtilmesi gereken önemli bir nokta, bu ankette de hanehalkı anketinde olduğu gibi, hiçbir siyasetçinin adını vermeyenlerin oranının %27 gibi önemli boyutlarda olmasıdır; bu gruba "fikri yok" şikkı da eklendiğinde oran %30'a çıkmaktadır. Dolayısıyla, anketimize katılanların neredeyse üçte biri günümüz politikacıları arasında yolsuzlukla mücadelede güvenilir bir isim bulamamaktadır. Bu durum da en başta vurgulanmış olan siyasetçilere duyulan güven eksikliği sonuçlarıyla tutarlı bir bulgudur ve üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır.

Şekil 40

Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadelede En Güvenilir Politikacılar

NOT : Soruda en çok 3 isim sorulmuş, yanıtlarda ortalama 1.66 isim belirtilmiştir; dolayısıyla oranların toplamı 100'ü aşmaktadır.

Kurumlar Temelinde Yolsuzlukla Mücadele Yöntemi

Yolsuzlukla mücadelede en önemli etkenler siyasal otoritenin kararlılığı ve toplumsal destek yanında net ve tutarlı bir mücadele stratejisi ve kurumlara/alanlara göre farklılaştırılmış önlemler ve yöntemlerdir. Hanehalkı anketinde olduğu gibi, bu ankette de, ankete katılanlardan her kurum için yolsuzlukla mücadelede en uygun buldukları reform türünün ne olduğu öğrenilmek istenmiştir. İş dünyası temsilcilerine aşağıdaki soru yöneltilmiştir:

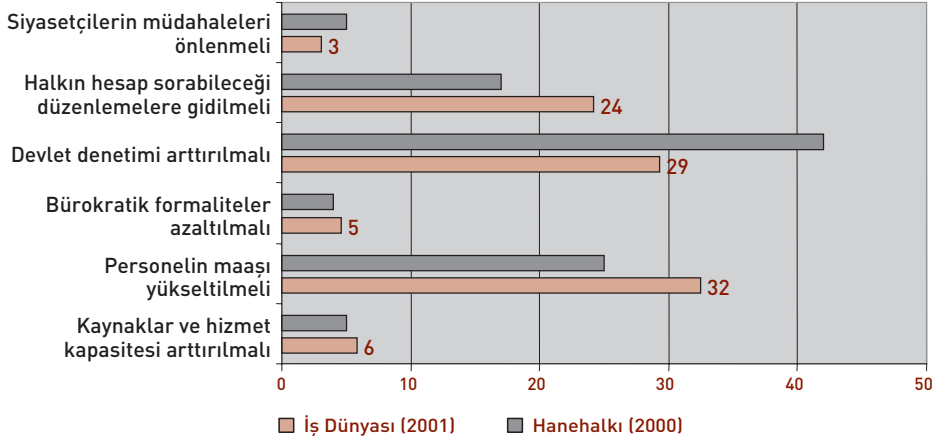
Türkiye'de yolsuzluk ve rüşvetle mücadele için öne sürülen reformlardan bazılarını size okuyacağım. Aşağıda sayacağım kurumlar için en önemli ve acil gördüğünüz reformu belirtiniz.

- Kaynakların ve hizmet kapasitesinin artırılması lazım
- Personelin maaşı yükseltilmeli
- Bürokratik formaliteler azaltılmalı
- Devletin denetimi artmalı
- Halkın hesap sorabileceği düzenlemelere gidilmeli
- Siyasetçilerin müdabaleleri önlenmeli

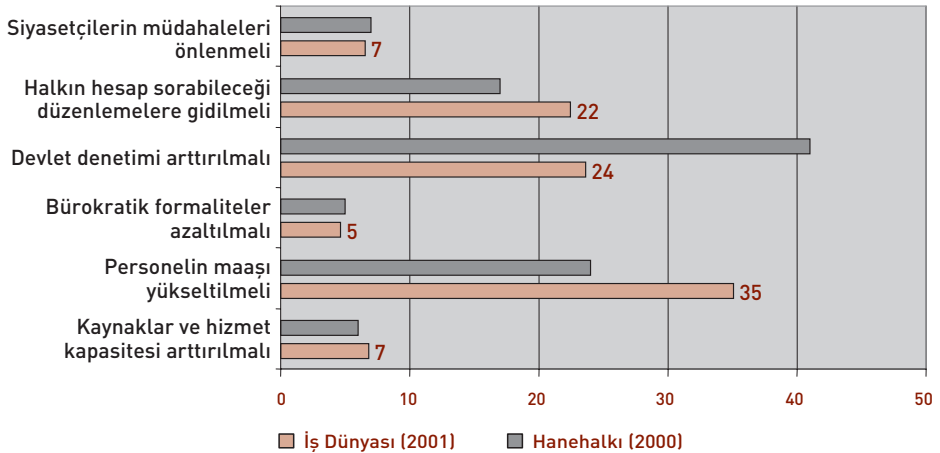
Sonuçlar, karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacıyla kurum bazında

aktarılmaktadır. Hatırlanacağı üzere, cevap verenlerden her kurum için en önemli ve acil gördükleri tek bir reform türünü seçmeleri istenmiştir. Şekil 41.a-41.i'de her kurum için önerilen reform önerilerinin oranları, karşılaştırma yapabilmemize olanak sağlaması açısından hanehalkı sonuçlarıyla birlikte sunulmaktadır.

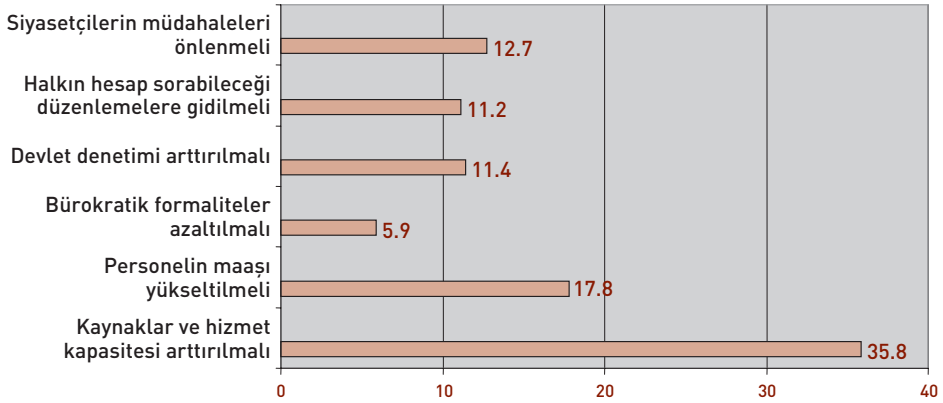
Şekil 41.a
Trafik Polisinde Reform Önerileri

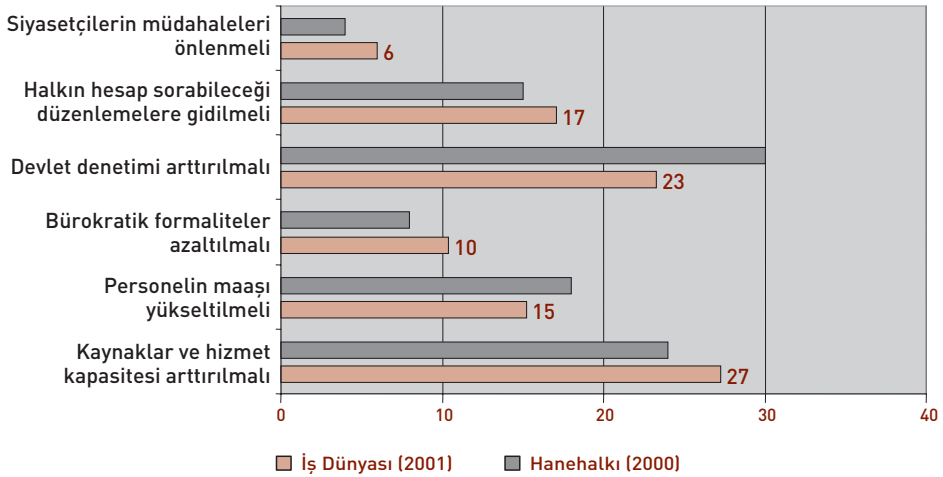
Şekil 41.b
Trafik Dışı Poliste Reform Önerileri

Şekil 41.c Üniversitelerde Reform Önerileri

Şekil 41.d Devlet Hastanelerinde Reform Önerileri

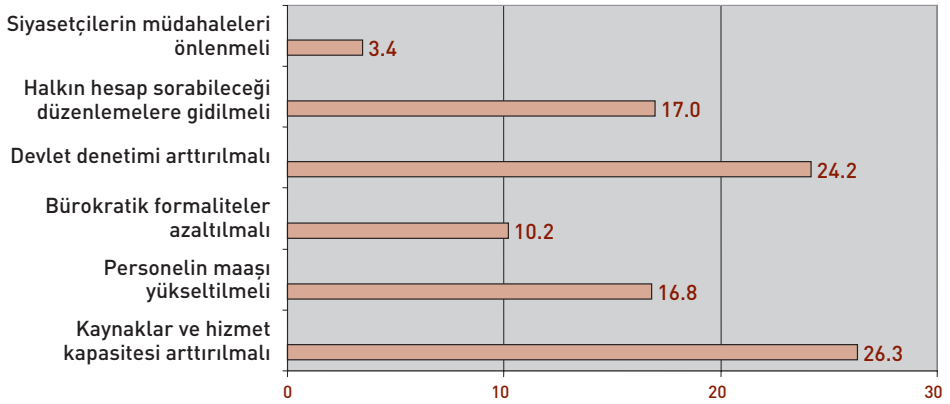

Trafik dışı polis ve trafik polisi için yapılması gerekli görülen en önemli reform, cevap verenlerin sırasıyla %35 ve %32'si tarafından, personel maaşının yükseltilmesi olarak belirtilmiştir. Üniversiteler, devlet hastaneleri ve elektrik hizmetleri söz konusu olduğunda, en önemli reform sırasıyla %36, %27 ve %26 ile kaynak ve hizmet kapasitesinin arttırılması olarak görülmektedir. Vergi daireleri ve gümrük için sırasıyla %40 ve %28 ile devlet

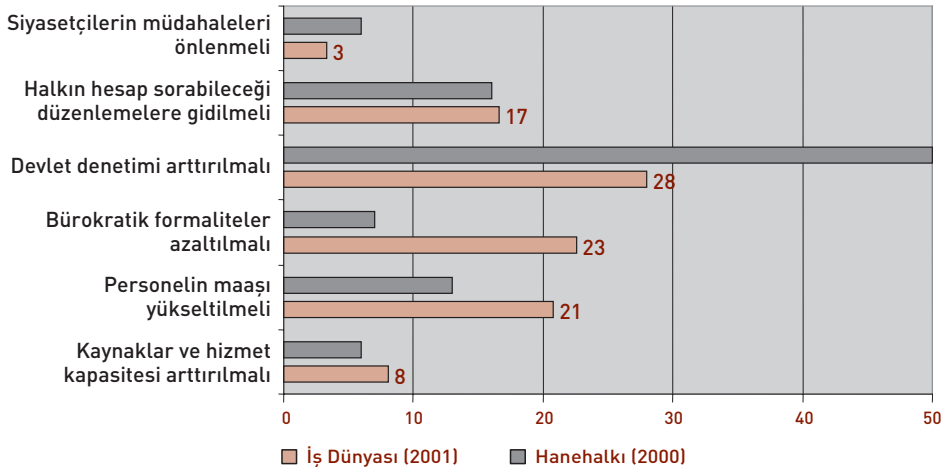

denetiminin artırılması en önemli ve acil reform olarak belirtilmiştir. Tapu dairelerinde bürokratik formalitelerin azaltılması, mahkemeler/hukuk sisteminde ise siyasetçilerin müdahalelerinin azaltılması cevap verenlerce birinci sıraya yerleştirilmiştir. Yanıtların kurumlara göre belirgin ölçüde farklılaşmış olması dikkati çekmektedir. Bu farklılaşma, iş dünyasının çeşitli kamu kurumlarıyla olan ilişkilerinden hareketle anlamlı gözlemlere ve değerlendirmelere ulaştığını göstermektedir.

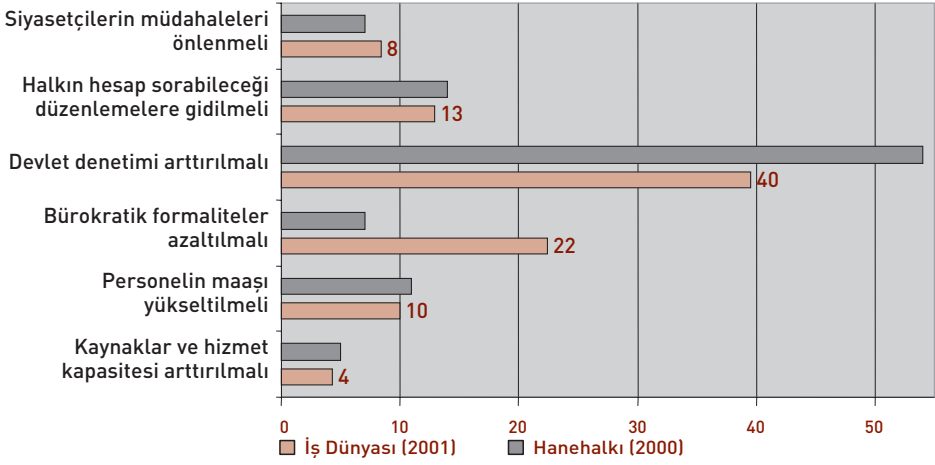
Şekil 41.e
Elektrik Hizmetlerinde Reform Önerileri

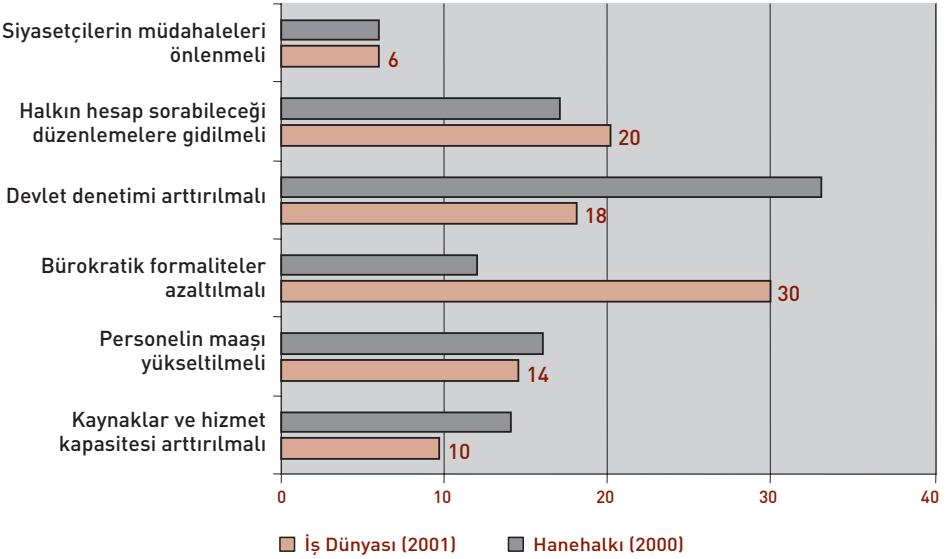
Şekil 41.f
Vergi Daireleri / Maliyede Reform Önerileri

Şekil 41.g
Gümrükte Reform Önerileri

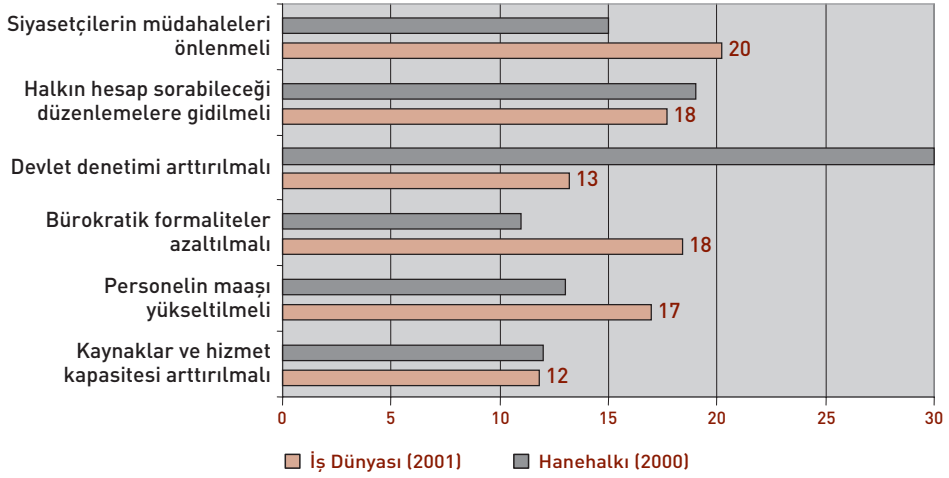

Şekil 41.h
Tapu Dairelerinde Reform Önerileri

Şekil 41.i

Mahkemeler / Hukuk Sisteminde Reform Önerileri

Hanehalkı anketiyle karşılaştırıldığında arada belirgin farklar vardır. Hanehalkı anketinde her kurum için en önemli ve acil reform devlet denetiminin artırılması olarak görülmekteydi. Bu ankette ise devlet denetiminin artırılması sadece gümrük için ilk sırada yer almaktadır. Bu anketin cevaplarında kurumlar arasında daha fazla farklılaşma olduğu izlenmektedir; dolayısıyla, cevap verenlerin, yolsuzluğun ve rüşvetin önlenmesi için uygulanması gereken reformun her kurum için birbirinden farklı olması gerektiğini düşündükleri açıktır. İş dünyası hanehalkına göre sorunlarla daha sık karşılaştığı için, yanıtlarının biraz daha ayrıntılı olması doğaldır. İş dünyasının yanıtlarında devlet denetiminin hanehalkı anketinde olduğu gibi kurumların tümünde önde gözükmemesi de aynı durumun sonucudur. Özellikle hanehalkının bir yandan devlet denetimine birinci önceliği verirken, öte yandan TBMM'ye, partilere ve politikacılara çok zayıf bir güven taşıması; denetimi kimin yapacağı sorusunu biraz boşlukta bırakmaktadır. Hanehalkının, sorunların bir bölümüne iş dünyası kadar yakın olmadığı bilinmektedir; dolayısıyla, hanehalkının, somut yönlerini düşünmeden genel bir denetime umut bağladığı söylenebilir. Öte yandan iş dünyasının, bürokratik formalitelerin azaltılması önlemine hanehalkından belirgin ölçüde daha fazla önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, özellikle vergi daireleri, mahkemeler, tapu daireleri ve gümrük için çok nettir.

Yönetim Şekilleri

Herhangi bir ülkede yolsuzlukla mücadele toplumun sosyal ve kültürel özelliklerinden, o ülkenin yönetim yapısından ve yönetici kadroların özelliklerinden soyutlanamaz. İş dünyasının reformlara bakışını daha iyi anlayabilmek amacıyla yolsuzluk sorununu hayli aşan sorulara yer verilmiş, örneğin iş dünyası temsilcilerinin değişik yönetim şekillerini Türkiye için ne kadar uygun gördükleri öğrenilmek istenmiştir. Bu amaçla yöneltilen soru aşağıdaki gibidir:

Şimdi size birkaç değişik siyasi sistem sayacağım ve bunların her birinin Türkiye'yi yönetmek açısından ne kadar iyi olduğunu değerlendirmenizi isteyeceğim. O, sayılan siyasi sistemin Türkiye'yi yönetmek açısından çok kötü olacağını belirtirken; 10, çok iyi olacağını belirtmektedir.

- *Türkiye'yi ordunun yönetmesi*
- *Cumhurbaşkanı'nın doğrudan halk tarafından seçildiği, geniş yetkilere sahip olduğu bir sistem, yani başkanlık sistemi*
- *Parlamentonun görevini sürdürdüğü, fakat hükümetin partiler dışı uzmanlardan kurulduğu bir sistem, yani teknokrat hükümet sistemi*
- *Varolan hak ve özgürlüklerin güçlendirildiği daha demokratik bir sistem*

Şekil 42.a'da belirtilen yönetim şekillerinin Türkiye için kötü olacağını düşünenler (0-4 arası puan verenler) ile iyi olacağını düşünenlerin (6-10 arası puan verenler) toplam içindeki oranları verilmektedir. Şekil 42.b ise söz konusu yönetim şekillerinden her birinin aldığı ortalama puanı göstermektedir. Türkiye'yi ordunun yönetmesinin kötü olacağını düşünenlerin oranı %79 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Cevap verenlerin %52'si bu soruya 0 puan vererek ordu yönetiminin Türkiye için çok kötü olacağını belirtmişlerdir. Ortalama puan 2'dir. Bu yanıtlar orduya güvenle ilgili yüksek puanların yanlış yorumlanmaması gerektiğini çok açık biçimde ortaya koymaktadır.

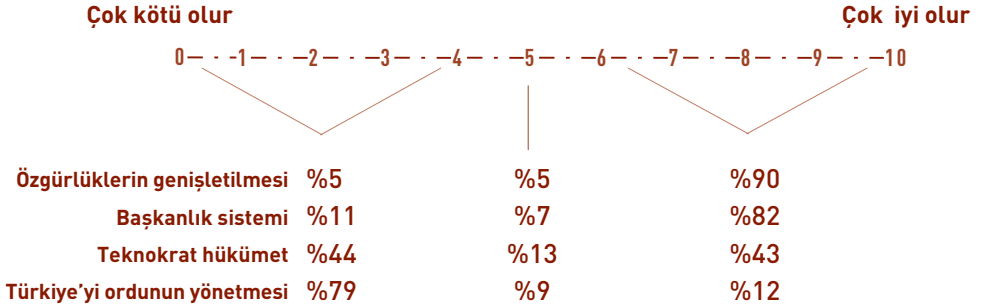
İş dünyası temsilcilerinden en çok onay alan yönetim şekilleriyse %90 ile varolan hak ve özgürlüklerin güçlendirildiği daha demokratik bir sistem (ortalama puan 8.8) ve %82 ile başkanlık sistemidir (ortalama puan 8). Bu

yanıtlardan çoğunluğun, özgürlüklerin güçlendirildiği daha demokratik bir sistem arzuladığı görülmektedir.

Ekonomik kriz sırasında olabilirliği sıkça tartışılan teknokrat hükümet sistemine ise diğer tercihler kadar sıcak bakılmadığı görülmektedir. Cevap verenlerin %43'ü böyle bir modelin iyi olacağını söylerken, %45'i kötü olacağını söylemiştir; %23'ü de 0 puan vererek teknokrat hükümet sisteminin çok kötü olacağını belirtmişlerdir (ortalama puan 2). Görüldüğü gibi iş dünyası bir yandan varolan hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesini, öte yandan parlamento karşısında Cumhurbaşkanının güçlendirilmesini ve doğrudan halk tarafından seçilmesini istemektedir.

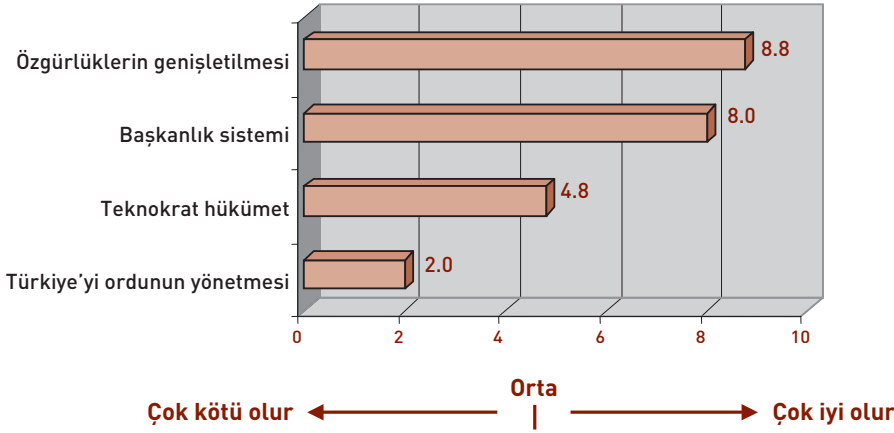
Şekil 42.a

Siyasi Sistem Tercihi (Yüzde dağılımları)

Başkanlık sisteminin aldığı yüksek puan, bu sisteme duyulan güvenin yanı sıra, şu an cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Ahmet Necdet Sezer'in kişiliğine duyulan güveni de yansıtıyor olabilir. Böyle bir yorum, daha önce belirtildiği gibi, Ahmet Necdet Sezer'in "yolsuzlukla mücadelede en güvenilir politikacılar" listesinde en başlarda yer almasıyla da tutarlı olacaktır.

Şekil 42.b
Siyasi Sistem Tercihi (Ortalama puan değeri)

Avrupa Birliği ve Türkiye

Avrupa Birliği'ne üyelik ve üyelik sürecinin kendisi, kurumlarda yolsuzluk konusu dahil olmak üzere bir dizi yeni standardı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kişilerin Avrupa Birliği'ne üyelik ihtimalini ne derece yüksek gördüklerini ve üyeliğin gerçekleşmesi için gerekli olan reformları ne derece desteklediklerini öğrenebilmek için kişilere aşağıda sunacağımız sorular yöneltilmiştir. Bu soruların yanıtları aynı zamanda bize iş dünyasının gelecekte nasıl bir Türkiye arzuladığına ilişkin olarak da bir fikir verecektir. AB ile ilgili sorulardan birincisi şöyledir:

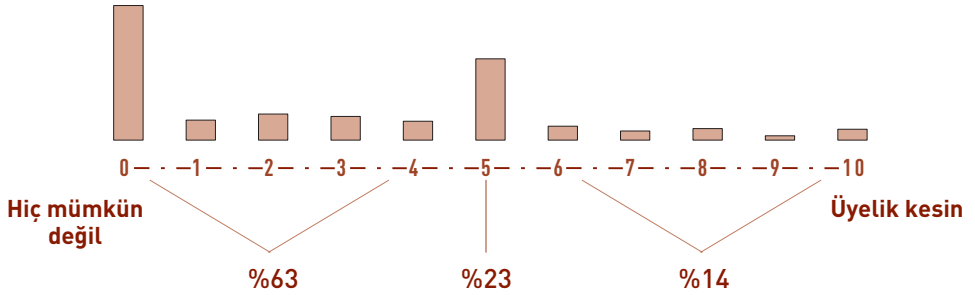
Türkiye'nin 2010 yılına kadar Avrupa Birliği'ne tam üye olma ihtimalini 0 ile 10 arasında bir not vererek tahmin eder misiniz? 0, sizce 2010 yılına kadar tam üyeliğin mümkün olmadığı durumu; orta nokta olan 5, üyelik ihtimalinin yarı yarıya olduğu durumu; 10 ise, üyeliğin kesin olduğu durumu yansıtmakta, 0'dan 10'a doğru gittikçe üyelik ihtimali artmaktadır.

Sonuçlar Şekil 43'te görülmektedir. Sonuçlardan 2010 yılına kadar AB üyeliğinin gerçekleşmesinin cevap verenlerin %63'ü tarafından olası görülmediği (0-4 arası puan verenler) gözlenmektedir. Üyeliği hiç mümkün bulmayanların (0 puan verenler) oranı hayli yüksek olup %38'dir. 2010'a

kadar AB üyeliğini olası görenlerin oranı (6-10 arası puan verenler) ise sadece %14'dür.

Şekil 43

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne 2010 Yılına Kadar Tam Üye Olma İhtimali

Avrupa Birliğine Üyelik ve Kriterler

Türkiye'de gerçekleştirilen birçok araştırmada toplumun büyük kesiminin Avrupa Birliği'ne üyeliği desteklediği görülmüştür. Ancak bu desteğin AB'ye üyeliğin koşulları hakkında yeterli bilgiye dayanmadığı da araştırmaların bir bölümünde belirlenmiştir.

Bir önceki soruda, bir anlamda, AB'nin Türkiye'ye tam üyelik statüsünü tanıyıp tanımayacağı hakkındaki beklenti ya da tahmin sorulmuştu. AB'ye üyeliğe verilen desteğin altını doldurmak açısından, üyelik koşullarına bakış da çok önemlidir.

İş dünyası temsilcilerinin, AB üyeliği için gereken değişikliklerin yerine getirilmesini ne derece onayladıklarını öğrenebilmek için yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir:

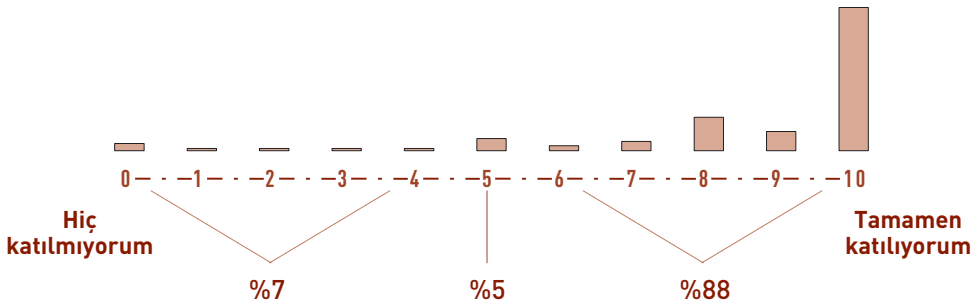
Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne kabul edilmesi için önerilen bir takım değişiklikler vardır. Şimdi size vereceğim kartta bu değişiklikler yer almaktadır. Yine 0-10 ölçeğini kullanarak, aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz. 0, verilen ifadeye hiç katılmadığınızı, 10 ise tamamen katıldığınızı belirtmektedir.

- *Düşünceyi ifade özgürlüğü için gerekli koşullar oluşturulmalı*
- *İdam cezası kaldırılmalı*
- *Vatandaşların ana dillerini radyo-TV yayınında kullanmalarını engelleyen yasalar kaldırılmalı*
- *Ordunun Milli Güvenlik Kurulu yoluyla Türkiye siyasetinde üstlendiği rol azaltılmalı*
- *Din ve vicdan özgürlüğü için gerekli koşullar oluşturulmalı*
- *Kıbrıs'la ilgili sorunlar bazı tavizler vermek gerekse de, çözülmeli*

Sonuçlar Şekil 44.a-44.f'de verilmektedir. Sonuçlarda ilk göze çarpan nokta, iş dünyasının büyük kısmının uç noktalarda puanlandırma yapmış (0 veya 10 puan), yani ya tamamen katıldıklarını ya da hiç katılmadıklarını belirtmiş olmalarıdır. Düşünce özgürlüğü konusunda cevap verenlerin %88'i ifade özgürlüğü için gerekli koşulların oluşması gerektiğini belirtmiş (6-10 puan arası verenler), %60'ı bu soruya 10 puan vermiştir (Şekil 44.a). Benzer şekilde din ve vicdan özgürlüğü için gerekli koşullar sağlanmalı diyenlerin oranı (6-10 arası puan verenler) %88 gibi önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadır; cevap verenlerin %65'i bu soruya 10 puan vermiştir (Şekil 44.b). Her iki soruyla ilgili yanıtlar daha önce ele aldığımız hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi isteği ile tam bir uyum içindedir. Her iki soru da genel niteliktedir; daha ayrıntılı bilgi almak için başka soruların da sorulması gerektiği açıktır. Ancak burada genel bakış açısı anlaşılmaya çalışılmış; bu bakış açısının net biçimde özgürlüklerin genişletilmesinden yana olduğu belirlenmiştir.

Şekil 44.a

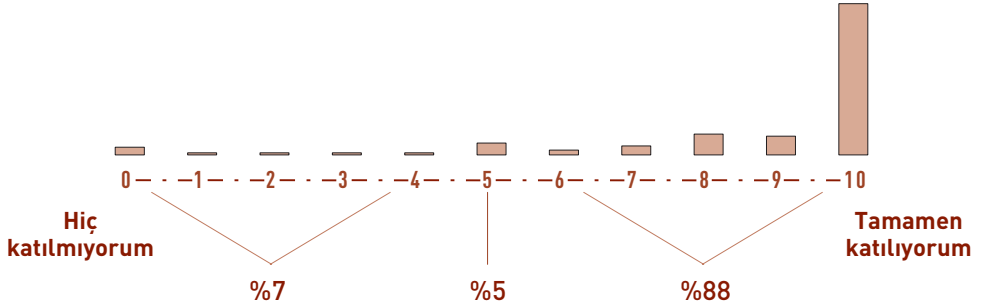
AB'ye Tam Üyelik Amacıyla Düşünceyi İfade Özgürlüğü İçin Gerekli Koşullar Oluşturulmalı

Şekil 44.b

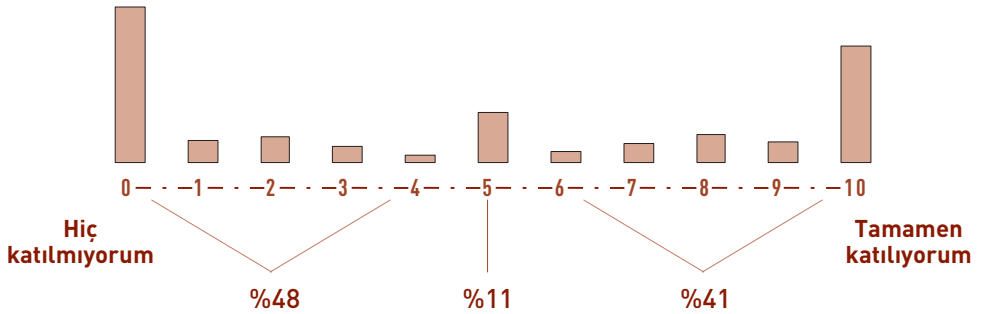
AB'ye Tam Üyelik Amacıyla Din ve Vicdan Özgürlüğü İçin Gerekli Koşullar Oluşturulmalı

İdam cezasının kaldırılması gerektiğini ve kaldırılmaması gerektiğini söyleyenlerin oranlarının, sırasıyla %41 ve %48 ile aşağı yukarı eşit olduğunu görmekteyiz (Şekil 44.c). Bu soruda 0 puan verenlerin (kesinlikle kaldırılmamalı diyenlerin) oranı %33, 10 puan verenlerin (kesinlikle kaldırılmalı diyenlerin) oranı %25'tir. İdam cezasının kaldırılması konusunda iş dünyasında ciddi bir bölünme olduğu görülmektedir.

Şekil 44.c

AB'ye Tam Üyelik Amacıyla İdam Cezası Kaldırılmalı

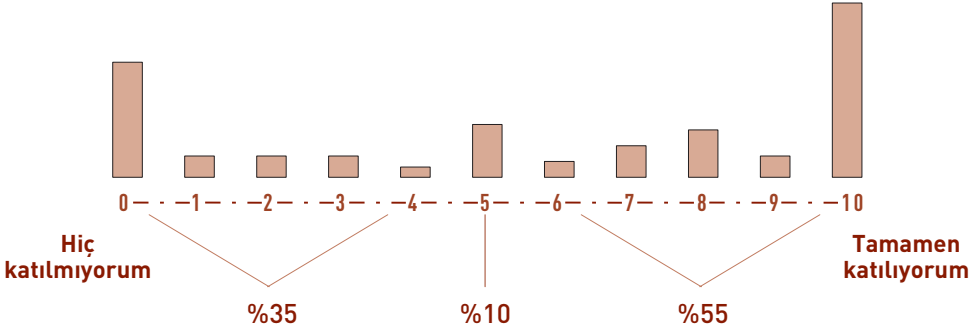

Vatandaşların kendi anadillerinde yayın yapmalarına izin verilmesi gerektiğini söyleyenlerin oranı (6-10 puan arası) %55 ile, izin verilmemeli diyenlerden daha fazladır. Fakat burada da cevap verenlerin %35'i anadilde yayınlara karşıdır ve %22'si bu soruya 0 puan vererek böyle bir değişikliğe tamamen karşı olduklarını belirtmişlerdir (Şekil 44.d). Öte yandan öneriye

tamamen katılanların (10 puan verenlerin) oranı daha da yüksek olup %33'tür.

Şekil 44.d

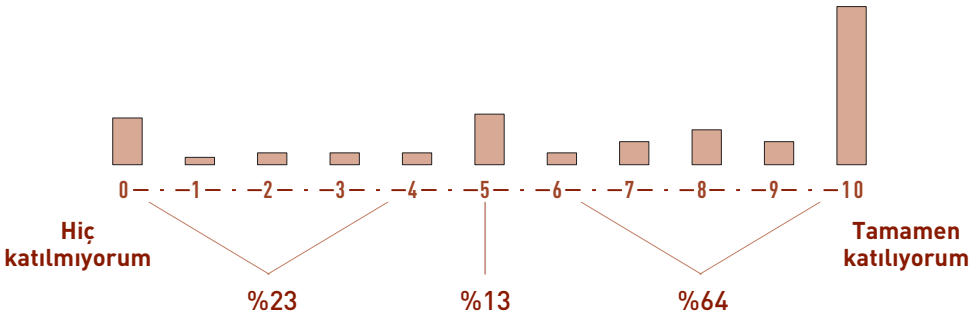
AB'ye Tam Üyelik Amacıyla Vatandaşların Ana Dillerini Radyo-TV Yayınında Kullanmalarını Engelleyen Yasalar Kaldırılmalı

Ordunun Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla, siyasette sahip olduğu rolün azaltılması gerektiğini söyleyenlerin oranı (6-10 puan arası) %64'tür; bu soruya 10 puan verenlerin %40 gibi önemli bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir (Şekil 44.e). Milli Güvenlik Kurulunun etkinliğinin azaltılabileceği yönünde verilen onayın yüksekliği, yukarıda değinilen Türkiye için arzulanan yönetim biçimi şıklarında ülkeyi ordunun yönetmesinin %79 gibi bir çoğunluk ile uygun bulunmaması sonucu ile örtüşmektedir. Bu soruda da yalnızca ilke düzeyinde bir yanıt alınmış olup uygulamanın ayrıntılarına girilmemiştir.

Şekil 44.e

AB'ye Tam Üyelik Amacıyla Ordunun MGK Yoluyla Türkiye Siyasetinde Üstlendiği Rol Azaltılmalı

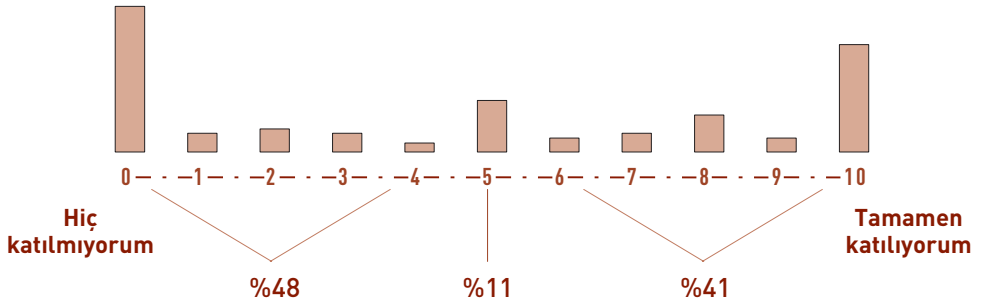

Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde dikenli konulardan biri de Kıbrıs sorunudur. Türkiye'nin tam üyelik kazanmak amacıyla hareket ederken Kıbrıs sorununu nasıl ele alması gerektiği önemli bir sorudur. Araştırmada kullandığımız soruda "taviz" sözcüğü bilinçli olarak kullanılmış ve ödün sayılabilecek adımlara nasıl bakıldığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kıbrıs'la ilgili sorunlarda taviz verilerek de olsa bir anlaşmaya gidilmesi gerektiğini söyleyenlerin ve taviz verilmemeli diyenlerin oranı %41 ve %48 ile birbirine oldukça yakındır. Burada da cevap verenlerin %31'i 0 puan vererek kesinlikle taviz verilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir (Şekil 44.f).

Şekil 44.f

AB'ye Tam Üyelik Amacıyla Kıbrıs'la İlgili Sorunlar Bazı Tavizler Vermek Gerekse de Çözülmeli

Sonuçlardan, düşüncüyü ifade, din ve vicdan özgürlüğü ve ordunun siyasetteki etkisinin azaltılması söz konusu olduğunda iş dünyası temsilcilerinin hemfikir olduğu ve AB kriterleri doğrultusunda yapılacak değişikliklerin arkasında oldukları görülmektedir. İdam cezası, ana dilde yayın yapılabilmesi ve Kıbrıs'la ilgili konularda iş dünyasının yaklaşımlarında önemli farklılıklar vardır; bir çoğu bu değişimleri tamamen desteklerken, bir çoğu da bu değişimlere tamamen karşıdır.

ANALİZLER

Önceki bölümde, iş dünyasının genelde özel sektör ve kamu ilişkisini nasıl değerlendirdiklerine dair yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar aktarılmıştı. Bu sorular, iş dünyasının gözünden yolsuzluğa dair ayrıntılı bir tabloyu da okurun dikkatine sunmuştu. Çalışmanın ağırlık merkezi kamu kesimindeki yolsuzluk olduğuna göre, iş dünyasının kamunun iş dünyasıyla yürütmekte olduğu ilişkilerde ne denli rüşvet, yolsuzluk, kayırma olduğuyula ilgili algılamalarını belirleyen kimi faktörler (bağımsız değişkenler) olup olmadığını araştırmak bize önemli ipuçları sunabilecektir. İş dünyasının bizzat kuraldışı ödemedede bulunmasını analize tabi tutup ödemeler ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olup olmadığını sorgulamak gerektiği kanaatindeyiz. Bu bölümde, öncelikle, bağımlı ve bağımsız değişkenler sunulacak; ardından yapılan analizlerin sonuçları yorumlanmaya çalışılacaktır.

BAĞIMLI DEĞİŞKENLER

Bu bölümde, iş dünyasının yolsuzluk ile ilgili algı ve deneyimlerinden oluşturmuş olduğumuz bağımlı değişkenler sunulmaktadır. Bu değişkenlerin çoğu zaten bir önceki bölümde aktarılmış olduğu şekliyle ele alınmaktadır; bir kısmı ise elde bulunan bir dizi değişkenin birlikte oluşturduğu yeni değişkenlerdir. Toplam dört adet olan bağımlı değişkenlerin kısa bir tanımı aşağıda yapılmaktadır.

1. Kurumlarda Rüşvet ve Yolsuzluğun Yaygınlığı

İkinci bölümde belirtildiği gibi, iş dünyasının rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlığı hakkındaki izlenimlerini öğrenmek amacıyla kendilerine belirtilen onbir kurumda (tapu daireleri, belediye ve bağlı kurumları, devlet hastaneleri, trafik polisi, trafik dışı polisler, mahkemeler/hukuk sistemi, gümrük, vergi daireleri/maliyeciler, silahlı kuvvetler, işyerinde kullanılan elektrik hizmetleri, üniversiteler) rüşvet ve yolsuzluğun ne derece yaygın olduğunu düşündükleri sorulmuş ve yanıtlarını 0 ile 10 arasında bir puanla açıklamaları istenmiş ve sonuçlar Şekil 13.a'da sunulmuştu. Bu bölümde analizimiz için yaratılan değişken ise anılan kurumlara verilen puanların toplamını ifade etmektedir. Puanları 0 ile 10 arasında değişen on bir kurumun toplamı alındığı için, bu değişken 0 ile 110 değerleri arasında değişmektedir. Analizimiz, dolayısıyla, kurumlarda rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlığı ile ilgili izlenimlerin hangi bağımsız değişkenlerden etkilendiğini araştırmaktadır.

2. Algılanan Kuraldışı Ödeme Sıklığı

Görüşülen kişilere, firmalarının bulunduğu işkolundaki şirketlerin belirtilen durumlarda (elektrik bağlantısı için, telefon hizmetleri için, iş için ruhsat ve izin alabilmek için, vergiler ve vergi ödemeleriyle ilgili olarak, gümrük işleriyle ilgilenirken, mahkemelere işi düştüğünde, sağlık denetimiyle ilgili, yangın denetimiyle ilgili) ne sıklıkta kuraldışı ödeme yapmak zorunda kaldıklarını düşündükleri sorulmuş ve 0 ile 10 arasında bir puan vererek yanıtlarını açıklamaları istenmişti (Şekil 13.c). Burada yaratılan değişken

ise, verilen puanların toplamını ifade etmektedir; sekiz farklı durumun 0 ile 10 puan arasındaki değerlendirilmelerinin toplamı alındığı için bu değişken 0 ile 80 arasında değerler alabilmektedir. Analizimiz, bir dizi kuruma yapılan kuraldışı ödeme sıklığı ile ilgili izlenimlerin hangi bağımsız değişkenlerden etkilendiğini araştırmaktadır.

3. Verilen Toplam Rüşvet Sayısı

Görüşülen kişilere eğer şirketlerinin işi düştüyse, belirtilen kurumlarda yetkili kişilere kuraldışı bir ödeme yapıp yapmadıkları veya bir hediye götürüp götürmedikleri sorulmuştu; yanıtlar evet ya da hayır şeklinde alınmıştı. Sonuçlar Şekil 24'te yüzde değerler olarak verilmişti. Bu değişken, dokuz kurum için verilen Evet (1) ve Hayır (0) cevaplarının toplamlarını belirtmekte, dolayısıyla 0 ile 9 değerleri arasında değişmektedir. Analizlerimizde verilen toplam rüşvet sayısının hangi bağımsız değişkenlerden etkilendiği araştırılmıştır.

4. Kamu Bankalarının Kredi Taleplerini Değerlendirmede Objektifliği

Ankete katılanlara, firmalarının bulunduğu iş kolundaki şirketler kamu bankalarından kredi talep ettiğinde, bu taleplerin ne ölçüde objektif ve tarafsız değerlendirildiğini, ne ölçüde ise ayrıcalık ve kayırma söz konusu olduğunu düşündükleri sorulmuş, yanıtlarını 0 ile 10 arasında bir puan ile açıklamaları istenmişti (Şekil 18). 0, tamamıyla kayırmaya; 10 ise tamamıyla tarafsız değerlendirmeye karşılık gelmekteydi. Kamu bankalarının kredi taleplerini değerlendirmede ne denli objektif olduklarıyla ilgili izlenimlerin hangi bağımsız değişkenlerden etkilendiği araştırılmıştır.

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

Bu noktada, yukarda sunmuş olduğumuz dört bağımlı değişkenin açıklanmasında kullanmayı düşündüğümüz bağımsız değişkenlerin sunumuna sıra gelmiştir. Burada da değişkenlerin çoğu zaten bir önceki bölümde açıklanmış olan yalın şekliyle ele alınmaktadır; bir kısmı ise elde bulunan bir dizi değişkenin birlikte oluşturduğu yeni değişkenlerdir. Toplam on adet olan bağımsız değişkenimizin kısaca tanımları aşağıda yapılmaktadır.

1. Yaş

Tablo 9'da dağılımı verilmiş olan bu değişken, görüşülen kişinin yaşını belirtmektedir. Görüşülen kişilerin yaşları, 2002 itibariyle, 22 - 82 arasında değişmektedir.

2. Unvan

Bu değişken görüşülen kişinin şirketteki unvanını belirtmekte olup şu seçeneklerden oluşmaktaydı (Tablo 6):

1. İşletme sahibi,
2. Ortak,
3. Yönetim kurulu başkanı/üyesi,
4. Genel müdür,
5. Müdür,
6. Mali işler müdürü/muhasebe müdürü/personel müdürü,
7. Diğer.

Analiz kısmında ise 4., 5., 6. ve 7. kategoriler ücretli yöneticiler niteliği taşıdıkları düşünülerek birleştirilmiş ve referans grubu olarak alınmıştır.

3. Eğitim

Görüşülen kişinin eğitim düzeyini belirleyen bu değişkenin sınıflandırılması şu şekilde yapılmıştı (Şekil 3):

1. Okuryazar değil

2. Okuryazar ama diploma yok
3. İlkokul
4. Ortaokul
5. Lise
6. Üniversite ve üstü

Analiz için ise 1., 2. ve 3. gruplar (ilkokul mezunu ve daha az eğitilmiş) referans grubu olarak alınmış, 4. ve 5. gruplar ise kendi aralarında birleştirilmiştir.

4. Yurtdışında Çalışma

Bu değişken ankete katılanların yurtdışında çalışıp çalışmadığını göstermekte olup, yurtdışında çalıştığını ifade edenlerin çalıştıkları ülkelerin dağılımı Tablo 7'de verilmekteydi. Analizimizde ise-ülke ayrımına gitmeksizin-yurtdışında çalışmış olup olmamak ayrımına dayanan bir değişken yaratılmış ve yurtdışında çalışmış olmanın bağımlı değişkenler üzerinde bir etkisi olup olmadığı aydınlatılmak istenmiştir.

5. İnsanlara Güven

Birinci bölümde belirtildiği gibi görüşülen kişilerin insanlara güvenini ölçmek amacıyla kendilerine iki soru yöneltilmişti. Yanıtlar Şekil 4.a ve Şekil 4.b'de sunulmuştu. Burada yaratılan değişken ise, iş dünyasını genelde üçüncü şahıslara yönelik olarak "insanlara güvenenler," "insanlara az güvenenler" ve "insanlara güvenmeyenler" olarak sınıflandırmaktadır. Birinci soruya, insanların çoğuna güvenilebilir ve ikinci soruya da, çoğu insan dürüst ve adil davranır, şeklinde cevap verenler "insanlara güvenenler" olarak kabul edilmiş ve 2 puan verilmiştir; insanların çoğuna güvenirim ama çoğu dürüst ve adil davranmaz diyenler ile çoğu insan dürüst ve adil davranır ancak ben insanların çoğuna güvenmem şeklinde cevap verenler "az güvenenler" kategorisine alınmış olup 1 puan almışlardır; insanlara güvenmem ve insanların çoğu dürüst ve adil davranmaz diyenler ise "insanlara güvenmeyenler" olarak tanımlanarak 0 puan almışlardır.

6. İş Dünyasına Güven

Hatırlanacağı üzere, genelde üçüncü kişilere duyulan güven ile iş dünyasındaki meslektaşlara duyulan güvenin mutlaka örtüşmek zorunda olmayabileceği noktasından hareketle, üçüncü kişilere yönelik olarak kurgulanan sorunun benzeri iş dünyası bağlamında sorulmuştu. Görüşülen kişilerin iş dünyasındaki insanlara duydukları güveni ölçmek amacıyla yöneltilen soruların yanıtları Şekil 5.a ve Şekil 5.b'de sunulmuştu. Burada yaratılan bağımsız değişken de görüşülen kişileri iş dünyasındaki insanlara "güvenenler," "az güvenenler" ve "güvenmeyenler" olarak sınıflandırılmıştır; her iki soruya da 6-10 arası puan verenler "iş dünyasına güvenenler" olarak sınıflandırılmış ve 2 puan verilmiştir; her iki soruya da 0-4 arası puan vermeyi tercih edenler ise "iş dünyasına güvenmeyenler" olarak adlandırılmış ve 0 puan verilmiştir; bir soruya 6-10 arası puan verirken, diğerine 0-4 arası puan verenler ise "az güvenenler" olarak tanımlanarak 1 puan almışlardır.

7. Özgürlüklerden Yana Olma ve AB için Gerekli Olan Kapsamlı Reformları Savunma

Özgürlükçü olmayı, otoriter çözümlerden yana olmayı ve AB'ye girmek için gerekli tavizleri vermeyi kabul etmeyi etkilemesi beklenen çeşitli değişkenler faktör analizine tabi tutulmuştur. Sonuçlar Tablo 11'de sunulmaktadır.

Tablo 11'den izlenebileceği üzere, din ve vicdan özgürlüğü için gerekli koşullar oluşturulmalı, düşünceyi ifade özgürlüğü için gerekli koşullar oluşturulmalı demek; cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği, geniş yetkilere sahip olduğu bir sistem, yani başkanlık sistemini savunmak; varolan hak ve özgürlüklerin güçlendirildiği daha demokratik bir sistem taraftarı olmak, beraberce yüksek faktör değerleri almaktadır-ve bu grup "özgürlüklerden yana olmak" olarak tanımlanmaktadır.

Aynı şekilde, idam cezası kaldırılmalı; Kıbrıs'la ilgili sorunlar, bazı tavizler vermek gerekse de, çözülmeli; vatandaşların ana dillerini radyo-TV yayınında kullanmalarını engelleyen yasalar kaldırılmalı demek, beraberce yüksek faktör değerleri almaktadır-ve bu grup "AB için gerekli olan kapsamlı

Tablo II
Özgürlükçü Olma ve AB için Taviz Verilebileceğini Savunma Faktör Analizi

	Bileşken	
	1	2
Din ve vicdan özgürlüğü için gerekli koşullar oluşturulmalı	.747	-.051
Düşünceyi ifade özgürlüğü için gerekli koşullar oluşturulmalı	.577	.316
Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği, geniş yetkilere sahip olduğu bir sistem, yani başkanlık sistemi	.515	-.379
Varolan hak ve özgürlüklerin güçlendirildiği daha demokratik bir sistem	.453	.135
İdam cezası kaldırılmalı	.075	.783
Kıbrıs'la ilgili sorunlar, bazı tavizler vermek gerekse de, çözülmeli	.000	.629
Vatandaşların ana dillerini radyo-TV yayınında kullanmalarını engelleyen yasalar kaldırılmalı	.358	.586
Türkiye'yi ordunun yönetmesi	-.122	-.111
Parlamentonun görevini sürdürdüğü fakat hükümetin partiler dışı uzmanlardan kurulduğu bir sistem, yani teknokrat hükümet sistemi	.165	.158
Ordunun Millî Güvenlik Kurulu yoluyla Türkiye siyasetinde üstlendiği rol azaltılmalı	.443	.162
Faktör çıkarma yöntemi: Ana bileşkenler çözümlenmesi		

reformların yapılmasından yana olmak" şeklinde tanımlanacaktır.

8. Çalışan sayısı

Bu değişken şirkette çalışan sayısını göstermekte olup sonuçlar Şekil 6'da 4 kategoriye ayrılarak sunulmuştur. Analize aldığımız bu değişkeni sektörler boyunca normalize etmemiz gerekmiştir.

9. Sektör

Bu değişken görüşülen kişinin firmasının içinde yer aldığı sektörü göstermekte olup 6 kategoride sınıflandırılmıştır: Sanayi, inşaat, ticaret, ulaştırma-haberleşme, mali kuruluşlar ve serbest meslek-hizmetler. Sektör dağılımı ile ilgili ayrıntılı bilgi birinci bölümde verilmiş olup Tablo 1, Tablo 4.a, Tablo 4.b, Tablo 5.a ve Tablo 5.b bu konudaki sonuçları sunmaktaydı. Analizlerimizde sanayi grubu referans grubumuzu oluşturmaktadır.

10. Yaşanılan Kentin Coğrafi Konumu

Konuşulan kişilerin yerleşme yerinin coğrafi konumunu belirten bu değişken, batıda küçük, doğuda küçük, batıda büyük ve doğuda büyük olmak üzere 4 grupta sınıflandırılmıştır. Örneklemin illere göre dağılımı Şekil 2'de verilmiş olup illerin seçimi ve bölgelerin belirlenişi ile ilgili ayrıntılı bilgi birinci bölümde sunulmuştur. Burada, analizlerimizi yapabilmek için batıda büyük kent grubu referans grubu olarak ele alınmıştır.

YORUMLAR

Bu bölümde bağımlı değişkenlerimizi bağımsız değişkenlerle ekonometrik teknikler yardımıyla açıklamak amacıyla yapmış olduğumuz analizlerin sonuçlarını sunmaktayız (Tablo 12-15). Tablolarda (+) işareti aradaki ilişkinin pozitif yönde, (-) işaretiyse ilişkinin negatif yönde olduğunu belirtmektedir. Tek artı (+) ya da tek eksi (-) %95 güvenilirlik içerisinde, çift artı (++) ya da çift eksi (--) %99 güvenilirlik içerisinde olduğumuzu ifade etmektedir.⁵ Aşağıda sunmuş olduğumuz dört tablonun sonuçları ışığında bağımsız değişkenlerimizin yapmış olduğu etkileri genel bir değerlendirmeye tabi tutacağız.

Tablo 12

Kurumlarda Algılanan Rüşvet ve Yolsuzluğun Derecesinin Açıklayıcıları

Ankete Katılan Şahısla İlgili							Firmayla İlgili		
Temel Özellikleri				Tutumları					
Yaş	Unvan	Eğitim	Yurtdışı çalışma	İnsanlara güven / İş dünyasına güven	Özgürlükçü	AB için taviz verilebilir diyen	Çalışan sayısı	Sektör	Coğrafya
(--)	YK Bşk. (-)	Üniversite ve üstü (++)		İnsanlara (--)	(++)	(++)			Küçük-Batı (--) Küçük-Doğu (--) Büyük Doğu (--)

Tablo 13

Algılanan Kuraldışı Ödeme Sıklığının Açıklayıcıları

Ankete Katılan Şahısla İlgili							Firmayla İlgili		
Temel Özellikleri				Tutumları					
Yaş	Unvan	Eğitim	Yurtdışı çalışma	İnsanlara güven / İş dünyasına güven	Özgürlükçü	AB için taviz verilebilir diyen	Çalışan sayısı	Sektör	Coğrafya
(--)		Üniversite ve üstü (++)		İnsanlara (--)				Ticaret (--) Ulaştırma ve Haberleşme (-) Mali Kuruluşlar (--)	Küçük-Batı (--) Küçük-Doğu (--) Büyük Doğu (--)

⁵ Ekonometrik çalışmayla ilgili ayrıntılı bilgi yazarlardan alınabilir.

! "# \$ % & '(#)

! "# \$ % & '(#)

BAĞIMLI DEĞİŞKENLERİN AÇIKLAYICILARI

Yaş

Yaş ile (a) algılanan rüşvet ve yolsuzluğun derecesi, (b) algılanan kuraldışı ödeme sıklığı ve (c) yapılan toplam kuraldışı ödeme sayısı arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Kişilerin yaşı yükseldikçe, hem algı düzeyinde kuraldışı ödemenin daha az olduğunu düşündükleri, hem de daha az sayıda kuraldışı ödeme ilişkisi içine girdikleri ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçların önemli bir nedeni, insanların yaşı ilerledikçe idealist ve eleştirel bakış açılarının zayıflaması olabilir. İnsanların, toplumun içinde ne kadar uzun yaşarlarsa, o toplumdaki ilişkiler ağını o derece içselleştirdiklerini, sosyalleşme süreci içinde kuraldışı ilişkilerin bile kişilerin gözünde meşrulaşabildiğini, bu yüzden bahsedilen kuraldışı ilişkiyi algılama düzeyinin düştüğünü savunabiliriz. Bir başka deyişle, gençlerin genel olarak eleştirel yaklaşımlarının kurumlarla ilgili algılamalarını olumsuz yönde etkiliyor olabileceği düşünülmektedir.

Yaşın yükselmesiyle birlikte iş dünyasının daha az kuraldışı ödeme ilişkisine girmekte oldukları sonucuna ilişkin olarak da getirilebilecek bir yorum, yaşın ilerlemesinin iş dünyasında ve kamu kesiminde daha fazla ve daha yoğun ilişkiler kurma anlamına gelebileceği; ilerleyen yaş grubundaki iş adamlarının kuraldışı ödemeler yerine ilişkileri sayesinde sorunlarını çözebildikleri şeklindedir.

Unvan

Konuşulan kişilerin şirketteki unvanlarının bağımlı değişkenlerin açıklanmasında bir etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farklı unvanların etkileri aşağıda açıklanmaktadır.

Sahip

Firma sahipleri, referans grubu ile karşılaştırıldığında, yapılan toplam kuraldışı ödeme sayısının daha yüksek olduğu ve kamu bankalarının kredi

taleplerini değerlendirmede daha az objektif davrandığını dūşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağımlı değişkenlerden ilki kişinin doğrudan kendi deneyimlerine dayanıyor ve firmanın sahibi (özellikle küçük ve orta ölçekli firmalarda) rüşvet ilişkilerinin en fazla içinde olan insan olarak bu değişkenlerde yüksek değerler gösteriyor olabilir. Benzer nedenle, rüşvet ilişkilerinden en büyük çapta etkilenen kiři olarak, firma sahipleri kamu sektörünün kredi taleplerinin değerlendirilmesi bağlamında yozlaştığını dūřünüyor olabilir.

Ortak

Ortaklar tarafından yapılan toplam kuraldışı ödeme sayısı, referans grubuyla karşılaştırıldığında, ortaklara ait sayının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu değişken de yine kişinin deneyimlerine dayanmaktadır; dolayısıyla, firma ortaklarının sistemdeki yozlaşmayı daha çok gördükleri ve bu yozlaşmadan daha çok etkilendikleri yollu bir açıklama yapılabilir.

Yönetim Kurulu Başkanlığı

Yönetim kurulu başkanları, referans grubuyla karşılaştırıldığında, rüşvet ve yolsuzluğun derecesini daha az algılıyorlar. Ancak, kamu bankalarının kredi taleplerini değerlendirmede daha az objektif olduğunu dūřünüyor ve verilen toplam rüşvet sayısının daha yüksek olduğunu belirtiyorlar. Bu durumun olası bir açıklaması, yönetim kurulu başkanlarının daha az ölçüde "gündelik" işlemler yapmaları, dolayısıyla o alanlardaki yolsuzluk bağlarını yeterince takip etmemeleri; fakat firmaların bankalarla olan kredi işlemlerinde devreye girmeleri ve böylelikle kuraldışı ödemeler konusunda bilgi sahibi olmalarıdır.

Eğitim

Üniversite ve daha yüksek derecede öğrenim görmüş kişilerin, ilkokul ve daha altı derecede eğitim almış kişilere göre, algılanan rüşvet ve yolsuzluğun derecesinin ve kuraldışı ödemenin sıklığıının daha yüksek olduğunu belirttiğini saptamış bulunuyoruz. Bunun başlıca nedeni, yüksek öğrenim görmüş kişilerin içinde yaşadıkları sisteme daha eleştirel bir gözle bakabilmeleri, içine doğdukları kurumları başka kültür ve başka ülkelerdeki benzerleriyle karşılaştırma şanslarının olmasıdır. Ancak, ilk başta paradoksal

gözükse de, üniversite ve daha yüksek derecede öğrenim görmüş kişilerin, ilkokul ve daha altı derecede eğitim almış kişilere göre, daha fazla toplam kuraldışı ödeme yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yüksek öğrenimli kişilerin "iş halletme" konusunda düşük öğrenimli kişilere göre daha girişken olduklarından ve bu anlamda daha "cesur" hareket etmekte olduklarından söz edilebilir.

Yurtdışı Çalışma

Yurtdışında çalışma deneyimi bulunanlar, yurtdışında çalışmamış olanlara göre, daha fazla toplam kuraldışı ödemede bulduklarını ifade etmektedirler. Bu duruma yönelik olası bir açıklama, yurtdışında çalışmış insanların Türkiye'de iş yaparken, buradaki sistemi büyük ölçüde rüşvet ağları içerisinde tanımlıyor oldukları ve sistemin böyle çalıştığını düşünerek işlerini legal prosedürlerin dışında kuraldışı ödemeler ile halletmeye çalıştıkları şeklindedir. Bu açıklamayı tamamlayan bir diğer bakış açısı da, yurtdışı deneyimin, yüksek öğretim görmüş kişilerde olduğu gibi, kişiye cesaret verebildiğidir.

Bir de, gerek eğitim, gerek yurtdışında çalışma deneyiminin kişiye bir özgüven getirdiği savını doğru kabul edersek, özgüvenli kişilerin kişisel deneyime dayalı ve verilecek yanıtın küçük bir risk taşıdığı bir durumda gerçeği daha rahat telaffuz edebilmesi olasılığı bulunmaktadır.

İnsanlara Güven/İş Dünyasına Güven

İnsanlara Güven

İnsanlara genelde güvenen kişilerde, algılanan rüşvet ve yolsuzluğun derecesinin, algılanan kuraldışı ödeme sıklığının ve yapılan toplam kuraldışı ödeme sayısının daha düşük olduğunu saptamış durumdayız. Bunun nedeni, insanlara güvenen kişilerin hem daha az rüşvet ilişkisi içerisine giriyor olmaları, hem de insanlara genel bakış açılarındaki olumlu yanı kamu sektörü ile olan ilişkilere de yansıtarak varolan yolsuzluk ilişkilerini diğer kişilere göre daha az görmeleri olabilir.

İş Dünyasına Güven

İş dünyasındaki meslektaşlarına güven duyan kişilerde, kamu bankalarının kredi taleplerini değerlendirmede daha objektif davrandığı algısı saptanmıştır. Bu durum, iş dünyasına duyulan güvenin kamu ilişkilerine bir yansımalarının sonucu olabilir. İş dünyasındaki insanlara güven duyan kişiler, özel sektörde olduğu gibi kamu sektöründe de işlerin objektif kriterlere göre yürüdüğünü düşünüyor olabilirler. Diğer bir neden de böyle kişilerin yolsuzluk ilişkilerine daha az giriyor olması olabilir.

Sonuçlar birlikte ele alındığı zaman, sistemin yolsuzluk bağlamında genel olarak değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, iş dünyasındaki güvenin değil, genelde üçüncü şahıslara duyulan güvenin belirleyici olduğunu görmekteyiz. İş dünyası üzerine çok doğrudan etkide bulunacak banka kredilerinin dağıtımını konusu gündeme geldiğinde ise, iş dünyasına olan güvenin belirleyici rol oynamakta olduğunu saptamaktayız.⁶

Özgürlükçü Yaklaşım

Özgürlüklerin genişletilmesinden yana olan insanların, yolsuzluk ve rüşvetin derecesini daha yüksek algıladıkları saptanmıştır. Bunun olası bir nedeni, daha demokratik ve demokrasinin bir koşulu olarak daha saydam bir sistemde yaşamak isteyen bu kişilerin, saydamlık yolunda en önemli engel olarak gördükleri yolsuzluğu daha fazla algılamış olmalarıdır. Ayrıca, bu kişilerin sisteme genel olarak eleştirel bakışlarının da algılamalarını olumsuz yönde etkilemesi söz konusu olabilir.

AB için Gerekli Olan Kapsamlı Reformu Savunanlar

AB'ye üye olmak amacıyla gerekli tavizlerin verilmesi gerektiğini savunanların rüşvet ve yolsuzluğun derecesinin daha yüksek olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Türkiye'nin AB'ye girmesini isteyenler, AB için önemli kriterlerden birinin ekonomik sistemin kişisel ilişkilere değil, tamamen nesnel ölçütler üzerine kurulu bir ekonomik sisteme dayanması

⁶ Güven-yolsuzluk üzerine daha ayrıntılı bir çalışma için, bakınız: Fikret Adaman ve Ali Çarkoğlu, "Social Capital and Corruption during Times of Crises: A Look at Turkish Firms in Economic Crisis of 2001", Turkish Studies, 2003.

gerektiği olduğundan yola çıkararak, Türkiye'deki yolsuzluk ilişkilerine daha eleştirel bir gözle bakıyor, sistemi iselleştirmiyor; bu yüzden yolsuzluğun derecesini daha yüksek algılıyor olabilirler.

alışan Sayısı

Firmanın alışan sayısı arttıa yapılan toplam kuraldışı ödeme sayısının da arttığı gözlemlenmiştir. Bu soruya verilen yanıtın kişilerin kendi deneyimlerine dayandığı noktasından hareketle, firmaların çapı büyüdükçe kamu sektörü ile ilişkilerinin arttığı, bu nedenle de verilen toplam rüşvet sayısının arttığı savunulabilir.

Sektör

Yolsuzlukla ilgili algı ve deneyimlerin açıklanmasında bağımsız değişken olarak kullandığımız sektör parametresinin, algı düzeyinde, iki bağımlı değişkende etkide bulunduğu saptanmıştır: ticaret sektöründe olan firmalar ve mali kuruluşlar, referans grubu olarak alınan sanayi sektörüne kıyasla, bir dizi kamu kuruluşunda daha az kuraldışı ödeme yapıldığını ve kamu bankalarının kredi taleplerini değerlendirirken daha nesnel davrandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca ticaret sektöründe olanlar bir dizi kamu kuruluşunda daha az kuraldışı ödeme yapıldığını ifade ederken, ulaştırma ve haberleşme sektöründe olanlar da kamu bankalarının kredi taleplerini değerlendirirken daha nesnel davrandıklarını söylemişlerdir. Ticaret, inşaat, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinin, sanayi ile karşılaştırıldığında, kamu ile daha yoğun iş ilişkileri içinde olma ihtimalinin yüksek olduğu düşünülürse, bu sektördeki firma sahiplerinin kamu ile kuraldışı ilişkiler ağını kurumsallaştırmış olduğu, bu yüzden de bu ilişkileri algılama düzeyinin daha düşük olduğu savunulabilir. Gerçekten de dikkat edilirse, yukarıda belirtilen bağımlı değişkenlerin hepsi algı düzeyinde olup kişilerin gerçek deneyimleri ile direkt bağlantılı değildir. Mali kuruluşlarda ise, işler-son dönemlerde başlamak üzere-sıkı düzenlemeler ve çeşitli kurumların gözetimi altında yürütüldüğünden, kuraldışı ekonomik ilişkilerin daha az sistemikleştiği düşünülebilir. Yine yukarıda belirtilen bağımlı değişkenlerin algı düzeyinde olduklarına dikkat edilirse, mali kuruluşların kendi ilişkilerini daha fazla kurallar çerçevesinde yrttklerinden, bu yaklaşımın kamu ile

ilgili diğerk algılamalara da yansıtıldığı savunulabilir.

Coğrafya

Coğrafyanın da yolsuzluğu açıklamada oldukça etkili olduğunu saptamış bulunuyoruz. Algı düzeyinde oluşturduğumuz üç bağımsız değişkende de, Batıda büyük kent kategorisiyle karşılaştırıldığında, Batıda küçük kentlerin ve Doğuda büyük kentlerin daha düşük yolsuzluk ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu iki gruptaki iş çevreleri, diğer bütün değişkenler kontrol edildiğinde, bir dizi kamu kuruluşunda daha az kuraldışı ödeme yapıldığını, kamuda rüşvet ve yolsuzluğun daha az yaygın olduğunu ve kamu bankalarının kredi taleplerini değerlendirirken daha nesnel davrandıklarını düşünmektedirler. Doğuda küçük kentlerde yaşayanlar da, yine Batıdaki büyük kentlere referans ile, benzer düşünmekte; bir dizi kamu kuruluşunda daha az kuraldışı ödeme yapıldığını ve kamuda rüşvet ve yolsuzluğun daha az yaygın olduğunu ifade etmektedirler. Bu durumun açıklanmasında iki görüş ileri sürülebilir. İlki, Batıda büyük kentler dışındaki kentlerde yolsuzluk ilişkilerinin daha az sistemleşmiş olmasıdır. İkinci görüş de, küçük birimlerde ve aile bağlarının yüksek olduğu yerlerde nakdi ödemelerin daha seyrek gerçekleşebileceği; yapılan patronaj desteklerinin ise "karşılıklılık" olarak kültürel bir kisve altında algılanma ihtimalidir.

Yapılan toplam kuraldışı ödeme sayısının açıklayıcılarına bakıldığında ise, (hem Batıda hem Doğuda) küçük kentlerin, Batıdaki büyük kentlere kıyasla daha az sayıda kuraldışı ödemede buldukları saptanmıştır. Algılama düzeyi için önerdiğimiz ikili açıklamanın burada da geçerli olacağını düşünmekteyiz.

SONUÇ

Bu çalışmanın ilk kısmında küçük ve orta ölçekli şirketlerin gözünden bir dizi kuruma duyulan güven ve bu kurumların hizmetinden duyulan memnuniyet sorgulanmış, ardından algı düzeyinde çeşitli kurumlarda yaşandığı düşünülen yolsuzluğun derecesi araştırılmış ve çeşitli kurumların ne derece adil ve eşitlikçi davrandığı ile çeşitli kurumlarda kayırmanın ne ölçüde yaygın olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Sonuçlar çarpıcıdır: İş dünyasının genelde kamu kurumlarına (özellikle de seçilmiş Ankara politikacılarına) güven derecesi son derece düşük, bu kurumların sundukları hizmetlerden duydukları memnuniyet de hayli alt seviyelerde bulunmuştur. İş dünyası kamu kurumlarının büyük bir çoğunluğunda yolsuzluk ve rüşvetin çok yaygın olduğu, kurumların adil ve eşitlikçi davranıştan uzak hareket ettikleri ve işe alımdan teşviklere kadar uzanan bir dizi kararda kayırmacılık yaptıkları görüşündedir. İş dünyası verilen kuraldışı ödemelerin bir kısmının özellikle bazı kurumlarda "meşru" sayılabileceğini belirtmiş olsa da, sonuç olarak sistem dışı davranışların yaygınlığı konusunda iş dünyasının gözünde fazla bir belirsizliğin bulunmadığı sonucuna varabiliriz.

Çalışmamızda daha sonra dikkat, algı düzleminden doğrudan deneyimlere çevrilmiş ve iş dünyasına bizzat kendi deneyimleri ışığında Türkiye'deki yolsuzluklarla ilgili sorular yöneltilmiştir. Deneyimlere ilişkin verilen cevaplardan iş dünyasının neredeyse yarıya yakınının (%46) son iki yıl içerisinde en az bir kamu kurumuna en az bir kez kuraldışı ödemede bulunduğu anlaşılmıştır-ki bu oranın, bu tür sorulara verilen yanıtlarda korku ve çekinmenin etkili olabileceği düşünülürse, daha da yükseklere tırmanma olasılığı anlaşılır. Ayrıca, aşağıda açıklanacağı gibi, büyük şirket yöneticileriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan "kirli işleri üçüncü firmalara yaptırma" olgusunun anket yapılan firmalar için de daha düşük oranlarda olmakla birlikte geçerli olma olasılığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, kuraldışı ödemede bulunmadığını söyleyen firmaların bir kısmının işlerini "halletmeleri" için üçüncü firmalarla anlaşmış olma olasılığının sıfır olmadığını burada vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Sorgulanan bir diğer konu da şirketlerin çıkar hedefli olarak siyasi birimlere bağışta bulunmuş olup olmamalarıydı. Bu soruya verilen yanıttan, her beş

şirketten birinin bağış yaptığı sonucunu öğrenmiş olduk-burada da kimi yöneticilerin soruya cevap verirken çekinmiş olma olasılıklarının bulunabileceğini anımsatalım.

Derinlemesine Görüşmeler

Yolsuzlukla ilgili çalışmalarda sık rastlanan bir değerlendirme, firmaların büyüklüklerinin gerek yolsuzluktan etkilenme, gerek yolsuzluk sistemi içinde kendine özgü korunma ağları oluşturma bakımından önemli farklar yaratacağını öngörür. Firmalar piyasa içinde etkin bir yer tutmadıkları durumlarda, devletle ilişkilerinde kuralların oluşumuna etki yapma rolü oynayamamakta, böylelikle de yolsuzluk ağı içinde devletin el koyduğu kaynaklardan pay alma olanağından yoksun bir izleyici konumuna düşmektedirler. Oysa firma piyasada belirleyici bir konuma geldiğinde, öncelikle devletle olan ilişkilerinde kuralların belirlenmesinde sisteme içerden etki yapabilme olanağı kazanmakta, böylelikle de sıradan gündelik ufak ödemeler yoluyla bürokrasinin özel sektör gelirine el koymasına seyirci kalması durumu seyrekleşmektedir.

Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi, araştırmamızda en büyük şirketlerden de anket formuyla bilgi toplamanın uygun ve sağlıklı olmadığı düşünülmüştü. Beklentilerimiz, yüksek ciro ile çalışan, çok sayıda çalışanı olan ve köklü bir örgütsel yapıya sahip firmaların yöneticilerinin ya da sahiplerinin karşı karşıya oldukları sorunların, bunlar karşısında geliştirdikleri direnme kapasitesi ve yöntemlerinin, yolsuzluk ağı içerisinde değişen kuralları veri olarak alan daha küçük firmalarla kökten farklılık göstereceği yönündeydi. Düzinelerce firmanın aynı ağ içinde faaliyet gösterdiği, binlerce çalışanı yanı sıra aynı yaygınlıkta bir hizmet sunucu kitlesiyle çalışan büyük firma grupları ya da holdinglerin yöneticilerinin hem tek bir firma özeline yönelik soruları cevaplaması mümkün olmayabilecekti, hem bu düzeyde yürütülen faaliyetler tekil firma özelindeki saiklerle şekillenmeyebilecekti. Böyle bir bakış açısıyla, cirodan hareket ederek 500 büyük firma arasında yer alan kuruluşlara öncelik verilmekle birlikte, özellikle hizmet sektöründe daha alt büyüklüklere de inildi.

Sistemin değişik açılardan nasıl işlediğini anlayabilmek ve bu düzeydeki saikleri ortaya koyabilmek amacıyla bizimle konuşmakta bir sakınca görmeyecek, bize olan güvenlerinden emin olduğumuz üst düzey yönetici ve iş sahiplerine ulaşmamız gerekmektedir. Toplam 30 üst düzey yönetici ile ortalama ikişer saatlik yüz yüze derinlemesine görüşmeler yaptık. Bu yöneticileri kendi ilişki ağlarımızdan ve amacımızın ne olduğunu ayrıntılı anlatarak, kendileriyle yapılacak görüşmelerin tamamen gizli kalacağı güvencesini vererek seçtik. Gidilen firma ve holdingler tekstil, otomotiv, çimento, inşaat, ilaç ve sağlık, elektronik, demir-çelik, turizm, medya, finans, sigorta, gümrük komisyon hizmetleri ve ithalat sektörlerinden seçildiler. Seçilen firmalar; Ankara, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir ve Manisa'dandır.

Görüşmelerimize öncelikle niceliksel çalışmanın üzerine eğildiği konuları tek tek anlatıp beklentilerimiz ve elde edilen sonuçların genel bir resmini çizerek başladık. Böylelikle niceliksel çalışmanın yukarıda özetlenen kısıtlarının altını çizip kendi açılarından yolsuzluk sorununun nasıl şekillendiği, hangi faaliyet alanlarında hangi saiklerle ortaya çıktığı ve ülke genelinde çözüme yönelik ne gibi adımlar atılabileceği üzerine görüşlerini öğrenmeye çalıştık.

Bulgular şöyle özetlenebilir:

Sorunun yaygınlığı ve hatta söz konusu firmaların her an karşı karşıya oldukları sorunların başında yer aldığı her gittiğimiz yerde vurgulandı. Aynı zamanda sorunun içselleşmiş olduğu da açıkça görülmektedir. Gerek merkezi yönetimle, gerek belediyelerle olan her işte yöneticilerin savunmakta güçlük çektikleri bir ilişkinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak, büyük firmalarda uzun dönemli ilişkilerin sürdürülmesinin getirdiği bir rahatlık da açıkça ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir işte sorun varsa, tekil olarak bu sorun doğrudan bir ödemeye gerek olmadan da çözülebilmekte, ancak firma sorununu çözenleri ya rutin olarak ya da belirli dönemlerde gerek aynı, gerek nakdi ödemeler yoluyla gözetmektedir. Küçük ödemeler rutin olarak yapılmakta ve hatta şirket yöneticilerine ulaşmadan halledilmektedir.

Belirli durumlarda büyük şirketlerin bürokrasiyle ilişkilerinde daha küçük ölçekli aracı şirketlerden yararlandıkları görülmektedir. Bu bağlantıda aracı küçük şirket işin halledilmesi için gerekli kuraldışı ödemeyi yapmakta, büyük şirket ise kendisini bu ilişkinin dışında tutmuş olmaktadır. Bu modele gümrükte rastlamak mümkün olduğu gibi, hastaneler veya kimi eğitim kurumlarına cihaz ya da malzeme satışı gibi ilişkilerde de rastlama olasılığı vardır.

Yine büyük şirketlerin doğrudan tek tek bürokratlara yönelik olmayan ve tekil bazda iş kotarma hedefi gütmeyen ilişkilerin bir biçimi de, belirli kurumlardaki görevlilere bayram, yılbaşı hediyesi vermeleri, bazı durumlarda şirketten düzenli olarak yemek sağlamaları ve benzeridir.

Büyük şirketlerle kamu kurumları arasındaki ilişkilerde sıkça rastlanan bir yöntem de kurumların bir bütün olarak desteklenmesi, yani kişisel olmayan gereksinimlerin karşılanmasıdır. Yaygın örnek kamu binalarının onarım ya da donatımının özel firmalarca kısmen ya da tamamen gerçekleştirilmesidir. Bu ilişki bazen şöyle bir formülle de gerçekleştirilmektedir: Kamu kurumu satın aldığı bir hizmetin bedelini firma ile anlaşarak yüksek göstermekte, buna karşılık bütçe kurallarının sınırlaması dolayısıyla, normal olarak girişmeyeceği bir işin de firma tarafından yapılmasını sağlamaktadır. İki taraf da bu ilişkiyi meşru görme eğiliminde olmakta ve aşırı bürokratik sınırların aşılması olarak yorumlayarak hoşgörmektedir.

Bürokratik ayrıntı ve engellerden büyük firmalar da ciddi ölçüde şikayetçidirler. Her iş için beklenmedik pek çok engel ve sorun çıkarıldığı ve bunun özel olarak kendilerinden para almak için yapıldığı kanaati yaygındır.

Kamu personelinin nitelikleri, tutum ve davranışları da iş dünyası açısından yaygın bir eleştiri konusudur. Kamudaki yöneticiler çoğunlukla yetersiz bulunmaktadır. Kamu yöneticileri ile daha kolay iletişim kurabilmek amacıyla, büyük şirketlerin çoğunda önceleri devlette yöneticilik yapmış kişilerin istihdam edildiği görülmektedir. Bu gibi önlemlere karşın kırtasiyeciliğin yaygınlığı ve bürokrasinin yavaşlığı ağır sorun niteliğini

sürdürmektedir. Bir görüşmede, yeni bir fabrika kurmanın bürokratik işlemlerinin iki yıla yakın sürdüğü ifade edilmiştir.

Kimi yöneticiler ve iş sahipleri devletle ilişkilerini en aza indirerek, savunulamayacak işlerden uzaklaşmayı seçtiklerini, ancak bunun kendi kârlılıklarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Hatta kimi şirketlerin özellikle bürokratik engellerden kaçmak amacıyla üretimlerini yavaş yavaş Bulgaristan, Romanya gibi ülkelere kaydırmalarında söz konusu sorunun da etkili olduğu dile getirildi.

Yapılan görüşmelerde büyük firma yöneticilerinin yaygın olarak görülen küçük tutarlı rüşvet sorununu pek önemsemedikleri ve sayıca daha seyrek olsa da, büyük yolsuzluğu esas sorun olarak gördükleri anlaşılmıştır. Ancak esas olarak devletle üst düzeyde ilişki kuran büyük firmaların girişebileceği büyük yolsuzluk eyleminin görüşmelere katılan kişilerce daha çok dışsal bir sorun olarak algılandığı, yani firmalarının tamamen dışında ve uzağında sayıldığı dikkat çekmiştir.

Benzer şekilde siyasi kadrolarla ilişkilerin de genellikle "başkaları"nın eylemi olarak sunulması ilginçtir. Her büyük firmanın gerek üst düzey bürokrasi içerisindeki yöneticiler, gerek siyasetler aracılığıyla etkide bulunmaya çalışması ya da korunma veya ayrıcalık talep etmesi görüşülen kişilerin başkalarına atfettikleri çabalar olarak dile getirilmiştir.

Büyük şirketler düzeyinde yöneticiler kamu yönetiminde ağır sorunların devam ettiği düşüncesine sahiptir. Örneğin, gümrüklerde yapılan yeni düzenlemelere karşın eski düzenin sürdüğü görüşü egemendir. Benzer biçimde, ihaleler, teşvikler, vergi iadeleri gibi alanlarla ilgili gözlem ve yargılar olumsuz, geleceğe bakışlar ise kötümserdir. Hemen herkes sorunları açıkça gördüğünü düşünmekte, ancak değişim yönünde pek umut taşımamaktadır.

Çoğunlukla hukukun üstünlüğüne gereksinim olduğu belirtilmekle birlikte, bundan ne anlaşıldığı açık değildir. Kamu yararı ile iş dünyası çıkarlarının çatışabileceği görüşünün zayıf olduğu gözlenmiştir. Hatta hukukun iş dünyası lehine sonuç vermesi gerektiği gibi bir beklentinin yaygınlığından

söz edilebilir. Oysa açıktır ki, hukuk, tarafların ihtiyaçlarına karşılık vermenin ötesinde, eşitlikçi ve tarafsız ilkeler temelinde şekillenirse, yolsuzluk düzeni karşısında bir dinamik yaratabilecektir.

Devletin küçültülmesi, bürokrasinin azaltılması gibi talepler sıkça dile getirilmektedir. Ancak, kapsamlı bir reformun ayrıntıları bir yana, anahatları hakkında bile fazla bilgi ve çalışma bulunmadığı kolayca görülmektedir. AB'ye tam üyelik de bu bağlamda umut bağlanan bir gelişme olmakla birlikte, bu süreçte ne gibi reformların beklendiği de çok net değildir.

Reforma Doğru

Yolsuzluğun ulaşılmış bulunduğu yaygınlık, yolsuzluğa karşı savaşta pek çok boyutun birlikte düşünülmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Ancak, en temel sorunlardan biri, yolsuzluğun yaygın olduğu sistemlerde yolsuzluk eyleminin içselleştirilmiş ve doğal karşılanır olması ve politika kurumunun ve bürokrasinin çeşitli yollarla temizlenebileceği varsayımı altında bile bu kurumlarla ilişkiye giren kişilerin uzun süre eski alışkanlıklarını ve beklentilerini sürdürmeye devam edecek olmalarıdır. Uzun süredir devam etmiş ilişkilerin şeklini değiştirmek çok kolay değildir ve kişilerin bürokratik veya politik kurumlarla ilişkilerinde beklentilerini değiştirmeleri de ilişkinin değişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bize ışık tutabilmesi amacıyla iş dünyasına hipotetik iki senaryo sunulmuştu. İş dünyasının yarıya yakını bu hipotetik senaryolarda rüşvet vermeyi seçerek bir anlamda yolsuzluğu içselleştirmiş olduklarını göstermişlerdi. Bu içselleştirme; "Herkes rüşvet veriyor", "Rüşvetsiz iş görülüyor", "Rüşvet vermezsek hakkımız çiğnenebilir" gibi yargılara dayanmaktadır.

Peki, iş dünyası yolsuzluklardan şikayetçi midir? Yolsuzluklar kendi iş alanına ve genelde Türkiye ekonomisine olumsuzluklar getirmekte midir? Eğer yolsuzluklar çeşitli düzlemlerde maliyetler getiriyorsa, iş dünyası genelde kamu reformuna, özelde de yolsuzluklarla yapılacak mücadeleye nasıl bakmaktadır? Bu noktada sorgulanan ilk boyut yolsuzlukların Türkiye gündeminde ne denli sorun olarak algılandığıdır. İş dünyası kendisine verilen bir dizi sorun içerisinde yolsuzluğu ikinci sıraya koymuştur.

Yolsuzluğun ikinci sıraya yerleştirilmiş olması, bu tür ilişkilerin varlığının genelde Türkiye ekonomisini, özelde de şirketlerin kendilerini olumsuz yönde etkilemekte olduğu yönünde bir kanıyı yansıtmaktadır. Nitekim, bir dizi soruya verilen yanıtta bu kanının desteklendiğini görmüş olduk. İş dünyası gerek içinde bulunduğu iş alanında, gerek Türkiye ekonomisinin genelinde yolsuzlukların ciddi maliyetler getirdiğini, firmaların uluslararası arenada rekabet gücünü azalttığını vurgulamakta ve ayrıca yolsuzlukların varlığından ötürü yabancı sermayenin yurda gelme konusunda isteksiz olduğunun altını çizmektedir.

Aslında yolsuzluk sorunu, iş dünyası açısından, genelde kamu-özel kesim ilişkilerinin bir alt kümesi niteliğindedir; bu nedenle de genelde kamu yönetiminin ve bürokrasinin iş dünyası gözünden nasıl algılanmakta olduğuna dair bir resim çizmek istediğimizde, bu resmin de oldukça karamsar olduğunu görmekteyiz. İş dünyası ağırlıklı bir şekilde aşırı bürokratik kurallardan, Ankara'nın iş dünyasının sorunlarını bilmiyor oluşundan, kayırmacılıktan yakınmakta; mevzuata zor ulaşıldığından, ulaşıldığında ise anlaşılmasının kolay olmadığından dem vurmaktadır. Sayılan konuların önemi gerek ankette, gerek derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Son bir yılda uygulanan ekonomik kararların gerek ülke ekonomisine, gerek kendilerine olumsuz sonuçlar getirdiğini söyleyen iş dünyasının, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, Ankara'ya düşük güven puanları vermesi şaşırtıcı olmasa gerek! Bu tablo karşısında iş dünyası genelde bir toplumsal reformdan yanadır; siyasi çözümü daha da genişletilmiş demokratik ortamlarda aramak istemekte, otoriter alternatiflere ve özellikle ordunun siyasete karışmasına karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için gerekli diğer ölçütlerden Kıbrıs sorununun çözülmesi ve idam cezasının kalkması konusunda iş dünyası fikir bütünlüğüne sahip değildir. İş dünyası, ayrıca, yakın dönemde üyeliğin mümkün olamayacağı görüşünü taşımaktadır.

Politika alanında ve kamu kurumlarında yapılacak reformlar için gereken ivme ve iradenin, sadece politik alanın kendi dinamikleri çerçevesinde oluşmasını ummak biraz hayalperestliktir. Politika sürecindeki maddi getirileri düşürmenin, kaynak dağıtımındaki ve denetimindeki keyfi müdahaleleri azaltmanın, bu süreçte yer alan kişilerin davranışını önemli

ölçüde değiştireceği düşünülmektedir. Ancak, böyle bir değişim isteğinin politika sürecinin kendinden gelme ihtimali zordur; nitekim bu değişimin bir yandan toplum ve sivil toplum kuruluşları tarafından talep edildiği, öte yandan ekonomik destek karşılığında uluslararası kuruluşlar tarafından empoze edildiği görülmektedir. Bu değişikliklerin uluslararası kurumlar tarafından empoze edilmesi, kimi çevreler tarafından hoş karşılanmasa da, bu durum değişimin gelebileceği başka bir kaynağın eksikliğine ve zayıflığına işaret etmektedir.

Yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde, yolsuzlukla savaşı zorlaştıran önemli bir etken de, yolsuzluğa karışmış tüm kişileri cezalandırmanın zor, hatta imkansız olmasıdır. Yolsuzluğu kendi içinde çok önemli bir sorun olarak görüp, eylemin boyutu ne olursa olsun, rüşvet alanı ve vereni kapsayacak biçimde, yolsuzluğun herhangi bir türüne karışan herkesi cezalandırmaya çalışma yoluna gidildiğinde, baş edilemeyecek kadar büyük bir çoğunluğun suçlu tanımına uyduğu görülmektedir. Her şeye rağmen sadece yakalayabildiklerinizi cezalandırma yoluna giderseniz, sürecin kendisinde bir rasgelelik ve adaletsizlik etkili olur. Böyle durumlarda denetleyiciler, hukuk ilkeleri ile bağdaşmayacak şekilde, sadece suç belli bir boyutun üstüne çıktığında ceza uygulama yoluna başvurabilmektedir. Öte yandan, yolsuzluk çok yaygın olduğu zaman, yolsuzluğu yapan kurum çalışanları arasında bir dayanışma oluşabilmekte ve bu da suçun saptanmasını imkansız kılabilir.

Genel olarak, Türkiye'de yolsuzluğun son bir kaç yılda ciddi anlamda ön plana çıkmasının ve daha önce Türkiye'nin en öncelikli sorunları arasında sayılmamasının en büyük nedeni geçmişte siyasi iradenin aslında pastayı büyük bir kesimle paylaşmış olmasıdır. Son on yılda Türkiye ekonomisine baktığımız zaman birçok kesimin cömert teşvikler, yüksek ücret, piyasadakinden daha düşük faiz, yüksek taban fiyatları veya gecekondulara göz yumma gibi yollarla desteklendiği görülmektedir. Bu destekler, temelde Türkiye ekonomisindeki herhangi bir kesimin refahı pahasına değil, devletçe alınan borçlar sayesinde olmuştur.

Yolsuzlukla mücadelede yanlış vaatlerde bulunmanın ve suçu vitrindeki bir kaç kişiye atmanın doğru bir yol olmadığı açıktır. Yolsuzluk olsa da

olmasa da, artık devletin çok yüksek bir borcu bulunduğuna göre, bir çok kesim ürettiğinden daha azını tüketmek zorunda kalacaktır. Toplumsal kesimlerin büyük bölümü farklı şekillerde devletten aldıkları desteklerle yaşamaya alışık olduğu ve sadece piyasa kurallarına ve rekabete dayalı bir sistemde yaşamaya alışık olmadığı için, bu dönüşüm kısa vadede bütün kesimler için zor bir süreç olacaktır.

Reform açısından önem taşıyan bir başka konu da, bireylerin yolsuzluk tanımının oldukça dar kapsamlı olmasıdır. Bizce tehlike arz eden bir konu, hemen hemen herkesin başkalarının suçlarından bahsederken, kendi davranışlarını bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu resmin dışında tutmasıdır. Bu yaklaşımın yaygınlığına derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan sonuçların açıklandığı bölümde de değinilmişti. Geniş kitle özellikle büyük yolsuzlukları çok önemsemekte ve bu düzeydeki yolsuzluklara bakarak kendi küçük kuraldışı davranışlarını meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla, yolsuzlukla mücadelenin en önemli önkoşulları şunlardır: Mücadele çok farklı alanları kapsayan ve çok farklı önlemleri içeren bir topyekun mücadele olmalıdır. İkincisi, siyasi otorite, toplumu kararlılığına inandırabilmelidir. Yolsuzlukla mücadelede atılacak adımların uzun bir süreye yayılmaması da önemlidir. Üçüncüsü, toplumsal desteğin kazanılabilmesi için büyük yolsuzlukların da üstüne gidilmelidir.

